

1748-1
4

У СЭМ

И Ю Л Ъ

№ 7 (13)

1931

В У Й Л Ы М А Ш

	Стр.
1. И. П. Киндѣм жэпэш цымыраш пыт йамдѣлимѣлэ	1
2. Е. Смирэнский. Копэрацѣ--социализм корны	5
3 Патр Вас. Нээр (3 кѣдэжэн повэсгь)	6
4. П. Вэсэлов-Сталь. Пүштѣр (повэсгь)	13
5. Н. В. Игратьэв. Вурсы мардэж (Роман)	21
6. Йактѣ Кок тѣр (3 кѣдэжэн пйэсѣ)	20

Киндѣм жәпәш цы- мѣраш пѣт йәмдѣ лимѣлә.

Й. П.

Совѣт ушәмнә мычкы 20 ийуньәш колхозвләштѣ 13,5 мѣльион хозәйствѣ шалгат. Вәс шамакдон гѣнѣш цилә нәзәр, икпоратка хрәсән хозәйствывлә гѣц 54,7 проц. хозәйствывләжѣ колхозвләшкѣ пырәнѣт.

1931 иәш бѣштѣмѣ колхоз пәшә план тәнәшѣ шошым үдѣмәш әртәрѣмәшток тәмән шоктымы.

Пѣрцән киндѣм шуку үдѣмѣ вәрвләштѣ (Украинѣштѣ, Сәвәрный Кавказышты, Покшал дә Ул Йыл монырвләштѣ) сплошной кольәктивизацы манмы лин. Ти анчыктѣмы вәрвләштѣ цилә нәзәр, икпоратка хрәсән хозәйствывлә гѣц 80% -әт утла колхозвләшкѣ ушнәнѣт. Цилә улѣ үдѣм әнә—йѣрәнѣштѣ 90%-әт утлажым колхозвлә үдәнѣт, 10% нәрѣжѣ вәлә колхозышкы пѣрѣдымѣвлә кидәш кодын.

Вәс цуца--шуку киндѣм дә тѣх ничәски культур манмѣм үдѣмѣ вәрвләштәт (ЦЧО-штѣ, вургѣмла сир Покшал Йыл монырыштѣ, Западнѣй Сибирѣштѣ, Уралыштѣ, Башкирѣштѣ, ДВК-штѣ, Узбәкистаныштыш, Казакстаныштыш дә Тукмәнѣстаныштѣш хлопководы районвләштѣ, ЦЧО-штѣш дә Украинѣштѣш сакѣр ушман шѣндѣмѣ районвләштѣ) сплошной кольәктивизацы лин шокта ганьок. Ти кәләсѣмѣ вәрвләштѣ 50%-әт утла хозәйствывлә колхозыштѣ шалгат дә 60 проц. утла әнә йѣрәнжѣм колхозвлә үдәнѣт.

ВКП(б) ЦК-ан тәнәшѣ ийуньѣн әртѣшѣ пләнумжы ти районвләлән тәнә шѣжѣмок, әль толшаш шошѣм

гѣц поздан агѣл, цилә нәзәр дә икпоратка хрәсән хозәйствывләм колхозвләшкѣ пѣртән шокташ манын дирәктивѣм пуән. Колхоз стройѣмаштѣ анцылтән мимәш пәшәнә ти дирәктивѣм йлѣмәшкѣ пѣртән шокта. Лачок, пәшәнәм анчал миәнә гѣнѣ, кайәш. Имәштѣ 5 йанварын кольәктивизацы гишән ЦК-ан пынцалтѣшѣжым (планжым) шуку анцылтән колтымы.

Сәдѣндон тәнә ийуньѣн ВКП(б) ЦК-ан әртѣшѣ пләнумжы тәнә манын: „Мүләндѣ пәшәштѣ колхозыштѣ шалгѣш хрәсән тѣнжѣ лин.“

Киндѣ бѣштѣмәштѣ вәлә агѣл, сола хозанлык сырѣо (хлопок, сакыр ушман, итѣн, кѣнѣ дә молым) бѣштѣмәштәт колхозвлә тѣн бѣлѣт. Колхозышкы пырѣдымѣ хозәйствывләжѣ колхозвлән пәшә бѣштѣмѣ сәм гѣц шайылан кодын миәт.

Йѣрѣм-йѣрвәш колхозвлә шәрлѣмѣ кулак йѣхѣмат пѣтәрәнок шокта дә капиталызмѣн остатка тѣнжѣм — тѣгѣды хрәсән хозәйствым пѣтәрән миә. Тидѣ историйѣштѣ нѣгынам ужтымы сѣнѣмәш ыләш; ти сѣнѣмәш социализм стройымашым ашындала.

Пәрви пѣцкәмәштѣ бѣлѣшѣ, пачәш кодшы Маробластьшѣнаат 35 проц. йактә нәзәр дон икпоратка хрәсән хозәйствѣ колхозвләшкѣ пѣрәнѣт. Мәнмән Кѣрык Мары районштына цилә труйѣш хрәсән хозәйствѣ гѣц кѣм пайышты ик пай йактә (32%) колхозвләштѣ ылыт. Циләжѣ кѣзѣт 20 ийуньәш 235 колхоз ыләш. Ти 235 колхозвләшкѣ 5877 труйѣш хрәсән хозәйствѣ пырәнѣт. Нинѣ тәнә шошым цилә улѣ 24551,83 гәктар гѣц 9834,25 гәктар (40%) ик иәшѣм үдәнѣт, колхозышкы пырѣдымѣ хозәйствывләжѣ 14177,62 гәктәрѣм (57,8%) вәлә үдәнѣт, мол әнә-йѣрәнжѣм—

539,89 гектарым (2,2)—кооперациядон льястранхозвлӓ ӱдӓнӱт. Икӱаш киндӱ (шӱдӓнӱ, шож, шӱльбӱ дӓ икӱаш ыржа) ӱдӱмӱш планым колхозвлӓ 128,7% йактӓ шоктӓнӱт, колхозышкы пырыдӱмывлӓжӱ 91% нӓрбӱкым вӓлӓ ситӓрӓнӱт.

Киндӱ гӱц пасна, колхозвлӓ нырӓш шуку шудым ӱдӓнӱт, важ сӓс-кӓм шӱндӓнӱт.

Совӓт ушӓм йӱр анчалына гӱнь колхозвлӓн ӱдӱмӱш пӓшӱштӱ йажон пӓлдӱрнӓ.

Имӓштӱ колхозвлӓнӓ 30 мӱльион гектарым ӱдӱмӱшӓш тӓнӓ 60 мӱльион гектарым ӱдӓнӱт, кок пайат утла. Совхозвлӓат тӓнӓ кок пай шуку ӱдӓнӱт, 8 мӱльион гектар йактӓ 10 ийунӓшок ӱдӓн шоктӓнӱт. Тӓнӓ шошым ӱдӱмӱш пӓшӱ йажон,

хозӱйствӱ ушнӱман 200 тӱжӓм колхозвлӓ дӓ 4 тӱжӓм совхозвлӓ кым пайышты кок пайжымат утла ӱдӱшӱшлык вӓрбӱм ӱдӓнӱт; кым пайышты ик пай нӓрбӱжӱм вӓлӓ колхозышкы пырыдымы 12 мӱльион хозӱйствӱвлӓ ӱдӓнӱт. Тидӱ цилӓ сӓндӓлӱк вӱлнӱшӱ сӓк кого, сӓк шалдӱра сола хозанлӱк ыштӱмӱшнӓм, видӱмӱшнӓм анчӱкта.

ӱдӱм пӓшӱнӓ йажон ӓртӓрӓлтӱн гӱньӓт, цымырӓн шоктымӓшкӱ латна (спокойна) лиӓш ак кӓл. „Цыви-гӱвлӓм шӱжӱм шотлаг“ манмы тошты шайа улы. Тидӱ лачокӓш толӓш. Цилӓ ӱдӱмӱш-шӱндӱмӱшнӓм лӓвӓш лӱвӓкы цымырӓн шоктымӱкӱ ижӱ, качкаш, ыжалаш, фабри-заводвлӓшкӱ сырӱон йаралӓш лӱктӱн шоктымӱкӱ ижӱ, ка-

Колхознӱквлӓ шудым ыштӓт

рушла манмылажы гӱнь—организованно ӓртӓн. ӱдӱмӱш вӓрӓм когон кӱмдӓмдӱмӱ, жӓпӓш ӱдӓн шоктымӱ дӓ тӓхничӓски культур манмым сола хозанлык сӱрӱо лыкӱм (хлопок, сакыр ушман, итӱн, кӱнӱӓ дӓ молымат) шуку ӱдӱмӱ, шӱндӱмӱ.

Угӱц шуку колхозвлӓ шӓрлӱмӱдон дӓ цаткыдӓм мимӱдон вӓлӓ большӓвик сӓмӓн коктӱмшы шошым ӱдӱмӱш пӓшӱнӓ тӓнгӓлӓ йажон пӱсӱн ӓртӓрӓлтӱн.

ВКП(б) ЦК-ан ийунышы плӓнум рӓзольӱдӱштӱжӱ тӓвӓ ма кайӓш:

Тӓнӓ шошым 13 мӱльион хрӓсӓн

шартышым (итогым) ыштӓн кӓрдӱнӓ.

Цымыраш ӱдӱмӱш гӱцӱн йасы, шуку силам пиштӓш кӓлӓш. Сӓдӱндон цымырӓн шокташ жӓпӓш йӓмдӱ лиӓш кӓлӓш.

Цымыраш йӓмдӱлӱдӱмӱм, кыцӓ гӱньӓт йӓмдӱлӱдӓок, ӱдӱмӱ сӓмлӓок цымырӓн кӓрдӱнӓ маншывлӓм пыт лывшаш кӓлӓш. Тӓхӓн ӓдӓмвлӓ мӓнмӓн тышманвлӓлӓн, кулаквлӓлӓн палшат, нӱнӱн вӓкш-аравашкы вӱдӱм йӱрӓт. Цымыраш йӓмдӱлӱдӱмӱш вӓрцнӓ кулаквлӓ пиш когон сусу лит, нинӱ цилӓ сӓ-

мынь паша бштанна тормыжлаш цацат.

Тидым нбигйцэат мондаш ак ли. Пашана пиш кого. Шаналтышаш йа. 63 мбillion гектар киндым да тьэхнически культурым колхозныквлд цымырашашлык ылыт вэт! Тидым кэлэсаш вэлэ куштылгы.

Планна кого гынбат, колхозвлд бштэн шоктышашлык ылыт. Ик центнер киндат бнчй йам, ик малтыш олымат нырэш бнчй код!

Эртйш иштй пашана эртарымым анчылна гын, тэвэ ма мам ужына. Удымаш пашанам йажон эртаренна манаш лиэш гын, цымырамыш пашавлаштынна шуку акситивла ылыныт. Ти акситивла цымырамыш пашам тормыжленйт да киндамат пүлэ йамденйт.

Киндыдй цымырымаш пашашты тэ-хень кого акситивла ылыныт:

1) Паша бштймы сэмбнь агыл, йэдок шотдон кинды пайыалтын.

2) Курт-паша (сдельщинй) шотдон паша чыды лин, пашашкы лэктйдымвлдйт шуку ылйн.

3) Кэрал сэмбнь колхозныквлдм пашашкы шагалтэн мимашна укэ ылын.

4) Шуку колхозвлдшток ровочый планвлд укэ ылыныт, бригадвлдланат махань пашам кынам бшташ кэлэш, раскыдын анчыктэн пумы расписаны укэ ылын.

5) Машинавлдм, имниввлдм пашашкы жэпэш йамдылымашна укэ ылын.

6) Тангаштарымаш (соцсорэвнованы пашаштынна пишок слапкан кэйэн

7) Колхозсойузвлдйт тэнэ толшаш цымырымаш пашашты йажон вктарыделыт, планвлдмат жэпэш пуэн кертэлйт.

Ти акситивлдм тэнэшй толшаш цымырымаш кампаньэш ужаш кэлэш да кызыток нинивлэн йамден шоктымбла.

Тытэ гынб ти акситивла пашанам пиш когон тормыжлат, пашам ак ашындареп.

Айыртэмбнок 1-шй акситй, йэдок шотдон кинды пайылымаш, нымаланат акйары. Тэнэ киндым пайылымаш колхозныквлдм пашашкы ак шывш, паша гыц вэлэ укшактй. Сэдбндон ВКП(б) ЦК-ан плэnumжы

цилд колхозвлдлан пашашкы труда пиштймы сэмбнь киндым пайылаш манын рэшэн.

Шукердок эчэ Лэнын „Государство и революция“ манмы кныигаштйжй тэнэ сирэн:

„Кү ак ровотайы, тидй бнчй кач. Паша бштймы сэмбнь—качкыш. Тэнэ гынбат, тидй эчэ комуньизым агыл“.

Вэс вэрэ тэнэлэ манын:

„Каждый ровочый халыкклан (общество) кынарым пуа, тидын гыцбнжйт тйнарймок нэлэш“.

Цилд продуктым паша бштймы сэмбнь шалалтэнэ гын вэлэ хозайствёнам лүктэн кэрдйна, тйнам вэлэ социализм сэмбн кого (крупный) хозайствым йылэ бштэн шоктэнй.

Сэдбндон ЦК тэнэлэ кэлэсэн:

„Колхозвлдшты хытэ махань пашажйт сдельщиньдон бшталтшашлык. Паша учотшй проста лижй. Кажный колхозныкын трудовой кныишкы паша сынбмбжым вэлэ агыл, йажон-худан паша эртарымжымат сирымбл“.

Манман Кырык-Марй районуштына курт-пашашкы (сдельщинйшкы) 235 колхоз гыц 204 колхоз (86,8%) вэлэ ванжэнйт. Тидйжйт эчэ шуку колхозвлдштыжок пумагашты вэлэ ылэш, пашаштым тоштылаок бштат, учотымат прамой ак видэп. Колхозныквлд бшкэ паша бштйм шотыштым ак пблэпйт, пашашкы пыт ак пижэп. Тэнэлэ колхозвлдшты паша видбмб, нымаланат ак йарй. Ти гишан колхозсойузулан пыт анчалаш кэлэш.

Паша пбсбн, йажон бшталтшй манын, цилд эдэмвлдм вэрйн-вэрйшкы лбмбн шагалтэн мйаш кэлэш.

Имныи вуйэш, трактыр сага, аль вэс машинавлд сага пачам бштэн кашташ топлот ик эдэмвлдм шагалтымыла. Машинавлджым да мол паша хадбврлджымат паша йактэ анчыцынок йамдылэн, тёрлэн шындымблй. Паша тынгалмэшкы цилд ходышты лижй.

Тэнэ кинды цымырымаш кампаньштына, машинавлднэ ак ситэпйт, эчэ лэлырак лиэш. Кырык-Марй районнам нэлйна гын, тэвэ ма кайэш: трэдмб машинавлд 81 ылэш, шудбй

лым машинэвлэ 27 дэ мол машинэ-влэжэт ак ситэп. Цилэ улы-укэ машинэвлэнэм тбрлэлтэн шагалтэн, цилэ улы-укэ имнэивлэнэм, эдэмвлэнэм пэшашкы лыктын шагалтэнэ гынны вэлэ киндыбэнэм жэпэш цымбырэн шоктэнэ.

Машинэвлэнэ ак ситы гишэн ЦК цилэ сола хозанлык машинэвлэм бштшы заводвлэнэнэт вэс толшаш цымбырмаш кампаньэш пиш пбт йамдылэш кэлэсэн. Цилэ заказым бштэн шокташ шүдэн.

Социализм вэрц тэнгаштэрймаш пиш когон пэшам ашндара. Тынэ гыннэт, Кырык-Мары районштына социализм вэрц тэнгаштэрймаш пиш худан кэа. 235 колхозыштына 46 тэнгаштэрймаш догывыр вэлэ бштэлтын. Ударниквлэят чыдын блыт. Цилэ колхозвлэштэ 340 ударнык вэлэ. Тиды малан вара йара? Социализм тэнгаштэрймаш вэрц ик колхоз дэнгын пйт шагалаш кэлэш дэ ударниквлэмат йажон организуймыла. Колхоз колхоз дон, бригады бригады дон, колхознык колхозныквлэ дон тэнгаштэрймаш догывыршыкы пыраш кэлэш. Тэнгаштэрймаш учотшымат йажон видэш кэлэш. Тэнэм вэлэ кы кыцэ пэшам бштэн миэн, йажон палэн миэнэ.

Пэшам анцылтэн мишывлэм, итырэн бштшыбывлэм прэмируйаш кэлэш.

Хыт махань пэшайт, пландон бштэн миэт гынны вэлэ, ашна. Сэдындон цымбырмаш пэшаштат планым анцыценок бштэн йамдылэмыла. План бштшымэ годым тэвэ мавлэм мондаш ак кэл.

1) Сэк йажорак шачшы участкавлэжым вырлыклан кодаш манын пасна тырэд, шин нэлмыла.

2) Бригадывлэм анцыцок, пэшэ бнгалмэшкэт лымын участкавлэш

пижыктымбыла дэ пэшэ пйтэрэш срокым анчыктымбыла.

3) Кылтэ шимы вэрвлэм, капна оптым вэрвлэм тырэтмы йактэок анчыктэн йамдылэн шындымыла.

4) Уты киндым кылтэ шимы вэрвлэ гыцок пландон лшшыл ссыпной пунктышкы нэнгэмыла.

5) Капнавлэм дэ молы кинды-олымымат пожар гыц йажон оролымыла. Манман солаштыш тэшманвлэнэ — кулаквлэ ак амалэп. Цилэ статбан пэшанэм тормыжлат, йылатэн колтэнэт кэрдыт.

„Ик цэнтнээр пырцэт, ик намалтыш олым-шудат бнчы йам“ манмы лозунгым цилэ колхозныквлэланок мондаш ак кэл.

6) Пэшэ организованно кэжы манын, машинэвлэнэм кычылт мыштышы, бригады виктэрэн кэрдышы лишты манын кадыврлэм пиш йамдылэш кэлэш.

Планыштына акситовлэ бнчышты лиэп манын, планым цилэн палышты манын правльнэбштэ, бригады совэцанышты дэ цилэ колхознык погыншашты планым йажон тшылэн лэктэш кэлэш. Планнам йажон бштшымыкы, цилэ колхозныквлэ раскыдын бнгылэн палэн шоктымыкы, кинды цымбырмаш пэшанэ куштылга.

Икты дэнгын пэшашкы лэкмэнэдон, социализм вэрц тэнгаштэрймдон, комунист паргын цилэ дырэктивым блымашкы пыртен шоктымнадон кинды цымбырмаш пэшанэм йажон жэпэш пйтэрэнэ

Пэшанэ ашнымашым кулаклан тормыжлаш вольам ана пу. Сола хозанлыкнам лүктэн, колхозвлэм шэрэн, цаткыдэмдэн миэн, социализмым бштэн шоктэнэ!

„У СЭМЫМ“ сылыдэ иктат ида кодт. Циланок сылыда. Почтывлэштэ, сирымаш намалшывлэ доны сылашыжы лиэш.

Копэрацый — социализм корны.

И ййэдэок, ийунь тьнгалтйш пйтариш кукшыгэчижй, коопэрацый айом аят. Ти айо лин гьньй, бндэ кандакш и шон. Ти кандакш иштй цилэ йиш коопэрацыйжок кэлэсэнат мьштыдымы когон шарлэн.

Совет ушэмьштёна кьзйт тэхэнь йиш коопэраци улы: потребительски манмы, кустарно-промысловой манмы да сола хозанлык коопэрацый.

Социализм строймашты коопэрацы махань вэрйим нэлэш?

Социализм ьштймашты коопэрацыйн пиш когон кэрэл ылмьжым В. И. Лэньин пиш раскыдын анжыктэн. Коопэрацый гишан сирьмьй статьяштыжы тидь тэнэ кэлэсэн:

«Мя доньна, кугижаншй власть лачокок пашазьй йых кидьштй гьнь, да цилэ паша-хадьбржят (средства производства манмы) ти кугижаншй кидьшток ылэш гьнь, мя доньна, лачокшымат, халыкым коопэрацыйшкьй шывшаш вэлэ кодын»

«Лачокшым попышаш гьнь, нэп ылмы годым, руш халыкым коопэрацыйшкьй пйт, кымдан, кэлгьин шывшмаш мьданныа ма кэлэш, цилэ ылэш» манын Лэньин кэлэсэн. Вэс сэмыньжй ёньё — пашазьй кидьштй власть ылымашты коопэрацыйшкьй цилэн пижмьжкьй социализм лиэш.

Ти моньр гьц СССР-ьштй пашазьй халыкын, парты видьмьдон, 5 иаш планын рэшйшй кымшы ижьим анжал колтышаш. Цилэ сандальк вьлнйш пашазьйвлэн мам мя анжыктэн кэрдьнэ вэл?

Сандальк вьлнйшй пашазьйвлэн сусуштым когоэмдэш, буржуй ваштарэш кьрэдальмашьштйм кушташ, Сталин манмыла, мя социализм периодыш пьрэнна.

Капиталиствэн шьдйштйм когоэмдэш, да ваштарэшна вырсьдон толаш лудмашьштйм когоэмдэш манын — «йьбьрйим-йьбьрваш колхозым ьштймаш ньэгьцэш кулак йьхым йашток пьтэрэнна» да капитализм ваштарэш кьрэдальшайшлык силанаат кушкэш.

Тагачы кэчэш Совет Ушэмьштёна 54% — 13 мльион шьпшала хрэсэнь хозайствьй колхозвлэштй ылыт. 12 мльион хозайствьй вэлэ ордьштй эчэ шалгэн кодын. ЦК ВКП(б)-ын ийуньын ьлшы пльэnum кэлэсьмьй гьц тэвэ ма гайэш: Сэвэро-кавказьшты, стьёлэн Украиньштй, покшал Йыл областьшты 80% хозайствьйжок колхозьштй ылыт. 90 проценты удьим вэржй ниньин кидьштй ылэш. Молы киндан районвлэштйжй 50% хозайствы колхозьштй ылыт да ниньин кидьштй 60% удьим вэр ылэш. Кырык Мары районьштынажы 35% хозайствьй колхозьшты (с/х коопэрацыйштй) ылыт. Партьйн ти кого паша ьштймьжым цилэнкок пьлбьшайшылык ылыт.

Сэдьиндонок вэт сола хозанлык коопэрацый — колхоз — да колхозньык тьн фигур лин манын ийуньыншы пльэnum кэлэсэн. Молжы — нэзэр дон покшал хрэсэньжы варашвлэ (второстепэмный) вэлэ ылыт.

Лэньиньин коопэрацый планыштыжы потребительски манмы коопэрацый вэлэ агыл, производственный коопэрацийат ылын. Вургымлаш кэшйвлэ вэлэ вэт Лэньиньин коопэрацый планыштыжы ирсэ потребительски коопэрацыйм вэлэ ужыныг да колхозвлэжьим изин-ольэн шараш кэлэш маньн шайыштыныт.

Комунист партын бьрдьй комитьят видьмдон, Лэньин коопэрацый планын цаткыдын кычэн, цилэм колхозьшкы (производственный коопэрацыйшкьй) пыртэн, мя социализмьшкьй пьрэнна.

Кьзйтэш потребительски манмы коопэрацийят пиш шукым ьштэн. Цилэ труйыш халык, манаш лиэш, кьзйт коопэрацый чьзэн ылэш. Кьзйт частный торговый маньмьвлэ викок кодтэлыт, цилэштйм коопэрацый лаксьртэн. Коопэрацый ваштарэш шалгышыжы лач вредитьйвлэ да бьрократвлэ вэлэ кодынйт.

Тэнэ гьньят, коопэрацыйн пашайштйжй ситьдймашвлэят улы, ьштэн шоктыдымашвлэят кайьт. Шуку варэжок эчэ, ть шотыштй мьнман Кырык марьин районьштынаат, ЦК ВКП(б)-н коопэрацый гишан постановльэнььжым ьлймашкы пыртэн шоктыдэлыт.

Сандалыкыштына хадырвләм фабрик, заводвләнә ситалыкымок ыштат гыньят, эчәят халык лошты хадыр ситыдымашым ужаш, цаклашлиеш. Тидыжы малын лиеш, машинадә? Фабрик, заводвләшты ыштәм адырвләм кооперативлә мылын выжалат, складвләштышты киктат.

Тэхән йарыдымашвлә ынжышты лиеп маньн, ЦК, Совнарком дә Центросоюз йорә постановленьым лыктыныт.

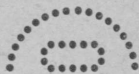
Халаштат, солаштат мәнмән кооперацы пашажым ти сәмынь сәрәл эчә колтыдә. Партын организацывләжәт кызыт йактә ЦКВКП(б)-н постановленьыжым ылымаш пыртән шоктыдәлыт вәк.

ЦК ВКП(б)-н шудымыжым тинамок, ылымашкы пиш чынь колташ кәлеш. Потребительски кооперацын пашажы социализм строймашты кызыт йактә лыскыдын кәә.

Ти постановленьы сәмынь, халыклан хадырвлә выжалымашым йа жоэмдәш маньн, потребкооперацын систәмыштыжы ик йиш айыртәман ушәмвләм шукым ыштәш кәлеш.

Социализм ыштымаш пашәм кооперацы изишәт шайыкыла ынжы колты, ынжы тормыжлы. Ти гишән ЦК ВКП(б)-н постановленьыжым кәрәк ма дә ылымашышкы пьртәп шокташ. Кызыт йактә кооператив пашәшты бюрократизм, шолыштмаш пьтән шоктыдәлыт. Социализм тәнгәштәрымашым дә ударничествы кооперацы пашәшты пьт шәрлән шоктыдә.

Кооперацышты цилә пашә ыштышывләләнок, социализм сәмдон пашәм ыштән, социализм тәнгәштәрымашым дә ударничествым ылымашкы пыртән, ЦК ВКП(б) шудымдон пашәм йа жоэмдән колташ кәлеш.

Патр Вас.

Н э з э р.

(3 кыдәжән повесть)

МЫНЬЫН ТЫМЭНЬМӘШЭМ.

II-шы Кыдәж.

Йәл тымэньыт

I-шы глава

Похро анзыл тилзэи шалга. Каньж машинәт, йа жоэмдән цәвәрәмдән шьндән. Изиш йугатарак гыньят, айаран. Пысырәк марывлә кылтәм шин пьтәрәнйт. Кәчывлә мьтйкәмьнйт. Шарыквләм лыктыдалат вәлә, изиш пакырак сәрәл толмькы, вады линайт колта. Ышкавләм иктәт кытөшкы ак колтәп, ышкәок ырвэзывләштылән оролыктат. Атьәм кытөшкы ак кашт. Карп ызәм дон коктынок кытәнә.

Карәмвләшты уә ылыштәшвлә

вилын шьнзынйтәт, шарыквләм топлотыракок Ирак отвотышкы колтәнә. Похро гыц кок арня пәрви, кытөм вадәш колтышнаат, анчәм Көрик, Ондри, Лыксә Пызыкнырышкы тымэньаш прьнимаыкташ каштыныт. Мыньым ужын колтәвәт:

— Мишук, алок тымэньаш. Мәнмәм тымдыш марыа прьнимаейән, — маныт.

Ырвэзывлә тымэньаш прьнимаыктәнйтәт, пиш когон сусу линайт. Көрик сусу лин шьнзынәт, морком мьләм пукшаш цаца, Ондри—макы нүшмьм, Лыксә китәй-олмам оптән лыктын.

Мыньым ти ырвэзы тәнгәмвлә тагынамшән йаратат дә, пиш когон тымэньаш нәнгәнәшты.

Кидыштәм ыдыртыш вәләят, пижоргыдонок каштам. Царә кидәмжым гынь анчыкташат намыс.

— Тырлай, манам, атьәм гыц йадылдалам. Иргодым, аньят, атьәм тымэньаш колта. Колта гынь, вара иргодым кәнә. Кызыт атьәм гыц йадаш кән толам, гә мыньым йамдар олыцәшты вычыда, маньым.

Ыдыртыш карштада гыньят, кыцә кәрдтмынь токына кыргыжым.

Авам ампичыштэ йбрэвля гыц ушманым погэн шалга.

—Ави, тагачы Көриквлэ тымэньаш прнймайыкташ каштынйт, мёньюмат колтэдэ вэл? — манам.

Авам көрзиньшкы ик аңылвач ушманым йбрал колтышат:

—Кок кэчыштэ атыат йарса. Тагачы сарайвлэм тэлэш төрлэн кашты, аныат иктэ пьрэзым тэнэ нэлэн кэрдэнэ. Вады вэкылэ Сэргэ кугузатвлэ доны кылтэм шьндэнэ. Кылтэнэжы шуку агыл, кырлым ан вэлэ лиэш. Кылтэм шин колтымыкы, атыат йарса, вара тымэньашат колташ лиэш, манын авам попа.

Мёнь пиш когон сусу лин колтышым. Тамам бштэмблэ, бшкэят ам палы. Брвэзэвлэ докы йамдар ольицашкы төрөк чуктышым. Брвэзэвлэ цилан мадыт. Миэнат шотэлам, мьндьрцок эчы:

—Көрик, авам мёньюмат тымэньаш колта! — манын саслэм.

—Мишукат тымэньаш кашташ тьнгэлэш, икварэш кашташ тьнгэлэнэ — маныт, саслат.

Брвэзэвлэ доны мадыт лошты качкаш кэашат мондэн шуэнэм. Брвэзэвлэ доны шошымшенат тэнэ шуку мадтэлам Пыц йыт лимыкы ижы токына мишым. Карп дон коктын амалаш вацна...

Вуйта кьтэн пьтэрэннэ. Кьтым тар миждоны мьлэм йажо мьжарым бштэн пуэныт. Йалэшэм у бштэрим пидьн шьндэнэм. Йал сага тымэньаш каштам. Пьзёкнэрышкы мьндьр агыл. Корныштэ мадына, ваштылына, токо вилшы лымым кьшкьлтэнэ, авам мьлэм кныгэ, тоска опташ сумкы мьргэн пуэн. Йалвлэ мён гьцэм аңыц прнймайыктэнйт гьныат, сумкыштат укэ, кныгэвлэм, тоскам молы савыцэш вэлэ вьдыл шьндэнэйт.

Школбштэ брвэзэжы, бьдьрикшывьвлэштэ пиш шукун кьргышталыт. Ружгат. Пырак шалга. Тымдыш марья, картонэш тамам сирэн шьндэнат, мьлэм тамам аңчыкта. Мьлэм гьтэрэн вэлэ кайэш, пьток ужын ам керт.

— Мишук, тиды ма? — манэш.

Сьнцам пачын колты гьнь, ама-

лым вэрйшток кьалтэм. Карп, кьлтэм шин толынат:

— Кьньбьлок йа, кьтөм лыкташ кэлэш, манэш.

— Эх, вэрйшток ыламыш. Школжат укэ. Омынь вэлэ былыныш, — манын, кьньбьл кэшым...

Бьзам кок и тымэньаш каштын. Тымэньашт жь, тымдаш толшы йукшы йакы кьнвацмым ваштылаш тьнгэлэнат, бьамым школ гьц лыктын колтэнэйт. Тилэц вара Бьзам ньигышкаг тымэньаш кэтэ. Кьтөм латнаанмешкы кандыштнаат:

— Вара, Бьза, тымэньаш йажо? — йадам.

Бьзамвлэм тымдым годым, когонжок славански гаматыкым тымдат ылы. Рушлажы изиракын вэлэ тымдэнэйт.

— Тымэньаш, манэш, мёнь пиш йаратэм, славанским вэлэ тэвэ тымэньаш худа. Йблмь лывьрташ тымдаш тьнгэлмькыштэ, төрөк: три мри, хри, при шамаквлэм — тымдат. Рушла тымдымыштэ годым тэвэ йажорак. Буквавлэ палашат тымдат. буквавлэ палым сэмьнь, рушла шайышташат тымэньат, дэ соикток бшкэ йблмьдон тымдымым ак шо.

— Кэлтымаш йукшы йакын агыл ылгэчы, кьзэйт йактэ экзаменымат сдэенэм ылы. Тымэньашат худан ам тымэнь ылы, Бьзам манэш.

Лач тымэньэжок бляш худа. Пристинвлэштэ молы, окса плучайым годым кьдыжы кидымат пиштэн ак мыштэл. Ниньштэ пишок бьжал ылыт. Тэгэньвлэм пркашыквлэ когон алталат...

— Карп, мёнь тымэньашок сөрэм колтэдэ вэт? — манам.

Бьзам пиш кужын шайышташ ак йараты.

— Тымэнь, хьть изиш грамытым палы — маньат, бшкэ тымэнь кэртимжым тама, шаналтэн колтышат, марык араш кэш. Вады йактэ, тымэньмь гишан мён донэм большы бшат шайышт.

Тымдыш марья Көриклян, Ондрилэн дэ молы тымэньшы брвэзэвлэланат, тоскавлэм пуэн. Тоскаштэ молы улат, лач тымэньшбьлок нинь чучыт.

Тоска бштэвлэш Льбьксэ пьшкыды изи кьпцёкым бьргэн шьндэн

дә шёртй мйчыкы тоскааш кылдән шьндән.

„Тымәнйаш кэйэм“, „тымәнйаш тынәләм“—манынок кок кәчй эртән кәш. Тымәнйаш кәмй вйчым кәчәм шон шагальй.

Молнамшы гыц тагынам ир кьньйлннам. Чиэн шьнзьннамат, сотәмйм вйчән шьнзэм. Амалән кьньйлмй гыц сотәмй йактәжй пиш ольән жәп эртйш, ик арньа эртй-мьйләок чучы.

Сотәмәлтәт шо.

Кьшәнәш шьргиндй лаштыкым пиштйшймәт, Кьриқвлә докы кәшым. Тйшәц йәвләмәт тымәнйаш кәаш сьгьйрәлнәәт, цилән—Пьзькнырышкы.

Кьриқын, Льйксән, Ондрин циләштйн тоска пиштйм изи сумкьвлә улы.

— Мьнйәт, прньймайат гьнй, әвәмлән сумкым йргыктәм,—манам.

— Прньймайа, прньймайа! Малан вара ак прньймайы?—манын йрвзьйвлә саслат.

Пьзькнйр мьндйр агыл. Вәрәмәжймәт шьнә пәлы, миән шона. Школым молнамат ужынам, әвәм сага цьркйшкьй толмыкы, со школ доны йрвзьйвлә мадыт ылы. Кьргйшкьжй вәлә пйрән аңчыдәләм.

Школышкы пйрышна. Йрвзьйвлә пиш шукын ылыт Түнәт әчә мадыт, кьргыштәлыт, сьнгәдәлйт.

Мьнй токо вәлә тольнамат, ик оголәш шагальым дә тәрвәнәшәт лүдйн шьнзьннәм.

Изиш лиәт, йьнгылым йрзәл колтәвй. Цилән партвдә лошты шьнзәт. Мә вәлә, угьц толшйвлә кьмьйтйн амаса донок шалгәнә.

Тәвә, изиш лиәт, сьнзәлыкан марьйа пырыш. Кужй сарапанан. Ёшкәжй шонгы, үпвләштәт сөдйәмәлт шьнзьннәт. Кидәшйжй тамагань кнйгәм кычән. Әчә изиш лиәт, кнйгә кидәок вәсә, йрвзьй тәкә пйрйш дә, кок сары кальявачыжы вәлә мьльгалт коды, вәс кьдәшкьй пьрән кәш.

Анцыц пйрыш сөдй марйажы тымәнйшй йрвзьйвлә вйлкьй туран анжальй.

— Вәт, вчәра тәмдәм тымдышым: учигьәльницй пйрымыкы, шагалаш кәләш, маньым. Тагачы иктәт шьдә

шагалт. Чәрәмисльәта! Когда жә вы научитәсь!—маньн сьгьйрәл колтйш.

Йрвзьйвлә—шьп, йукат укә. Цилән лүдйн шьнзьннәт. Ти тымдйш марьйа пиш костан, манын, вара мьйләм Льйксә шайышты. Колын молы ат шоктй гьнй, ливьйкадоч молы йрвзьйвләм шиәш ылын.

— „Ой-ой, кьцә вьрса, костан вәкәт“, манын тумайәм. Тамам әчә тумайынәм ылыат, шьм шоктй. Тымдйшй марйа, мәнман ужат, йадәш.

— Ма киләш? Идите поближе.—манәш.

Мьнй йәл гьцәт аньц попаш цацәм.

— Тымәнйаш прньймайыкташ толынам,—манам.

— Куштушы ылыт?

Кәләсэн пушым.

— Лумәтшй?

— Мишук.

Ёшкәжй мьнй лүдйн шьнзьннәм, Парньа важловлә пиш когон льгьш-тәт дә цьйтән шьм кәрт.

Марьйа ыдйрымәмйм ужын колтыш дә:

— Кидйштәтшй ма вара? Анчык-тәмәт,—манәш.

Лүдйн, намьсланәнок бьдыртышан кидәм аңчыктышым. Тымдыш марьйа мьндйрц анжальат:

— Не надо!.. ана прньймайы,—манын кәләсэн пуш.

Мьнйн логәрйшкьй тамагань качы маклака кузән кәмьлә чучы, йукьмәт лыкташ ак ли, тәрвәнәшәт лүдйн шьнзьннәм...

Йрвзьйвлә цылгә вәлә паштәкәм аңчән кодәвй, ләктйн кәшйм.

Вуйым вуйстйк цикьшйм дә токына ташкалым. Корнй мычкь ойхьрән кәм.

— Тымәнйаш пьрән шьм кәрт... Э-ә, кәлтймәш! Малан ти бьдыртыш показыш вәл? Тәнәт тымәнйтәок кодам ач...—манам.

* * *

Нәзәр әдәмлән цилә вәрәок икганьй. Ёлймәштәт пьзйртәт. Тымәнйшәт цәрләнйшйм ак пйртәп. Нәзәр әдәмвләлән цилә йиш цәрвләок йьлә пижәш.

Мам ак пия?

Нәзәр әдәмьн ыргәмжәт худа,

мардэжят вашт кэа. Пёртшй изи. Сярналәшят вяр укэ ганьок. Окнявлэ изивлә дә кэчат изиш вэлэ пёрт көргйшкй анчалэш.

Тушак амалаш укэ. Кэчй мйчкы мам чиэн каштат, тйдйм вэлэ амалаш шярэт, лывы олым ашйкйм бштэтят, амалэт. Ик тыгыр-йалашым чиэтят, пэлэ чүчмэшкй, кыдаштэок чиэн каштат.

— Эх, кынам вэл иканак, пйцкэмйш, нужна бйбмаш гйц лакташ лиэш? — манын, солаштыш нэзэр марывлә шанэн каштыт.

Нэзэр бйрвэзйвлэ, тымнэбаш кашташышты вйргэм укэят, шукужок, тэл йактэ тымнэбйбятят, тымнэбаш пырахат.

Нэзэрвлэм циланок пйзйртят... Казанскийт шоэш вэлэ. Лым сэдок укэ. Ирок вэлэ лым гань покшым вазылдалэш.

Кйтём нйр гйц колтймыкй, мйблэм мйжяр бшташ мижйм погаш атьам дон лакнэ. Сола мычкы кашна-кашна, мижйм иктят прамоу ак пуэп. Миж вярэш тавывлэм, мйшкйр лывалйм вэлэ пуат.

Йужшы ватйвлэ:

— Миж укэ, лүлйктэн колтэннэ. Лүлйктымвлаштым шйдйрэн шуэннэ, — манбйт.

Мижйм кым вады погышна.

Тавйгэ, молгэжят вйц кйрвэнэ большй бйш погыны. Ти миж лаштыкдоны мйжярбйм агыл, бизамлан пристинвлэшкй ровотайаш кашташыжы цылма донй штйрланят ак ситй.

Кйтөштй каштынам гыньят, мйнь эчэ у мйжяртэок кодйм. Мйжярэм укэят, эчэ йал гйц намысланэн, шекланэн кашташ попаза.

— «Малан тэнэ вэл? малан йал донй иктөр бйлаш ак ли вэл? Малан тэхэнь бйбмашйм тумайэн лыктынйт вэл? Пайанвлэ? Нэзэрвлэ? Иканэ-иктйштйм, овижайййлт»... — манын тумайэн каштам.

Тэнэ шанымэм лошток эчэ вэс тамагань шанймашышым пыдырата „Куш доко, эчэ шуку ужат, кйзйт эчэ нымат ат палбй,“ манмыла ти шанымаш ашйш вазэш.

Мардэжан, уштй, йуран, покшыман, лывйрэн кужбй шйжй эртэн кэш.. Йбрым-йбрваш мйньэр шярэн шйндйм гань ош тэл толын шагальы.

Вадэш вацмы годымат эчэ нымат укэ бйлы ирок кйньйл анчал колты ошын вэлэ кайэш. Сынца лймэш тымнэбтэ дә сандалбкшй пэрвишы гйц сотэмалтмйлаок чучбйн колта.

Сэргэ кугузам тирбйм кйцкэн шйндэнят, вйц мэшак пйрцбйм тирэш торэш пиштэнят, пйтарли вацшы лймдонй вакш докы нангэш.

Молнамат, имэшты молы, кйтэн пйтарймйкй, атьам пиш сусу бйльй.

— Цэвэрок кйтэн шоктышна, бйндэ каналташат лиэш, манын попа бйлы. Пазарбйшкй молы кэа, маланнэ магань шон мадышвлэм налбйн канда. Имэшты мйблэм шярйпйм налбйн ыльбй. Калацбйм канда. Тйблэц пасна, атьамбйн вэс овуцажй бйльбй: кйтэн пйтарймйкй пазарбйшкй кэят, авамлан савыцым налбйн канда. Имэштят, кйтэн пйтарймйкй, луды алан, шит кйт йалаван савыцым налбйн кандэнят, ти савыцым авам празнйквлэ годым вэлэ йалшта. Ма ашбндярэм, ивлэ йбидэок, атьам тэнэ бштэ.

Савыц налбйн толмыкыжы, авамат пиш когон сусу бйлэш. Кйтэн пйтарймйкй, йужнам хбналаш молы кэят. Цилэ роднаньавлэжок бйшкэ постолна кйтөзйвлэ бйлт.

Кйтэнтэнэ пйтарэннэ гыньят, иктят сусу агылэп. Атьам пэрвишй дорц мйбйрймйла вэлэ чучэш. Вуйыштыжат, кэбйн гань пандаштыжат сөдөй упвлэ шукэмёнйт.

Вуйжым вуйстык цикаят, ма гышнэ намыслана машанэт, атьам со туюнок, пёртышкят ак пйрй. Тунбйжй паша-жят шуку агыл бйлнэжй.

Авам пэрвишйлаок мйньбйм йарата. Когон ойхырэ дә ойхыжым маланнэ бйнэжй палдйртй. Сынцажят со йакшаргок каштэш. Иканэ, тунбй каштын пйрйшымат, анчэм: авам, окняна анцылны олмагаэш сынзённат, мйбйрэн шйнзэ. Мйньбйм ужын колтышат, сапон пачдонжы төрөк сынзэжйм бйштйл колтыш.

— Ма линят, ави? — манам.

— Нымат укэ. Сынзашкэм сук пйрэнят, сукбйм лйктйм, — манэш.

Атьам, авам пишок сйбйк каштыт. Карп бизамжбйн ойхы-сусужым палаш ак ли. Пэрвиат йал донбй прамоу ак попу ыльят, кйзйбят тэгэньок. Кйтөшты кашташ пырахым

годшэн со сола мыч каштэш, тоқына качкылдалаш вэлэ толыдалаш.

Кок шыжарэмвлә ныма ойхымат ак пәлэп. Ниньлән соиток. Качкаш, мадаш лижы. Циләнок пөртшты ылынаат, ниньләнәт вәсәлә. Кәньжшы гань йыкырикә агыл.

„Тәл гач мам вәл качкына“

II

Кытәш пырахәннә гынь, ик тәлзәйжәп эртән кәш. Атьәмвлә сәдок ойхырат... Шокшырак кәчывлә годым түгә мадаш каштәкаләм. Ыдыртшым төрләнәмкы, вара аһәт тымәнәшт пыртат»—манын, со тымәнәшок шанән каштам...

Соланавлә шәж-йүмәшым йүәш тәһәльзәвы. Молнам мәәт шәж-йүмәшым йүнә ылы. Авәм сырам бштә, атьәм әрәкәм нәләш. Паткагильвләм шуку бштәт. Хынавлә толәтәт, цилә качкын йүн кәәт ылы...

Тәнә атьәм сирам бш бштыктә, әрәкәмәт бш нәл. Молнам атьәм әрәкәм ак нәләт, авәм ырса ылы. Тәнә атьәм әрәкәм нәләт гыньәт, авәм йүкымат ак лык...

Йүмәш годым мыньәт солашкы ләктым. Ырвәзәвлә цилән йажо мыжәрәнвлә лыт.. Пүкшым, кәчыв-нүш-мывләм качкыт... Солам йбир мыры йүквлә вәлә шактат. Кидә-кидә, шүә-шүә кычән, йүкшывлә пөрт гыц пөртшкы каштыт, бшкәжы шәлбштыт вәлә мырат:

Давай качкаш,

Давай йүшәш,

Мә йүтәжы,

Кү вәл йүәш!..

манын колтат. Вәс вәцәнлә эчә „айо-ройо-ройо-ройооо, аяа ройә...“ —манмы йүквлә вәлә шактат...

Имньәшкывлә, пйрәчука йүк вәлә шакта, кыдалыштыт. Күшыл вуйбшты кармунь йүк шакта. Эчә мыры йүк:

Мә йүтәжы

Кү вәл йүәш...

Ойройо ройо ройоо...

Куштат. Мырат. Әрәкә йүн ойхыштым, нужда ылымәшбштым мондынәшты. Вәсәләйәт...

Ти мырышывләок шартыал әртымыкы, киндым күсләш кәәт, пазары-

шкы нәләш кыдалыт. Цилә сәмынь нужда гыц ләктәш цацат. Вольык кормат пйтән шынзәш... Нинок кызыт: „Мә йүтәжы, кү вәл йүәш“ маныт...

Йүмәшвлә годым нымат бжәл агыл. Йүн колтымыкы вәлә, вара кужын шүләлтәл, ойхыра...

Шәж йүмәш годым ик ырвәзәт тымәнәш кәтәлыт. Мыньын тәгәмвлә цилән тонышты ылытат, мадашат йажо. Уәлә қарәмбшты, изи кырыквлә гыцок, изи-тирын валән-валән кәнә. Кырык пиш когон йагылгән шынзән. Йогорат мә докыныла мадаш мия.

У мыжәрдоны, йак-пар кушакым бштал шындән. У мылахай. Изи гыньәт, тьосынкым чыән...

Йогорвлә докыжы иктә лу тирәшкы хыналәш тользәвы сәй. Сәдок кыдал, кыдал толыт. Хынавлә толыт гыньәт, пөртшты шайа йүк молы шакта гыньәт, Йогор атьәжы со, түгә ләктын ләктын, анчаләш. Тагүм аһәт выча...

Тәвә, изиш вәлә ли, күшыцәнлә йынгыләшкы, чүктә вәлә, пачәлә имньидоны толәш. Ырвәзәвлә пиш когон аңчән шындәнәт, йынгыләшкывлә мәнмән солашкы шоән вәлә пйрат.

—Кышкы кәәт вәл? манына.

Аңчәна, йынгыләшкы, мәнмән пөрт турә шоат, имныжым шагалтыш. Кого рогожа тир гыц имным шагалтмыкы, төрок луды воротныкән, шарга тәпнәкән эдәм ләкты. Ик вәкылә аңчалы, вәс вәкылә аңчалы, дә мә докына пырән кәш.

Мынь уәлә қарәм гыц—тоқына. Бшкәжы цытйрәм вәлә. Тагыцә аһәт тоқына кыргыж мишым, пөртшкы пырән кәшым. Луды воротныкан эдәм калпак вуйаок стөл донь шынцә, Стөл вылкы тамагань пумагавләм лыктын пиштәнәт, атьәм-лән попа.

—Тәнә ак ли! Түләш кәләш, ик арьня вәлә срокәт, түлү!—манәш.

Атьәм пәлйдәм эдәм аңылан сукалтән шынзә. „Качкашәмәт ны мат ак кодт, кытөшты кашмы киндәмәт ак ситы. Мынь бшкалжым пуштәләм вәт. Пожалсты иктә ик иәшрә ксрокым пуэмә ыльнәжы“, —манын атьәмәт сарвала.

—Молчать! аль эчэ уштй кудышкй кэнэт?!—Мондэнат ма?— луды ворот-ныкәнжй сьгьйрәл колтыш.

Авам цылан хаҥа доны шалга йльй. Тәҥэ сьгьйрәл колтымашеш авам пәлбдйм эдем анзыкы сукал-тән шьнзәт:

— Ёрвезьйвләм йжәлайәмә!.. йы-мы гань лимәкйчәш кәаш шона вәт... Простьәмә!..-манын мәгьйрән, магьйрән сарвала...

Стәл доны шьнзйшй пәлбдйм эдем кьнбьльб дә:

— Караҥ!.. Түләш кәләш!- маньн кәаш тәрвәнйш да авамьм йалжй-донй өрдйшкй чымал колтыш. Амасә докы шоат:

— Арняшты ат түлй гьнь, остатка пөртәтйм выжаләна!-маньят, түгы ләктйн кәш.

Атьәм паштәкшы вырсаш тьнгәльй

— Эх, сьтонавлә! Нәзәрвләлән шүләлтәшәт ирйкым ак пуәп йшкә-лә. Ёшкә кьрәдәл ровотайымымат кәлтймәшвләлән пумьла вара!.. Тидьм шьнзәм ьлгәцй, кьтөшкйжәт ам пыры йльы.. Лучи кьчән кашт!.. Кәлтймәшвлә!..-маньн атьәм, шүкшй мьжәржым чиән, түгы ләктйн кәш.

Авамжй йукын мәгьйрә.

— Мам качкьна?.. Мам качкьна? Малан вәл мәләнна вәлә тәнә тьр-хашьжәт шүдйм?

Авам ушймат шәләтән шьндән. Йужнамжй тамам йштйнәжй, йш-вәят ак пәлй, сасла. Шалгы-шалгы, авамьм жәлайән, мьньбьнәт сьнзә-вьт толәш.

— Ави, ит мәгьйрй. Кыцә гьньәт качкын ләктйнә сәй!..-маньым дә молым ньимат шанән шьм мыштат: — Атьәм сага мьньәт пижгом лапам шьндәш тьмәньям,-манам.

Ти шайәшәм ағәм тә сусу лин котйш, та ойхыжы пиш пүктәят, мьньйм әлтәлән шьндйш.

— Мишукәм! Мишукәм!—манын шывшал шьндйш. Тәләндә изиньә-кок пәшә йштәш тьмәньюлә ач. Оьлицәшты, йәл ёрвезьйвләлә, мадын кушкьн! ада кәрд...-манын попа.

Оьлицәшты ёрвезьйвлә пиш шу-кын мадыт. Пөртйшты, авам мәгьйрә гьньәт, тырхән шьм кәрт, түгы мьнәшөк мадаш кыргыз ләктйм.

Көрик мьньйм ужын колтышат:

— Мишук, тоцында ләкшй йьнгы-

ләшкй Йогор атиәшты докй йуәш пырыш вәг... Йогор агьәжй капкам йшкәок пачын пуш ..-манәш.

— Кәлтймәшвлә, манам, нәзәр докй кьшкәдәш пырат, пайанвлә докыжы—йуәш.

Ёрвезьйвлә доны мадаш пиш йажо.

— „Пәшәм йштәш попаза, оьли-цәшты йәллә мадын ат кәрт“—маньн авамьн попомжым ашьндәрәмәт, хоть кьзйт мадылдал ужам-манам...

Кәчй вады вәкьблә кән колтыш. Кәчйвәлйм айаран ьльы. Тагышәц пәл ләктәт, айарым цилә мөдән колтыш. Пышкыдй лым виләш ть-нәльй. Тьгыды агыл, шалдыра лым. Орави гань кого лымвлә вилбт. Тәгәнй лйм уштй агьл. Лымын шьцмькьжй, лым аравләмәт мола йштәш лиәш.

Мадмы лоштынаок:

—Кра-а-у-у-л!-манмы йук шактән колтыш.

Ёрвезьйвлә цилән йук шактымаш-кы кыргызна.Миән шонаат, анчәнә: ньл млойәц шиәдәлбт. Мәнмән со-лавлә агыләп, тәгүн докы йуәш то-лйньятат, тама ситбдәят, пыток ши-әдәлбт. Лым лошты, өрдйштйрәк ик пәдыргыш кармонь кия. Ик вәл шувышыжы цилә кьшкәт лйкмы.

Шиәдәлшйвлә лошты ик эдем вә-лә пиш силанла чүчәш. Иктйлән тидй шьргй лу гьц пуш дә, шимь эдемьн нәржй гьц вьр йогән ләк-тй. Тидьжй нәржйм йштйл колтыш дә, цилә шьргьжй, ләккәжй, вьр вәлә лин шьнзй. Пинжәкым кыдаш шуш дә,шиәдәлшйвлә лошкы тыгыр вәлә пьрән кәш.

— Ой! Ой!.. пуштат!..

—Таки надй!.. мьньбьн ёдйр... до-кй... ит кашт...

— Пушта ат!

—Колә-ә-әм... .

—Кра-у-у-у-л! палшйдай...

Шиәдәлшйвлә логьц тәгәнй йук-влә вәлә шактат, нимат ужаш ак ли.

Мышкьндывлә вәлә кайыт. Икәнә иктйштйм пыток шывшәдәт. Ик вә-рйшток шидәл ак шалгәп дә, ши-дәлмь вәрвлә льмыштйжы вьр вә-лә. Тьгыр шокшвлә, кышкәдәлтшй пинчәк пач кият.

Шидәлшйвлә палшаш үжйт гьнь-әт, саслат гьньәт, йьрйшты погынән шагалшы хальк анчән вәлә шалга,

палшышый иктат укэ. Ышкэ лоштый шты попэн вэлэ шалгат. Маныйт:

—Йажон пуат.

—Кэрдыйт.

—Ыжал, кармоньым пыдйртэн шуэныйт.

Шидялшывлэ лэ гыц иктылан когонок тйкинэнат, ордыйшкый кэнвазый. Тыгыржый мэл гыц пач йактэ шавырла кйшкэт колтймы. Ышмажый гыц нэржый гыц вйр йога...

—Ох!... колэм! ох, колэм!.. — манын сасла.

Вэсый тогырдэок кйргйж лэктый, тупшы, онжый йдырэн шйндыймат, вйр вэлэ. Тагыштый нэржый, тагыштый Ышмаражшый лицайжым нымат палаш ак ли, вйр вэлэ.

—Тидйжыйлан йажон тйкнэн,— манын анчйшывлэ ваштйыл попат...

Шидялшывлэ коктын вэлэ кодэвый.

—О-ох!-манын иктыжый кэнвазый. Вэсыйжый миш дэ йалдоный ташкаш тынгальый. Ташкймжый годйм тэгэ попйш:

—Ситя! Ындэ мйньыйн корным вэсканя ак аптыртэп, нинйлан вара мйньыйм сйнгаш? Пырга понйвлялан мйньыйм кэрдаш?! Пристинвляштый мйнь ганьэм намал кэрдшйжят укэ! —маньы...

Ордыйштый кишый кармонь докый миш, тйдым шйрпйн ташкэн шалатйш. Лымыштый кишый кок эдэмлян иктат палшышы укэ. Нинй сэдок охлэн кйат. Анжаш пиш Ыжалэ чучыт. Шин кодышыжый, китшыйм лымдон мйшкат, кйшкыла, мырым вэлэ мйралтэн колта, кэш. „Йаратым Марйи, мйньынок лият,“ маный йук вэлэ шактыш.

Анчйшывлэ цилан шаланаш тынгальэвый.

—Корик, малйн, эдэмйм пушташок цацат гйньат, иктат ак цярэп?—манын йадам.

— Нинйвлэ манман солавлэ агылэп. Шидялыт гйнь, ма нужда? анчаш лижый,—манэш,изиш лият:кйзыйт йактэ шидялшывлэм мйнь уштэлам Ындэ ужйм. Ой-ой, кыцэ пуат!-манэш.

— Шин шумывляптый мйлам пиш Ыжал йлыт—манам.Йят лиаш тынгальйнат, коктйнат токынала кэшнйа...

Пуртйшкый пырйшымат, атьам укэ. Вйргэмйм кбдашымат, стёл лошкый пырэн шйнзыйм.

— Ави, мйшкйр шужэн ылнэжый манам.

Авам цылан гыц шолтым роколмам, сандалйм, сйкыр лаштйкым намал лйкты. Стёл вйлан шйндйшят, Ышкэжый магйраш тынгальый.

— Ави, ма линат?—манйн йадам.

— Тагачый, манэш, йал иктат роколмам картшыжат укэ. Пай лэмвлэм шолтэныйт. Кагыльвлэм, кравэцвлэм Ыштэныйт.Шукэш агыл, роколма доны сйкйрнажат эчэ укэ лиэш. Эх,мам качкына? мам качкйна? манйн, авам эчэ когон магйраш тынгальый...

Вады шйнзыйш шомы вэкыла,атьамат сола гыц толыы. Йал вйлнйжят шалгэн ак кэрт ганьок, пиш когон йукшый. Атьамйн тэгэла йукшый лимйжым кйзыйт йактэ эчэ ужтэлам. Пэрви йукыла ылын гйньат, тэгэла йукшый ак ли ылыы.

— Малын вара тэгэла йун шйндэнат?!—авамжый маньый.

Атьам стёл огол дурэ шйнзят, йан вашт орланэн, авамлян шайыштэш.

— Эх,манэш, тынь ат палы! Йангэм тйла ййла вэт. Тагышкый кэн пырымыла, Ышкэят ам палы. Ырвэзйвлээм укэ ылгэцый, нымат Ыжал агыл ылыы.. Шйкшйн, ломыжын цила суртвлэ кайын кодыт ылыы. Сарай шайык тйл шйралаш миэн шоктэнйм ылыы вэт... Палатат, Ырвэзйвлээм пиш кого йасэш кодыт манын вэлэ вэт шйм шырал... Вара Корик атьажый докый пырышым... Корик атьажый пиш пуры эдэмат, тэгэ йуктэн шйндэн. Соиток иктэ сэмйнь пашам мона, шужэн ана колы... —маньат, выргэмжыймат Ыш кыдаш, сэдйрйшкый амалаш шыралт вазы.

— Малйн тэгэнь Ышйм кычэт? Мажый кйцэ вара йленя? Ырвэзйвлээтат Ыжал агыл гыцэ?! манын авам атьамлян пэлэштэн попа да, Ыжалайэн тама, вуйжый гыц эчэ ныйалта.

Ти шайавляштый атьамжый Ышат кол вэкат. Нэрйм вэлэ шйвшыл-шывшыл колта, амалаш тынгальый...

(пакыла лиэш)

Пүштүр

(Повэсть)

Атыя укэан, нуждан Ёлышын корныжы:—Тэрэш пыраш.

Кытэн кашташ.

Аль кыцёзы лиэш.

Тэрэш пыраш Макси—изи.

Кычэн кашташ пүшт кайэш.

Аважы дон коқтын кытэш пырэвй.

— Кычэн кашмы гыц со отнакарак—аважы маньы.

Ирок йбидэ—кытөшкй.

Кытөжым чоттэ ирй лёктыктат. Ватёвлэ шарыкыштём, панды нэлён ижы, талашэн поклат. Шарыквлэштй пырак нэлён-нэлён кахырат, пёрхат...

Ватёвлэ шарык поктэн мимашэш, Кыргорин Иван ватй лу иаш Макси эргёжй дон капкашкы миэн шагалыт. Максижы кынамжы капка манё тынгыштй кишй ош кого кў маклака вёлэн шынээш, кытөштй йаратымй патъажы дон мадэш. Аважы шарык поктэн толшы ватёвлэ гыц иргодэш качкаш моло йадыштэш.

Максим шарыквлэ палэн шонйт, ньимат ак лүтэп. Сыкыр лаштык качмыжы годым моло, йёржы чотэ вёдёлалтйт. Макси йшкэжят, коки ёндэ кытөштй каштэш, ик шарыкымат кычдонат тйкэл анчёдэ.

Ватёвлэ шарыкыштым поктэн пйтэрэват, Макси дон аважы кытөм лыктын кэвй.

Кытө паштэк, Ёрвэзёвлэ, ёдёрвлэ ышкалым эчэ лыктын кэвй.

Кыдыжы ик Ёшкалым орола, кыдыжы—ышкал дон тунам. Лач Йакшар Йакин вэлэ иктён гыцёнайт шуку—вёц Ёшкал дон кым туна. Цилэ йакшар Ёшкавлэ ёлйт, тунавлэштят йакшаргывлэ. Ик чиядон йори чиялтэн шёндёймй ылыт машаналтэш.

Ёшкал оролыжы вэлэ ти Ёшкавлэлан акйарыла чучэш. Кукшёнди, тоша, изи Ёрвэзёй ылэш. Ти Ёрвэзёйн атыажылан Йаки киндём кўсён пуаат, вара эргёжылан канёж гач Ёшкалым оролыкта.

Ёшкал оролыктёмй гыц пасна, мол пашавлэмат эчэ Ёштыкта.

Ёшкал оролы Ёрвэзёвлэлан авашты: роколма тоаткалым, мэлэнэм, коман киндём, мыным да молы тотлы качкышвлэмат пуэн колтатат. Йакин Ёшкал оролы Ёрвэзёжй—Корган Панты—тэгөн качкышвлэм ныгынамат уштэ.

Тагыльгэн шёцшй мёнёр тапнакыштёжй кукшй сукёр нэр, изи йамдар шалй орэн да спичка коропокашты шалдыра шанзал вэлэ улй.

Корган Панты канёж гачышты ньима пуры качкышыматак уж. Лач пётёрогачё кэчён вэлэ уан ньёмёрым изиш пукшалталйт. Пантым токыжы нангаш толмэшкй, шокшы тотлы качкышым ак уж...

Корган Панты дон кытёзй Макси пиш йажон ёлат. Ваш лимёкыштй мадёт, ваштылйт, нүштылйт. Кынамжы амалашат ик вэрэшок амалат.

Ма вёлённа Ёшкалым шарык кытошкй ак колтэпат, Макси дон Панты кэчй мычкй шукёжок пасна-пасна каштыт. Шарык кытё йажорак качкышан вэрёштй латнан качмышты, шалгымёшты годёмат вэлэ нинэт иквэрэш лит.

Иквэрэш лимёкыштй магань статья мадмашыштй укэ? Нинём анжэн, мол Ёрвэзёвлэат нинй йёр погёнат, мадаш тынгалйт. Ёшкал оролымй годым йажон мадын кашмым ныгынамат мондёмыла агыл. Шонгёмёкят ашёндэралтэш вак...

Иканэ, тэгэ мадмышты годём Пантын ышкавлэжй, Максин шарыквлэжй соасла мары сирёшкй, азымышкй кузёнйт да соасламарёвлэ поктыл, кычэн кёнйт. Соасламары сирёшкй важёмыштым, Максин аважат тагыцэ аныат ужтэ.

Тэвэ ти мышэц, Макси дон Пантын ёлымашыштй когон вашталтй.

«Кытөм худан анжэдэ»-манён, Макси дон аважён кытөштй кашмй тэрёштём пэлэ йактэ чёдэмдэн колтэвй. Чёдёмдёдэок чёдй луцкы пут ёржа вэлэ ылы да тидёжымат эчэ валтэвй...

Панты кычёктэн колтым Ёшкавлэм Йакшар Йаки Пантын аважёлан сылыктыш. Пантыжым торцёжй поктыл колтыш...

Бирвээбвләм пиш когон мйттыкыш пыртэвй.

Йакшар Йаки поктыл колтымькы, Панты тоныжы шукок Ыш Ылы. Мам Ылэт вара? Тоньжы Панты гыц паснаок ськыр логэрвлә шукын ылыт. Пантыжы сэк кого Ылэш. Йукшы, савыжы, ровотажы цилә Пантылан тәкнә. Качкаш укә. Мам Ыштышаш?

Авәжы изи сыкыр лаштыкым пуат, кәчы мычкы качтәок Ылы. Ти изи лаштыкшы гыцәт эчә йаратымь изи шыжаржылан—Татыуклан Панты пуа.

Панты тоныжы шуку Ыш Ылы авәжы гыц мөшәкым кычән нәльят, солавлә мычкы лаштык погаш ләктын кәш.

Макси Пантын тәнжы укә ли.

* * *

Шыжы шо. Кәчынь йур.

Кытөм пырахән кодән, Максин тымәнәш кәмьжы шоэш да, авәжы Ышкәтшы кытән ак кәрт ач.

Авәжы имәшшы тәлым попымы шайажы Максин вуйжы гыцәт ак ләк.

Лачокат, авәжы тәлым Максим когон сусуемдыш.

— „Максиэм, толшаш шыжым, кытөштә кашмы тәрнәм погәнәят, тәләнәт луды мьжәрбим Ыштәнә... Вара тымәнәш колтәм...“—маньы.

Макси кызыт, йуран годым, шарыквләм оролымаштыжы, луды мьжәрбим утлаок когон ашбндәра. Ик кәчәт луды мьжәр гишән шаналтыдә ак әрты.

Кызытшы гынь, Максижы, авәжы чоттә когон нөрән каштыт. Максижын роалтыш мөнәэр пинжәк. Авәжын роалтыш шавыр да шүкшы мьжәр. Молы нымат укә.

Тиды ситыдымәшэш эчә, Максин йалжат цәра. Ыштыр, йыдал укә.

Макси когон Ынжы кижы манын авәжы тәдылан шүкшы мьжәржым пуән гыньят, соикток, шыжы ушты мардәжәт вашт кәя. Мьжәрәт шүкшыят, ныма шокшымат кычән ак кәрт.

Икәнә, Макси дон авәжы, токорак тырәт колтымь шарыкәтвләм мьндьркырак нәнгәнәт. Ушты, Ыс-альгән йур пырән. Тырәт колтымь

шарыквләт когон кәлмәш тәнгә-ләнәт.

Кытөм солашкы мьнгәш канды-мыкы Шәлык Трофим вәтын шарыквлә, укәм цакләнәт.

Трофим вәтыжы Максин авәжым вьрсаш тәнгәлән. Тидын доныок качмыла ылын гыньят, пукшыдәт вәк.

—Шарыквләэм кандымәшкыдә ам пукшы! Кәдә, хытә кышты мон кандыда!—манын, шужән толшы кытөзбвләм поктыл лыктын колтән.

Макси калы ганьы нөрән шынзын гыньят, авәжы тәдым нырышкы поктыл колта.

Ышкәжы томан йыдә манмы ганьы: „эдәм шарык токыда пырыдә?“ манын, йадышт кашты. Солашты „улы“ маншы укә лият, карәм мычкы эчә кычәл кәш.

Макси ирок кытө нәнгәмь вәрәшкы миш. Кычәләш-кычәләш, шарыквлә укә. Йур когон да-когон вәлә йураш тәнгәләш. Мардәжән. Ушты.

Пу пьрын цытырәш тәнгәлмәшкы кычәләшәт, солашкы толаш сәрнәләш. Солашкы толмы корнышты, карәм гач кывәрым ванжымыжы годым, шарык лавыжы йуком колын колта.

Анжә, кывәр лывәлны икта шым шарык пьйхән, пьзырнән шагалыныт. Макси йыләрак кывәр лывәкы кыргыж валә, шарыквләм покташ тәнгәләш. Шарыкәтвлә акат тәрвәнәп. Вьзытшы вәлә шалгат, молыжы кыптыргән вазынәт, кыят.

Макси шарыквләм пыток покташ тәнгәләш. Вьзытшы тәрвәнәт, коктытшы кыят. Кышывләжымәт тәрвәтә, нынжы ак тәрвәнәп. Ик шарыкшын сьнзәжәт кылмәнкән—колән, вәсыжәт—колышаш ганьок.

Мам Ыштышаш?

Макси колаш цацыш шарыкым карәм гыц намал кузыктаат, кырык вьлән шагалтән кода. Мол шарыквләжым Трофим вәты докы поктыл канда. Пәлә намал, пәлә поктыл кандымь колаш цацышы шарыкшы қапка пырымәшәшок йөрәлт вазэш Йаажыдон йычик-йочик чымалталәшәт, сьнзәжым сәрәл шуа—пытә...

Трофим вәты шарыкшы кывәцакым ужәшәт, пөрт гыцок тәтөтлән

лăктѣш, Максим кудывичѣ кузаш сасла.

— Малан вара тишкэвэкшѣ кѣл-мѣйтэндѣ?! Колышты манынок вѣкѣт нѣрѣшѣжѣ йори шагалтѣн, ай-ѣрѣн кодэндѣ!.. Пуры ылыда гы-цѣ!.. Кѣнѣж гач пукшы-йуктѣ, вѣ-лѣнжѣ локтѣл лѣвѣртѣл ижѣ ко-дѣдѣ! Кѣлтѣмѣшвлѣ!..—манын, Мак-си докы ашкѣт миѣн, тѣдѣм кыцѣ кѣрдѣн пѣлѣш тѣнжѣ гыц савѣн колтыш.

Макси тиоқ лѣвѣрѣшкѣ кымык кѣнвѣзѣш. Йара эчѣ куды оголыш-кѣ тѣкѣлѣлт поспѣйѣш.

Трофим вѣтѣ, шарыквлѣжѣм лы-дын анжышат, ик шарыкшы эчѣ укѣ. Магѣрѣн шалгышы Макси докы ашкѣт миш дѣ тѣрок шалахай пѣ-лѣшѣшѣжѣ кѣчѣлтѣ.

— Ик шарыкшѣ кѣшак кодын? Кѣш цикѣнѣт?! Кѣл Кѣзѣбиток мон тол!—Манѣн, капка докыла шыв-шѣш.

Макси тѣшѣк:

— Шарыкѣтшѣ цѣрѣят ко....

— Эчѣ саслѣн шалгѣт! Ѡль эчѣ кѣлѣш?!—манын, Трофин вѣтѣ пан-дым нѣлѣшѣт, Максим кышѣц попа-зѣн лывшаш тѣнѣлѣш.

Ѡрт гыц кѣшѣ. Макси капка докы кыргѣж миш, пачаш вѣлѣ ылыѣ. Паштѣкшѣ Трофим вѣтѣ кѣргѣж мишѣт, Максим вуй гыц пѣркѣм [пандѣдон—пыргоп. Макси каклѣанѣн вазы. Магѣрѣм йукшат йамын кѣш.

Макси йѣрѣлт вѣцмыкы, капка пѣчѣлт кѣш, ѣвѣжѣ пѣрѣн шага-лы дѣ ѣрѣн колтыш.

Трофим вѣтѣ арѣшѣ ганьы, лу-ды сѣнзѣжѣм вѣлѣ йылатѣн шѣн-дѣн. Кидѣштѣш пандѣжѣм Макси лывшалаш эчѣ лѣктѣл колтыш Тѣшѣкѣн Максин ѣвѣжѣ:

— Вара малѣн ѣрвѣзѣжѣм тѣнѣ шиѣт?... Ма вуй наматым ѣштѣн?... Ѡль пушнѣт?!...—манѣн, лѣдѣн сѣ-гѣрѣл колтѣ.

Трофим вѣтѣ тѣшѣкѣн пандѣж-ым ѣрдѣшкѣ шуѣн колта. Макси дон ѣвѣжѣм пиш когон ырсѣш тѣнѣлѣш.

Максин ѣвѣжѣ йук лыктѣок Мак-сикѣм кѣнѣйлтѣ. Сагажы ѣлтѣлѣн шагалта. Вара пурынок:

— Тагачы пукшаш сѣрѣшѣцѣт, пукшѣт—агыт?—манын Трофим вѣ-тѣ гыц йадѣш.

Троифм вѣтѣ ти йадмѣшѣш „пук-шѣм“ манаш агыл, пуры шамакшѣ-мат ѣш кѣлѣсѣ. Вѣрсѣн, орланда-рѣн ижѣ кудывичѣжѣ гыцѣт пок-тыл колтыш.

— Кѣдѣок,—манѣш—тѣмтѣм логѣ-рдѣм иктѣжѣ донѣ тѣмѣдѣок!

Макси дон ѣвѣжѣ шужыш мѣш-кѣр донок токышты кѣвѣ.

Сѣндѣлѣк ѣкшѣктѣн шѣндѣмѣкѣ кым кѣчѣштѣѣ тама, Макси дон ѣвѣ-жѣ кѣтѣм тѣр киндѣм погаш лѣк-тѣвѣ. Киндѣ погымыштѣм пѣлѣ-нок, тама, попѣт ругы погаш толын.

Макси ѣвѣжѣ дон коктын кѣтѣзѣѣ тѣсѣтнѣѣк сага киндѣм погат. Ни-нѣ паштѣк поп, цѣркѣ попѣचितѣ-ѣльѣм—Йакшар Йѣким сагажы нѣ-лѣн дѣ, ругым погѣн кѣѣ.

Поп дон Йакшар Йѣки Трофим вѣтѣ докѣ пырѣвѣ. Макси дон ѣвѣ-жѣ дѣ кѣтѣ тѣсѣтнѣѣк олыцѣ гач ѣлѣт.

Поп дон Йѣки Трофим вѣтѣ докы пырымыкѣ, йѣлѣок ѣш лѣкѣп. Трофим вѣтѣт колышы шарѣквлѣ-жѣ кѣсѣм пыртѣмаш гишѣн шайам тѣрвѣтѣш, пѣлѣ кѣтѣрѣвѣ. Йѣки Трофим вѣтѣжѣ дон мары дон вѣтѣ гань ѣлѣтѣт, Йѣкиѣт пиш ко-гон тѣдѣ вѣрц шалга...

Макси дон ѣвѣжѣ кѣтѣ тѣр кин-дѣштѣм погѣн пѣтѣрѣмѣшѣш по-пат сола вуйышкѣ шо. Остатка, кѣтѣ томаштѣ иквѣрѣш лиѣвѣ.

Трофим вѣтѣ пѣрѣн шагѣлѣт, тѣрок Максин ѣвѣжѣ гыц йадѣ:

— Пушмѣ шарык тѣрѣтшѣм тѣ-лѣш сѣрѣт—агыт?—манѣш.

Максин ѣвѣжѣ тама лин колтыш. Вуйѣшкѣжѣ курым кѣтѣштѣ каш-мыжы кѣрѣлтѣ. Онгышкѣжат тама кѣплѣнѣн кузыш вѣк...

Ѡшкѣ турѣшѣжѣ ойхырѣн шанѣл-тыш:

— „Ѡх!—манѣш—курым кѣтѣш-тѣ каштѣнам, кѣтѣзѣѣ гыц колы-шы вольѣк тѣр нѣлмѣм нѣгѣнамѣт колтѣлам... Ижѣ, витнѣ, кѣтѣм тѣр киндѣм гыц тѣлѣктѣт... Киндѣ-дѣок кодаш попаза, витнѣ...“.

Вуйѣштѣжы эчѣ тамавлѣ, ѣшкѣм-жѣм вуйнамѣтдымѣш лыкмы стѣтѣ-ан кѣлѣсѣшѣшлѣк шанымашвлѣ

сәрнәт. Тамам кәләсәнәжбә ылы да сьнзәшкыжбә тәмдймбә сьнзәжбәдон поп анжән шьндәнәт, Макси аважбә шаньмашыжым кәләсәш шәкләнбш.

Трофим вәтбн йадмашәшбжб сылыкбн, лүдбн кәләсбш:

— Курым кбтөштб каштынам, колбш вольбк тәрбм ньгынамат тұлбдәлам... Шарыквләштбм ма йори пуштәлна... Нәлнәт гынь, нәлок... Ма кычән каштынок мьшкырнәм тәмәнә... Мәләннә йара...— маньат, пакылажбә попән бш шокты, сьнзавбдшб тьбпр йогән ләктб.

Трофим вәтб тбшәкән:

— Намыстымвлә... Эчә мәгьрбшәш... Ма, шу шарыквләштб кбцә вара колат?... Ти, йажо, шолы эргбц дон пуштыда сәдб... Эчә бншәтәт тұлб... Кызбт ат тұлб гынь, судышкы пуэм. Соикток тұләт!— манын ырасш, кырозаш тьнгәльб.

Попат Трофим вәтб вәкьләок попаш тьнгәльб. Максин аважым „сәмәлбмблә“:

— Макси аважбә, пурб әдәмлән тұлбшәшлыкым тұлбдә кого сулык лиәш вәт... Йымы ньгынамат ак просты... Түлок... Сулыкышкы ит пыры... Тидәт тән ганьәток тьлык вәтб ыләш вәт...— маньы дә Максин аважбн киндб опән шьндбмб, мшәквләжб анжальат эчә:— Тәвәш, ти киндәдбм пуәтәт ситә,— маньы дә Трофим вәтб докыла сәрнәл шагальат:— тьләнәтшб тинәрбжб ситә вара?— манын йадб.

Трофим вәтбжб йакшар йаки йышкырән шалгымыдон:

— Тидбжок чбдб ылнәжб дә, йамшы таварбн вурдбжок йара витнб...— маньб.

* * *

Макси дон аважбн каньж гач кбтөштб кашмы тәрбштб ньмаланат бш йарб. Кбтбм тәр пәл киндбжым шарык сылбмб тәрәш кычән кодәвб, вәс пәлжым— шарык колымашәш...

Максин каньж гач шанән кашмашыжы бш ли. Луды мьжәрбм бштән, тьмәнәш кәш шаналташат укә.

Аважб кәчб йбдәок начкы сьнзә-

дон каштәш. Максижб вьлкб анжаләшәт, Максижым бжәләйән, сьнзавбтдон попа:

— Эх, Максиәм! Тәнәт йәллә тьмәнәш кән ат кәрт. Пайанвлә гьжәш ньматәок кодна. Бләннә бндә пиш когон худа. Кычән каштын вәлә мьшкырнәм тәмән кәрдбнә. Ниманаат укә... Мам вара бштәна?— манбн, Максижым вуйжб гьц ньйәлтә. Сьнзавбдшб эчә когон ләктәш тьнгәләш

Аважбн сьнзәвбдшбм ужәшәт, Максин йәнәшбжб когон йасы лин колта. Аважб дорц тәрвәнәәт, охыр курньык вьлкб кымбк пьрән вазәш дә ньжыклән-ньжыклән мәгьрәш тьнгәләш.

Аважб Максин мәгьрбмбжым цахлаат, Максин вуйжы мьчашкы миән шьнзәш. Сәмәлбмблә Максин вуйжым ньйәлтәләш.

— Максиәм, ит мәгьрб... кыцә гыньәт блен ләктбнә сәй...— манәш.

Макси тәнә попмашәш мәгьрәш цәрнә. Изи гыньәт, Максин вуйбштбжы тамагань кого шаньмаш сәрнә.

Мәгьрән цәрнбмбкыжб вәржб гьц кыньбл шагалын, ольица окньашкы ашкәт микаәт:

— Йара, ави! Мбнь кушмәшкәм... Кушкамат, бшкә ровотайаш тьнгәләм... Тьмәнәш... Кызбт вәлә вәт сьнзавбднәм йоктарыкат... Кого лимбкәмжб йумб шомыштбм сьнзавбднәдон шорәш йасы лиәш...— маньәт, изи мышкындыжыдон ольицәшкылә кырозалы...

II

Кут иәт эртбш.

Максилән шьжым луаткут и шоәш.

Максин самой кушмы, кәпәш шомы вәрәмә ылнәжб. Блбмәшбжб хударак ач.

Киндб шачтбмб и толы.

Блбмәш когон вәштәлтб.

Пайанвләәт вәлә йажон бләт.

Солаштб шуку укәәнжок кычәш кәәт.

Солашты качкаш укәәдбм ак пәләп тама, кәчб мьчкы тамазар лу әдәм— кьцбзбвлә пачәлә каштыт.

Кычәт...

Мәгьрәт...

Таум кэлэсат...

Цилән Ылымы шоэш...

Жәп шотэок иктһнәт колһмы ак шо...

Кәлтһмәш Ылымәш! Ик изи курым мычкы мам ак анжыкты вәл? Шачмы гыц рок лошкы пһрән вацмәшкәт тһртһмһ кого вьд вьлнһшһ пышым мардәж мадыктымьлаок Ылымәш тһнһым мадыкта, кайышыжым тьләт анжыкта.

Цилә йиш тошһмок пһрәлтән анжа...

Әдәмһм чоттә Ывәртәрән кого-эмдә дә пһндаштымһ йәмәшкыжәт нһма намыстэок шуэн колта...

* * *

Киндһ шачтымы и паштәк Макси дон әвәжһ курымәш айырләвһ...

Шартһал эртһмөкһ кычәш ләктһн кәшһ Максим әвәжһ торанжы вазын, тһрын колән йш кәрт.

Макси колышы әвәжһм тошты шүкшһ пөрт гыц йәктһ ханган коропәш пиштән намал лыктын, йшкә приход шьгәрәш йш тайһ-әвәжһ шошым. вөкылә Шурымбакыла кычәш ләктһн кәшәт, токыжы виковк йш тол, тагышак аһнәт йамһн...

Әвәжһ кычәш ләктһн кәмкыкы ик тьлзәк-пәләк нәрә эртһмөкһ, пүштһр-мәшәкһм пулыш гач сәкышәт, Макси торцынкы, солажы гыц ләктһ. Сьнзәжһ кышкы анжа—тһшкы манмыла ашкәдһ.

Торанжы нһмат кодтә манмәш гыц, сьмьрләш цацышһ олым ләвәшән пөртшһ коды дә ханга кудыжы пәл моныр ләвәшыжы-дон анжән, Максим ыжатән колтыш.

Нинһ гыц пасна сәк шәргәкәнжок—йән вәшт йаратһмһ пашкудыштышы Лида лымән ьдьржы коды.

Макси, корнһшкы ләкмөкыжы, кәләш вәржым шанаш тһнәлмәшкы, тонышыжым, Лидажым дә әвәжым когон ашһндәрән ашкәдһ. Вара, сола аражы йамаш тһнәлмөкы, шайыкыла сәрнәльәт, соләшкылажы калпакшы-дон шалалтән, сусула кайын, кьтөштһ кашмы годым колмы мырыжым мыраш тһнәльһ.

Мырыжым тошнан, кужың шывшың мыра. Соләштә колышт шалгышы кого ойхан ьдьрәмәш, Мак-

син мырәжым колмыкыжы мәгьрһ-дәжы акат цьтһ.

Ик картузы мөрәм улы,
Кун дон шьнзьн качшаш вәл?

Йаратым әвәм торанна коды
Кун дон шьнзьн попа вәл?

Ик корзинкә ыңгыжәм улы
Кун дон шьнзьн качшаш вәл?

Йаратым тәнгәм тагышак йамын
Кун дон ьндә попалта вәл?

Нәзәрһн тьәтәй лимәшкыжы,
Шужән, кижән кашмәшкыжы,
Шьжвөк игы лишәш ылы,
Сад гыц садыш мырән вьсйшәш ылы.

Атһән эргы лимәшкыжы,
Тылык шагал кодмәшкыжы,
Куку игы лишәш ылы,
Ир йуалгын мыралтышаш ылы.

Әвән эргы лимәшкыжы,
Лаштыкын кычән кашмәшкыжы,
Пөрт-кутаньштыш пәләдыш лишәш ылы,
Эртән кәшывләлән анжал эртәш йарышаш ылы.

Малан шачшаш,
Малан кушаш?
Шачшаш агыл—укә лиәт,
Кушшаш агыл—йәл вәштылыт
Цәвәр! цәвәр Күкшы—сирәм,
Цәвәр, шачмы солаәм,
Тиләц-аньәш тә ужам, тә агым
Тиләц-аньәш тә толам, тә агым.....

Макси вадәшәш алашкы шо. Алашты амалаш пырашыжы моло вәр укәәт, прохот пристиньшкылә ашкәдһ. Ышкә турәшыжы:

— „Иктә вәрә соиток амалән кәрдәм сәй!“—манын шаналтыш.

Ала ольицә мьчкы, йьл тьрьшкылә кәмьжы годым, кого луды тома турә погынән шагалшы мло-йәцвләм ужын колтышат, нинһ докыда лишьләмө.

Ольицә гач нһнһн турә лиәт, тамалан аһнәт шагальһ.

Луды кого тома гыц тә руш, тә мары ләктәт, погынән шагалшывләм йукташ*) тһнәльһ:

— Пәтров!—манәш.

Ти кого полкышты шалгышы тамагань ьрвзөй, марла:

— Тиштә йлам!—манһн сьгьрәл колтыш.

*) Сьгьрәш.

Марла шайышмашеш Максин йанжы пырэн кэмблөк чучы. Погбнэн шагалшывлэ лишкок мишят, тусарэн анжаш тьнальбь. Палбьмьжым иктымат бш уж.

Вара, сэк каташты шалгышы йбдалвидан брвээй докы мишят, шекланэн-шекланэн йадбь.

— Магань ровоташкы колтат вара?—манэш.

Макси йадмы брвээйжы та сусу лин колтыш, та ма, полкыжы гьц айбрленок Макси докы ашкэт миш. Вара, шайкылажы анжалыат.

— Угарманьшкы тьмдаш колтат... Тэвэш коклыбьзбьтн погбнэнна, эчэ кэлэш маньт... Тьнжы ровота кьчял толбнат ма?—маньн, Макси гьц йадбь.

Максижы тьшакэн:

— Маньэ, манэш. Кышты гьньят иктя магань ровотам моаш маньн торбьцбнна лактбням...

— Айда ия саганна тьмэньаш. Тьшты пукшат, чиктят. Блашат йамдб вьрбьм пуат...—маньн, Макси докы мишы брвээт попэн пуш.

Макси «тьмэньаш», «чиктят» манмы шамаквлэм колын колтышат, вьлкыжы анжал колтыш. Кьзьйт йактэ пылвуй турэ ушкужаш пьрээбь лимбь¹⁾ цаклыдэ. «Чиктят» манмы шамакым кольят вэлэ вьлнбш вьргэмжым анжалы да йакшаргэн кэш вак.

„Тьмэньаш“ манмы шамакшы гишан попашат укэ. Ик буквамак ак палы манмаш гьц „М“ буквамак палэ. Сирьмаш палбьдбьмьжы лач сьнзядбьмь ганьок блэш.

Бшкэжы бшбштбжы тагыцэок кэн колтынежы да „сьнзядбьмь“ блэш.

Макси докы миэн шагалшы брвээйжы тидьм полкышкыжы ужэш. Максин сирьмаш палбьдбьмьжым ак палы. Ужмьжы сэмьнбок, тьмэньаш кэмь гишанат попа.

— Марывлэм колтынэшты, марьнвлэжы ак ситэпат, саганна рушбьнвлэят улы. Цилан комсомольцывлэ ьлбна. Угарманьшкы шоаш сыкырым, оксам молы пуат. Льмэдбьм бньандарьшы пумагаэт вэлэ

1) Ма вьлнбна брвээбьвлан пьлвуй турэшты йалаш чучьн кэмькы тэнэманьт

лижы, тьнбьмат саганна колтат.—манэш.

Макси ик йукумак ак лык. Ик статьянжы, сирьмашьм ак палат, „кэйэм“ манашыжат намьслана. Вэс статьянжы гьнь, изижы годшыжым айбндарэн, тагыцэок кэн колтынэжы, да саганжы эчэ ньмагань пумагажат укэ. Кьчяш лактбн кэшын магань пумага вара?!

Бшкэ турэшбьжы: „Малын вал ньмагань пумагамак шьм нэл? Тьмэньнэмок ьлнэжы“—манын тумайальят, вара сагашы брвээбьжылан.

— Пумагагэок нангэат гьнь, мьньят кэнэм ьлнэжы... Пумагаэм укэ, мьньбьм ак нангэп вэкат?—манын йады.

Сагашы брвээйжы Максим паштэкшы кого луды томан кокшы йатажышкы ужын кузуктышат, ик кого кьдэжбшкы пьртыш.

Макси пырымыжы годым да томашкы пьрымыкыжат анжылташ вэлэ лин. Пыраш агыл, тэгэнь кого томажым ньыгынамат ужтэят вак эчэ.

Кьдэжбшкы пырымыкышты, ужын пьртышы брвээбьжы кого стьл донь шьнзбьшбь эдэм докы кэш. Макси амаса доран шагал коды Мам вара? Анзыкы кэашэт шеклань. Мол ситэ дьмашеш эчэ пылвуйжыт ьражын—намыс.

Амаса доран шагал кодмыкыжы кьдэж кьргы стьонавлэ воктэн тышкэ сакьмь патрэтвлэм, плакатвлэм да мол пумагавлэм литбмаш тусарэн анжэн сьрнбш. Патрэт львьлнбь, плакатышты сирьмвлэ тагыцэок льднэжы ьлнэжы да—

„сьнзэжы ак уж“ Бшкэ турэшбьжы:

— „Эх! Ти кого картын львьлнбьжы мам сирьмь вьл?...“—манын, шанэн-шанэн, сьнзэжьмат картынвлэгьц ак колты. Тэнэ анжэн, шанэн шалгымыжы лошты:

— Товарищ, иди сюда!—манмы йукум колын колтышат, стьл докыла пьлт анжал шьндбш. Кьзьйт йактэ рушдон попэн анжыдэят, Максин цьрэжы хьмац ганьы йакшарэн кэш. Та намьсланэн колтэн, та лудьн колтэн.

„Иди сюда“ манмашеш, стьл докы чоттэ лудьмьла чучын ашкэт мишят, стьл доран шагалы.

Стөл йёржы ёнғыж йиш, ёлцы-кән ёштёрәшдон сёрөн шёндёмё пёкәнвлә шёнзәт. Ти пёкәнвләш шёцмёкёй “валён” кэмёлә,—пружинән ёлёт.

Стөл докё миён шагалшы Максилән „рушәт“ мары йёлмё донок: — Тёвә, пёкәнәш шёнзёйлдәлёмә!—манын, шёнзәш шёдёмш.

Макси шёцшәшлык пёкәнжём анжаләт, соләштышёлаок, олманәш шёцмёлаок шёнзёйн колтыш дә ырток мёнәш кёньёл шагальы. Пёшкыды, пружинән пёкәнәдём ужтә, нёгёйнамәт шёнзёйн анжыдәәт лүдён колтән.

Стөл сага шёнзёшё Максим кёньёл шагалмыжым цаклән колтёшат:

— Шёцок, шёцок! Нёмәт ак ли вәт—манён, Максим мёнәш шёндёмшәт, йәдыштәш тёнәльёй.

— Кыштышё ылат?—манәш.

Макси шёкләнән-шёкләнәок:

— Мёндёрнёшё... К у к ш ё-сир ылам...—маньё.

— Магань волюсть?

— Кожәрән волость.

— Кёшкы кәт?

Макси пёльвуйжём пүштёр мёшәкшёдон мүдәлтёшәт:

— Ровотам кёчәләм... Тонна качкаш укеәт, иктә соләшкы кётёзәш пыраш манын ләктём. Кётёзёвләм сола йёдәок тәрләнёт... Вара тәвәш халәшкы тольым...

— Кынар иәш ылат?

— Шёжём луаткут ишкё пёрәнәм...

— Сирмәшём мёштәт?

Макси ти йәдмәшём вычедә. Мол йәдмәшвләш цилә кәләсэн миш. Ти йәдмәшжы гёнь Максим пишкого йәсёшкок пыртыш.

Стөл лошты шёнзёшәт ёш цаклы тама, Макси гёц эчә когорак йукдон вәс пачәш йәды.

— Сирёмәшём пәләт?.. Грамытнёй ылат?...—манәш.

Макси тама лич колтыш, йәкшәргән кәш вәк. Ик мазары лимёкё ижё:

— Ам мыштё—маньё дә сёнзәвёдшё ты-ыр-р йогән ләктёй.

— Сирёмәш лёдәш, сирәшёжё тымәнёнәт?—манын, стөл лоштё шёнзёшё эчә йәды.

Макси сусу лимё пардон тамам маншәш, акат пәлё. Лёвёйрән тёгыр шокш мёчәшдон сёнзәвёдшём ёштёльәт:

— Тёмәнёнәм дә... тымдышыжы укә... Пиш тымәнёнәм ёлнәжё...—манәш дә, эчәәт рәжён пёльвуйжём намёсланән-намёсланән пүштёр мёшәкшёдон мүдәш цаца.

— Изидтшё годым мам ёштәнәт? Мәлын тымәнёш каштәләт? Кү колтыдә?—манён, стөл лоштышәт Максигёц йәдыштәш.

Максижё кётёштё кашмыжым, әтәжё гёц тылык кодмыжым моло цилә шайышт пуш.

Стөл лоштё шёнзёшәт, Макси шайышт пётәрёшәт:

— Ну,—манәш—тёләт тёмәнёш кәләш... Ләч кәнәток гёнь, тёнём тымәнёш колтәнә... Кәйәт—агёт?

Макси пёт кәнәжё ёлнәжё, сирмәшём вик ак пәләт, тамам кәләсёшәш. Вара вәржё гёц кёньёл шагальын, пүштёр мёшәкшём пулёш вёкёжё пиштёшәт:

— Колтәдә гёнь, кәйәм,—маньё.

Стөл лоштёшё «кәйәм» манмы шамакым коләт, тамагань пумагәшкы Максим лёмжём сирёш.

— Иргодым кәчёвәләш тишкё тол,—манын Максилән кәләсёнш.

Вәс кәчё, кәчёвәл әртёмёкёрәк, прохот пристинёшкё пүштёрәнвлә, кит сүндёкәнвлә ашкәдәвё. Нинё лошты, сәк пачышты, ыражан йәлашән, пүштёрән Максидәт ашкәдё...

III

Москва гёц Угармәнышкы суховут*) 11 цәшён ирок тольёй.

Суховутәш толшёвлә вакзал анзыкы ләктён-ләктён, извошыквләм тәрләт. Вакзалышкы мёнәш пырән, ма-шон әдёрёштём намәл лыктён тәрлёмёй извошыкён трандәсышкы шёнзёт, әдёрёштём пиштәт, прохот пристинёвлә докё кыдалёт.

Йәжә вёргёмән, шёвлёгкё йәлан иктә коклыкут иәш ик сәмёрёк эдәм вакзал анзыкы ләктён шагальёй. Ик кидәшёжё сәрё шаргадон сёрёмё чымаданым**) кычән, вәсёштёжё—амәлым вәр вёргём. Карту-

*) Сир проход, пойезд.

**) Кид кычёмән изи сүндёк.

зы ләпкәштѣжѣ тамагань капцаак пѣшкылмы. Костѣум пинжакѣн лык тодылмѣ воротникѣштѣжѣ тѣолгыжалтшы шѣргакѣн кѣдон ѣштѣмѣ вѣц мычашан йакшар шѣдѣбр тѣолгѣ кайѣш.

Сѣмѣбрѣк эдѣмнѣят извошѣкѣм тѣрлѣш. Пристинѣшкѣлѣ имнѣым покташ шѣдѣш. Цик-ала йактѣ бильѣтѣм сѣлѣш.

Угарман гѣц кут цѣпѣн вѣдѣш лѣкшѣ прохот Цик алаш ирок кут цѣашѣ толѣн шѣоѣш. Йѣд вашт Йыл кымда вѣдѣм араваждѣн шолт—шолт—шолт шолткѣн шин вала.

Аравадымжы, тѣѣплоход манмыжы гѣнь араван гань агл. Винт гань кайтымы шайылнышы араваждыдон вѣдѣм вашт пролѣн, винтѣлѣн пѣтѣрѣмѣлѣок талашѣн кѣѣ вѣдѣм кок вѣкѣ шѣнѣштѣрѣ.

Талашыдѣ мам ѣштѣт? Пристин-влѣ йѣдѣ шывштышашлык адѣбржѣ мѣлион тонндон кий. Каштшы эдѣмвлѣжѣт мѣльиондон шотлал-тыт. Цилѣм шывшташ, вѣрѣн-вѣрѣш-ѣштѣ лыктын, йѣстѣрѣн кодаш кѣлѣш.

Тагачы Угарман гѣц кут цѣшѣн лѣкшѣ прохотын кѣшѣл балкон-ышты иктѣт укѣ. Прохот нѣрѣштѣ вѣлѣ ик сѣмѣбрѣк эдѣм кѣчѣ лак-мѣм анжѣн шѣнзѣ. Кѣчѣ лѣкмѣм шукѣрдѣшѣн ужтѣят вѣкѣт, тотлы ирѣ омжѣт укѣ. Кѣчѣ лѣкмѣшкок лѣктѣн шѣнзѣн.

Прохот йажѣн чѣнѣ кѣѣ гѣнѣят сѣмѣбрѣк эдѣмнѣлѣн ольѣнлѣ чѣчѣш Шур-дѣн алам ѣртѣш. Йѣрнѣмѣт шайлан кодѣш. Прохот со ольѣн кѣмѣлѣ чѣчѣш. Похро солам ѣртѣ-мѣкѣ, Цик ала кайын колтышат ижѣ сѣмѣбрѣк эдѣмнѣ ладнааны.

Цик-ала. Сѣмѣбрѣк эдѣмнѣ пиш анжылтѣш. Пѣрвишѣ дорѣн гѣнѣ томавлѣ угла изиѣммѣлѣ чѣчѣт. Комитѣят партѣ ѣлман кого луды томаат кого агыл. Кѣргѣжѣт тѣхѣнѣ йажѣла, итѣрѣлѣ ак чѣч. Сѣдѣндѣн-ок вѣкѣт, лу и пѣрви тиштѣ ылмѣ-жы нѣигнат мондалтмы раскыды омынлѣ вѣлѣ машаналтѣш...

Комитѣят партѣ пѣртѣштѣ ци-

лѣ у эдѣвлѣ шѣнзѣт. Картынвлѣа, плакатвлѣят вѣсѣвлѣ кѣчѣт тѣнѣ-мшѣ картынвлѣ лѣвѣлнѣш сирмѣ-шѣм углаок когон сѣмѣбрѣкѣдѣмнѣ лыднѣжѣ ылы. Лу и пѣрви ылшы шанымашыжы кѣзѣйтѣт шѣрлѣдѣ. Москваштѣ, Угарманыштыжы ыл-мы годымжы топлѣок Цик-ала кант-комышкѣ миѣн, плакат, картынвлѣ лѣвѣлнѣшѣ сирѣмѣшѣм лыдын ан-жаш шана ылы.

Стѣл докы мишѣт, сѣмѣбрѣк эдѣ-мнѣ сѣнзѣлыкан эдѣмлѣн пумагам кычыктыш тѣдѣжѣ вѣкѣжѣ тусар-алтѣн анжвлы. Пѣлѣдѣмѣ уштымы эдѣм ылѣштѣт тама:

— Товариц Иванов? манѣш.

Сѣмѣбрѣк эдѣмнѣжѣ:

— Да, манѣш дѣ стѣл сагаракок шагаль.

Сѣнзѣлыкан эдѣмжѣ;

— Сѣчас сдѣлаем . . . Посидите немножко . . . манѣы.

Максинѣ (сѣмѣбрѣк эдѣмнѣжѣ тѣ-дѣ ылѣш вѣт) стѣл сагашѣ йажѣ пѣкѣнѣм ѣрдѣшкѣрѣк шагалтышат ланцыргаш тѣнѣлшѣ сѣрѣман пышкыды пѣкѣнѣм нѣлѣы.

— Тѣ пѣкѣн худа вѣт, тѣвѣш ти йажѣоѣш мѣнзѣмѣ, манын сѣнзѣлѣ-канжы кѣлѣсѣш.

Макси тѣдѣн шайам ѣш колышт. Тѣдѣлѣн худа манмы пѣкѣнжѣ уг-лаок когон шѣргѣкѣн ылѣш. Лу и пѣрви ти вѣрѣштѣок шѣкшѣ йала-шан, йѣдал йалан нѣмат мыш-тѣдымы Макси шѣнзѣш. Тѣнѣмшѣ дѣн кѣзѣйтшѣ Макси нѣмадонат тѣрѣштѣрѣш акли. Тѣнѣмшѣ Макси-йамшашлык—Макси. Кѣзѣйтшѣ Мак-сижѣ—социализмѣм стройѣшаш-лык, ѣлѣмѣшлѣн хѣза лишѣ Макси ылѣш. Кѣзѣйт Макси гѣц—когон пѣлѣшѣ агроном Макси лин.

Лѣч совет власть вѣлѣ труйым халыклан тѣхѣнѣ кого пурѣжым пуѣн кѣрдѣш.

Максинѣ ѣчѣ иктѣ пѣл-цѣш нѣ-рѣкѣштѣ, комитѣт партѣн пѣшѣ-шкѣ колтымѣ пумагажым он кѣ-шѣнѣшкѣжѣ пиштышат,, луды тома гѣц токѣжыла кѣш лѣктѣ... (Пѣтѣртѣшѣжѣ вѣс номѣрѣш лиѣш.)

Вурсы мардэж

(Роман)

II часть паклажы

Фронт гыц кодмы ак шо.

Укэ, колашыжок колыдэлам. Вуйлуэм шэлэйн кэн блын. Кым арняа утларак больницыштэ кйэн шындышым.

Кимэм больницы ала йыр тэтыштымы ошывлэ доны йакшаргывлэ шиэдэлбит. Пушкавлэ лүлмэ йук раскыдынок шакта. Вады годымжы пульэмөт строчымымат колаш лиэш. Кынамжы ошывлэ йакшаргывлэм ала лишкок шин поктыл кандат, цактарат. Кынамжы мәнмәнвлэ нйенэдым арашты йамэшкок лочкэн поктыл колтат.

Когон кэрэдэлбит.

Больницыштэ кимэм гач бльмаш когон ващталтын. Йарым-йэрваш фронтвлэ лиэш тынэальвэ. Токына кэаш манын шанашат укэ. Цилэ корнывлэм ошывлэ, чэхословаквлэ арэн нэлэныт. Корнывлэжы кэрэк питырдымэ лишты гыньят, Совет властым пуктэш шагалшы буржуйвлэм, капитальствлэм сынбидэ кыцэ вара токына кэшаш?

Мынь донэм икварэш службышы тэнвлэм кышкышон шалэнэныт. Кэшыжы—токышты кэныт, кэтымвлэжы—Йакшар армишкы добровольцэш сирыктэныт моло.

Больницы гыц лакмыкэм, тэнэмвлэ гыц анзыц, сэк пйтариок, Шаров Лаэмйрым ваш лим. Картузы цыц бгыжым намалэнат, ольца гач ванжа блы.

Йакшар пандашыжым нйжын шуэнат, вусывлэжым вэлэ кодэнат, тусаралтэн анжалтэжы, трукыштэ атат палы. Мыньым ужат:

—Пэтыр ылат, тама?—манэш.

—Мынь,—манам

Здоровайшнаат,икты-вэсынэм йадышташ тынална. Шаров токыжы кэтэ, Йакшар армишкы добровольцэш сирыктэн.

—Токэтшы кынам?—манам.

—Э-э, поспэйэм...—манэш дэ ышма цыц бгыжым шышкын шынбидэ-

нат, прамой попэнат ак кэрт, кидшым вэлэ шалалтылэш. Мыламат бгыжым шышкэш:—кач, кач... Шукыракым нэлымэ,—манэш.

Анжаш гынь пиш мылыла кайэшат, добровольцэш сирыктымбжылэн бнэтат бнэны. Сирыкта манын атат шаны. Лаэмйрэм йшма цыц шышкын шындымэ бгыжым нэлын колтышат, кидшым пулшэшэм пишгыш.

—Тыньят сирыктэт сай?—манэш.

—Сирыктэм,—манам.

Тэнэлэ манмашэшэм Шаров пиш когон сусу лин колтыш. Ик кидшын дон шүэм элтэлэн шындышат, тиокат мыньым шывшал колта. Манэш:

—Утла когон тыньым йаратэн колтышым... Кэлымаш буржуйвлэн бндэ мәнмэм сынгаш волям ана пу... Йа, бгыжэмжым качкыма!..

Шаровын ротышкы кэмнэ годым, Пэтров гишан йадышташ тынэальым.

—Йылажы худа,—манэш.

—Ма вара?—манам.

—Шыжвыкшы чоңэштэн кэн...

—Махань шыжвык?

—Ат палы ма? Зинажы вара...

—Кыш кэн?

—Шылын...

—Лачок?

—Ма, алталаш шагалам гыцэ?

Садывичышкы пырышна дэ акаци бмблэш шыцна. Кэчы вады вэкылэ сэрналэын гыньят, пиш шокшы пыцкэты. Ольца вэкшмэ кувлэжы моло камака пындаш гань шокшы блыт. Лач бмблэштэ вэлэ изиш однакарак. Пужыбдышым лэпкэжы гыц бштэлыат, Шаровэм Пэтров дон Зина гишан шайышт пуш.

Мам вара, мынь шушыргымэм годым, мәнмәнвлээт ошывлэм когон шин шалатэн шуэнат, пүлэ эдэмым пльэнышкы нэлэныт. Йыт блынат, пльэнышкы нэлмывлэм салтак казарма кудвичышкы шышкын пыртэн шынденэныт. Нынблэм оролы-машкы Зинаат вэрэштын. Оролымыжы годым тидэт, тагыцэ аныат, пльэнышкы попайшы ошывлэ лоштэт атыажым цаклэн колта. Оролэн пйтэрэмэшкыжы, марыжы докы толмэшкыжы, ойхрымыжым, йанжы тэрванымым Зина нымат палдыртэдэ.

Марыжы докы мийат, пйтари лас-

кон, йал гыц йывырт, йадышташ тынгалэш.

— Пльёнйшкы нэлмывладажым мам ёштэдә?—манын йадэш.

Пэтровшы тйшакэн:

— Малың? манэш.

— Кэлэш.

— Мам ёштәнә? Вуйыштым ана ныйалты... Кыды вуйлалтышывләжым лүәшәт вәрәштэш...

— Лүәш?

— Маньә... Ма машанәт? Вырсышты бйжалйымаш лин ак кәрдт вәт...

Зина Пэтровын кидшым кычән шбндә дә сынзайшкыжы цоргә анжән попаш тынгалэш.

— Лүәш манатат, шүмпеләт лимыкәт лүәт вара?—манын Зина йадэш.

— Шүмбөләмжы кыцә попаза?

— Попазыш гынь?

— Агәш...

— Шамак толшәш, попазыш гынь?

— Попазыш гынь? Совет власть ваштарәш кәмәшәш попазышы шүмбөләт бйжал агыл...

— Агыл?

— Агыл. Ёшкә кидәмдонок лүнәм!..

— Атьәт лимыкәт лүнәт?

Зинажын йадбштмәшәш Пэтров цудәйә вәлә. Вәтйжы молнамшы гань агыл, пиш сылыкка чучәш. Аньәт йанбләнәт, омжы шоәшәт тәнгәлә кайәш вәкәт, машанән, вәтйжым амалаш пиштйнәжы.

— Эх, Зинаәм,—манәш—тагачы когон йангыләнәт: такәшым равәтмәшкы, алок амаләнә, — манәш.

Зина шбдәшкымылә чучәш. Вбцкыж тәрвбжым пылән-вочыкын шывыл колтаат:

— Мбнь такәшым ам равәт, кәрәлым попәм!—манын колта дә:—кәләсәмә, атьәт лимыкәт лүнәт?—манәш.

Пэтровшы изиш шаналталәш дә:

— Соикток лүәм!—манәш.

— Тынә гынь, атьәмбим лүәт...—манәшәт, Зина утла когон мәгбәрәш тынгаләш.

Пэтров нымам бшташ, сынзәжым вәлә ик мазар кәрыкәлә.

— Атьәдым?! Малың атьәдым?—манәш.

Зина мәгбәрә вәлә, ик йукумат аклык.

— Эх, Зинаәм, ит мәгбәрә ылнәжы,

кәләсәмә, кү атьәтшым лүә?—манын Пэтров эчә йаләш.

Зина вуйжым лүлтәлешәт, пәләштымблә кәләсә:

— Та лүәдә! Та! Та!—манәш.

Пэтров эчәт Зинан шайам акцаккы.

— Аньәт тамам попәт!—вәлә манәш.

Тынәм ижы Зинаынылдарәнкәләсә.

— Атьәмжым вәт пльёнйшкы нәлбнйт!—манәш дә пушә мәгбәрәш тынгаләш.

— Пльёнйшкы нәлбнйт? Атьәдым? Ужыц ма? Ужыц? Йә, кәләсәмә?—манын Пэтров вәтйжы гыц йадыштәш. Тидбжы мәгбәрә вәлә.

Пэтров ёшкә дурәшбжы:

— Кыцә вара попазән? Ма статбан --манәш дә изиш лиәшәт:--Эх, Зинаәм, атьәдә кодатыш,—манәш.

Зинә трүкышты, омжы понбжалт кән машанәт, мәгбәрәш пырахән шуа. Йал вбкы кыньбл шагаләш. Марыжы вбкы костанын анжал шбндә дә:

— Ётараш кәләш!—манәш.

— Кыцә вара?—Пэтровшы манәш

— Хыт кыцә... Тын ытарышашлык ёлат...

— Мбньжы штабначальнык амёл вәт...

— Ат ёл гыньәт...

— Попән анжаш лиәш... Сотәмбкы кән анжәм тәвә...

— Попән нимамаат ёштән ат кәрт... Вбрсбшты йблмбдон ак попәл...

— Ёньә кыцә?

— Шылтәш кәләш!.

Тйшакән Пэтров пиш когон орланән колта. Тбрвбжым вбр толмәшкы пырыл шбндә вәк. Зинажы вбкы туран анжаләш.

— Мбньым худа пәшәшкы йышкырән ит шалгы! Комунист лымәм, пожалсты, ит ләвббртгыкы!—манәш.

— Ёньә атьәмжы йамжы гыцә?

— Йәмәш гыньәт, нымамат ёштән ам кәрдт. Аклижым ёшкәәт пәләт...

Зина когон орлана. Пужым йочыргә пбрәш, шүлбшбжы шбрәәмәш.

— Тынә гынь, ат ытары?!—манын Зина эчә йадәш.

— Агым... Ак ли...

— Агыт?!

— Агым.

Тагашкы кәш тарванымблә ик-

тә вѣц ашкѣйлѣм Зина Ыштѣат, ма-
рыжы докыла сѣрнѣл шагалѣш.

— Агыт гѣнь, Ышкѣ пѣлѣт!—ма-
нѣн крозымыла кѣлѣсѣ дѣ тагашкы
кѣѣ.

Ти шайажѣ когоньышты лошты
вѣлѣ ылын. Йѣлвлѣжѣ колтѣлыт.
Пѣтров Ышкѣ шайыштынѣт вѣлѣ
йѣлжѣ колыныт, пѣлѣн шонѣт. Зи-
нажы вара йѣкшар салтаквлѣн шта-
бѣшкы моло ѣтъѣжѣ гишѣн сарва-
лѣш каштын. Марыжат каштын ма-
ныт дѣ нѣмамѣт Ыштѣн кѣрдѣлыт.
Зинан ѣтъѣжы ош салтаквлѣн сѣк
кого вуйлалтышѣшок лѣктѣнѣт, тѣ-
дѣм лѣѣш Ыштѣнѣт...

Мѣнь колыштым-колѣштымѣт:

— Вара, лѣунѣт?—маньым.

— Лѣунѣт,—Шаровѣм манѣш.

— Зинажы когон мѣгѣрѣш вѣкѣт?
—манам.

— Укѣ, изишѣт Ыш мѣгѣрѣ мѣнь
цилѣ ужѣнам вѣт... Пазар вѣр кѣрѣм
шайылан цилѣжѣ куд ошым лѣзѣвѣ...
Лач ѣтъѣжѣ докы мимѣ годѣм вѣлѣ,
мѣгѣрѣм йуктон: «ѣтъѣэм, ѣтъѣэм!»
маньѣ...

— Пѣтровшы?

— Аражымѣт шѣм уж. Ну, и ѣдѣм...

— Кѣм попѣт?

— Зинан ѣтъѣжѣм... Пиш здорова,
кого ѣдѣм. Мѣшкѣржѣ моло мѣнмѣ-
нѣг агыл... «Мѣнмѣн пѣжѣвѣдтон йѣ-
жон шѣлѣм нѣлѣнѣт» манын мѣнь
шаналтышым... Кым гѣнѣк лѣмѣшѣш
ижѣ кѣнѣвѣзѣ...

— Зиныдажы шѣлѣн, мѣнѣыц?—
манын йѣдѣм.

— Маньѣ вара...

— Э-э... Тѣнѣ гѣнь Пѣтровѣн
йѣлѣжѣ худаш,—манам...

— Пѣтровын вѣлѣ агыл... Мѣлѣнѣ-
ѣт тѣкнѣ. Йѣкшаргѣвлѣ вѣштарѣш
ошывлѣм постара, маныт доко—ма-
нѣш.

— Вот-тык комунисткѣл!... ѣтъѣ-
жѣм лѣмѣ гишѣнѣт пѣрѣктѣнѣжѣ
виднѣ,—манам.

— Маньѣ, маньѣ... ѣтъѣжѣм лѣ-
мѣ кѣчѣнѣжок шѣлѣѣ.

Зинан—комунисткѣ ылам манмы-
жы такѣш шайѣ вѣлѣ ылын. Пѣлѣ-
дѣ ти кого лѣмѣм Ышкѣ вѣкѣжѣ
нѣлѣн. Пѣлан шачышлан нѣзѣр
вѣкѣ, прольѣтариѣт вѣкѣ лиѣш та-

маок куштылгѣ машанѣн... Попаш
вѣлѣ куштылгѣ ач. Лиѣш гѣнѣнѣ ци-
лѣ Ышкѣ йѣхым ташкал, шѣвѣл
ижѣ кодымыла, ѣтъѣ-ѣвѣ гѣнѣ вилок
каранмыла, прольѣтариѣтын влѣсть
вѣрѣ шанымашнан ышѣм Ыштѣмѣ-
лѣ. Тѣхѣнѣ ѣдѣмжѣм тѣжѣмѣшты
иктѣм моѣт гѣнѣѣт йѣрѣнѣжѣ.

Пѣлѣ помѣшѣк шотѣш Ылѣшѣ
ѣтъѣжѣм лѣтѣлыт ылгѣцѣ, ѣнѣѣт
Зина комунисткѣшок кодѣш ылы,
ѣнѣѣт цѣкнѣдѣок Совѣт влѣсть вѣр-
цѣн кѣрѣдѣлѣш ылын. Кѣрѣк тѣнѣ
гѣнѣѣт, лачокымшы комунист, йѣн
вашт комунист соикток лин ак кѣрт
ылын, пѣлан йѣх вѣржѣ, шамжы
соикток тидѣм комунист корны гѣнѣ
ѣрдѣшкѣлѣ шывшѣдѣш тѣнѣлѣт
Ылын. Сѣдѣ гишѣнок, Зина шѣлмѣ
гишѣн утыжымок шѣм цѣдѣѣѣ.
Пѣтровѣм вѣлѣ пишок Ыжѣл. Пи-
нѣдѣѣ йѣнѣн ѣдѣм ылѣшѣт, тама,
ротышкы мимѣкѣм ужымѣт, пѣрѣви-
шѣлѣок сусун поѣа, ойхыжым акѣт
пѣлдѣртѣ.

— Парѣмѣц?—манѣш.

— Ти шушырдон кѣѣшѣжѣт на-
мыс,—манам.

Ваштѣлѣш.

— Андакѣш тидок ситѣ... Кыш-
кѣ тѣрѣкѣшток...—манѣш.

Ик цигѣркѣ рѣдѣ тавакым пѣтѣ-
рѣшнѣ. Казарма кудѣчѣ Ымѣлѣш-
тѣ шѣнзѣнѣ. Кѣчѣ шѣнзѣш цѣѣ
гѣнѣѣт, утла пѣцкѣтѣ Пѣлѣмѣ сал-
таквлѣэм мѣнь анжылтам. Пѣтро-
вѣм:

— Ну, Пѣтѣр тѣнѣм, маханѣ увѣ-
рѣм кандѣнѣт?—манѣш.

Мѣнь йѣтмашыжым шѣм цѣклѣ.

— Нѣмаханѣ увѣрѣмѣт укѣ. Ки-
мѣштѣ маханѣ увѣр лин кѣрдѣш...
маньѣм.

— Мѣнь тѣдѣм агыл... Токѣт
кѣѣт, ѣлѣ мѣ сагана кодѣт?... ма-
нѣш дѣ мѣнь вѣкѣм анжѣн шѣн-
дѣн.

— Тѣнѣ кодынѣт гѣнѣ, мѣнѣжѣ
малын вара токѣм кѣѣм!—манам.

— Тѣнѣ мѣнѣѣм ит анжы,—ма-
нѣш.—Вѣтѣм моло тонѣна вычышы
укѣ вѣт...—манѣѣ дѣ сылыкын йѣ-
рѣлѣтѣш.

Добровольцѣш сирѣктѣшѣм дѣ
иргодѣшѣжок фронтышкы кѣшнѣ...

„Хыналаш“ моло каштына

Тангыжым ужында? ТЫр айаран годымжы симсЫн-кловойын кайэш. Утла олмыдэш, пиш йангым аздара. Ужмыкэтшы айырлымэтшат ак шо. Тамазарат анжэн шЫнзЫнэт. Тэхэнь цэвэржЫ лач сандАлЫк вЫлнАт укелА чучэш.

Ураган манмы кого мардэжАн годымжЫ тангыж ара. ТЫнАм анжашат лудЫш. Кырык гань коэвлА шужгэ вэлэ пачелА-пачелА каштыт, тАгум поклат, тАгум кычынэштЫ машанэт. Лач звэрвлАок ылыт. ТЫжэмЫн, мЫльионын, мЫль ардын шолЫт, каштыт, урмыжыт, рисньен-рисньен пЫлгомЫшкЫла кЫрмат. Лачскшымат лудЫш. СирЫшкЫлА толмычтЫм анжэтАт, лач тАгум шийАш, тАгум ташкэн шуаш манын, сирЫшкЫ кЫргыж лАкмЫлАок чучыт.

Россий халыкат лач ураганэш пЫдЫраныш тангыжлаок тАрванэн колтыш, танЫжлаок тАрванэн колтыш, танЫж коэлАок коэштАлтАш тЫнАльЫ.

Ма, лачок агЫл ма? КЫшкы анжалат, цилА вАрэ фронт. МА пЫтАри Кубан казаквлА дон кЫрэдАлнА. ПЫтАри мАвлАок сЫнгЫшнА. Совет властЫм пЫслАндАрАш вольам шЫнА пу. СтаницЫвлА*) гЫц моло мАнмАм йужнамжы цАктАрэн поктэн лЫктыт гЫньАт, ик-кок кэчЫштЫ мЫнгэшок нАлЫн миэнА. Лач ньима гЫцАт лудтЫмЫ ылына. ТЫ гишАнок вэт мАлАннА вурсы батальон лЫмЫм пуэнЫт. ОшывлА мАнмАнвлАм сЫнгЫм вАрвлАшкЫ, молЫвлА гЫцАт анзыц, мАнмАм коллат, когонжок мАлАннА ЫньАнАт. ПозициштЫ шалгЫмнажы годым, тылЫн, шЫкшЫн, пракын вэлэ кайэш, кЫрэдАлнА. Турка фронт гЫц кандымы пушкАвлАнА „кахЫрат“ чугун снарАдвлАм ошАвлА вЫлкЫ „шЫвАт“ пульэмотвлАнА ыргат, пульЫвлАнА шойгэ шишкат. ЛулмЫнА лошток, кыдынажы худа шайАвлАдон вЫрсат, саслат, сЫгЫрАт, кыргыштАлыт, рок мычкы йЫжнэн кэмАшэш монгЫрЫшкы пЫрак пыра, пужАлтшЫ монгЫржы цАжгЫжэш лЫгЫштА...

*) СтаницЫвлА—кого солАвлА. КЫдЫ станицАвлАштЫжЫ 30—40 тЫжэм эдэм ЫлА.

Войуйымна годЫм совсэмок вэс эдэмвлА ылына. Пурын, нЫжгАн попЫмыжым, йЫрАлтЫмАшЫм ат кол, ат уж. Шамна вАшток пиш кого шЫдЫ вИтА. ПурЫ шанЫмашнажы тагышкЫ АньАт кэА. Лач звэрвлА гань ылына, урмыжЫна, ошЫвлА вАкЫ пЫрэнА, нЫнЫм ташкэнА, пуштына... Мол статьянжЫ акат ли. ИрЫкнА вэрц дА Совет властЫна вэрц кЫрэдАлмАшэш, буржуй, помэшЫквлА гЫц нинЫм ытарымАшэш тэнелА лиАлтэш ач.

КЫрэдАлшАш агыл гЫнь, сЫнгЫшАш агЫл гЫнь, пуштшАш агыл гЫнь, буржуйвлА ЫшкЫмнАм сЫнАш, пуштАш тЫнАлЫт ЫшкАлА. ЫлЫмАш вэрц кЫрэдАлмАш законом*) ньимадонат йАмдАш ак ли.

Пэтровна со анзылнок камандЫ вайэн каштэш. ЫшкЫмжЫм пиш пингЫдЫн кыча. Лач вурсыдон опталмЫлаок чучэш. КамандЫвайымжЫ годЫм вЫкЫжЫ анжалатат, шим вусыжы, шим сЫнзАжЫ, упшЫ, чичАлгЫ цЫрАн кАпшАт вурсЫ йАрелА ЫштЫмЫ ылыт машанэт. РаскыдЫ, тыаныра йукшат вурсы йукла чучэш.

МАжАт, батальон-батальон хАлА, Пэтров командирнАм анжэн, ик эдэм гань паштэкшЫ кэнА, шудЫмжЫм ЫштэнА. ЫшкэнА ганьок нужда ужшы прольэтарий ылэшАт, типографивлАштЫ моло мэрцэн тЫмэнь ЫлэнАт, мА тидЫлАн литЫмАш когон ЫньАнэнА...

Ындэ иктА кым кэчЫ шоэш, ошывлАн ньима арашат ак кай. Лач вЫдЫшкЫ валэн кэмЫлаок чучЫт. ТЫнгэ гЫньАт, кЫртнЫ корны станци гЫц мАлАннА ньигышкат тАрванАш шудЫмЫ агыл. Ти станцижЫ кЫртнЫ корнЫ важ**) ылэшАт, утла когон кэрАлэш шотлАлтэш. Ти корны важ станцим ошЫвлАлАн пушна гЫнь, йАкшар арминАм когон кЫтЫкэш кодЫмЫла лиэш. СотыгэчЫн, дозорвлАм колтэнАт, ЫшкэжЫ кАнэнА, станцинА лишнЫшЫ станицЫвлАшкЫ кэнА, Кубан казак ЫдЫрвлАм анжэн, аздарэн каштына. СтаницЫвлАшкЫ миэтАт, лач вырсЫштышылаат ак чуч. МА донынаэт утла

*) РушлАжЫ—борьба за существование.

**) УзловоЙ станци мАния.

пурын, пышкыдын попат, йырат, ваштылыт, вишньоппкам моло маланна пукшат. Ыдырвлэжы лицаштым, айар йылатымаш гыц тама, пор ганьдон шырэн шындынйт.

Ма анжэнэ—пүэргым ат уж ганьок, ыдырамашвлэ вэлэ йлыт. Пурын попат моло маньымат, ма анзылнына вэлэ пурын кайыт ылын, шанымашыштыдон гынь тамамок йштэн шунэшты ыленэжы. Окня вашт моло йывырт анжымыштым цаклэтат, литымаш когон шыданла анжат. Анжыдэ мам йштат, пүэргывлэшты ош армишты ылыт ач. Сэдындонок вэт ирсэ ыдырамашвлэ да йрвэзывлэ вэлэ кайыт.

Кэрэк тырбын анжышты, маланнэ эт соикток. Шыдыштым нымат вуйта ана цаклы. Ышкэжы вишньоппкам качмы лошток моло Совет власть гишан шайам колталтэнэ, Совет властын пурбжым ынгылдарэнэ. Тидат вэт керал пашэ. Улы годымжы, магань-шон листовкывлам моло эчэ шавэн тышкэн кодэнэ.

Литымаш кердынэ вэт!

Иканак, кымшы взводыштышы красноармэйэц Окуньов тагышкы аныат йамын кэш. Ик кэчы укэ. Вэс кэчы ак кай. Кымшы кэчынжат сэдок. Пиш пэсы эдэм ылэшат, йаммыжы гишан ма шукы статьян шанылына. Аныат токужы шылэн, аныат ошывла кидышкы попазэн. Йаммы андак кэчынжы Высоцкий дон коктын станицаштышы ыдырвлэ дон циганланэн шалгэнытат, аныат иктэжы ыдырамаш вэрц иктэ махань масакыш вэрэштэн гынь вэлэ. Высоцкий гыц:—кышты тангэтыш?—манын йадынаат, тыдыжы ваштылэш вэлэ.

— Мынь паштэкушы оролен каштэлам,—манэш.

— Аныат иктэ махань пайан ыдырым нэлын пуэнат?—манын мэжы мыскален попэнэ.

Кок йалжым тарэн шагалынат, кок кидкэ йалаш кышанышкыжы цикэн шындынэнт, мытыкырак, газа, тапката капшы цила цытыралт кэа вак, кого йукшыдон Высоцкий ваштыл колтыш.

Тагу аныат:

— Троицын йуаш кэтэ вэл?—манэш.

Мэжы тышакэн:

— Лачокок вэкат,—манына.

Ти шайажы гынь цилаланноок лачокэшлэ толэш.

— Окуньовшы ти станицывлэшты йлен вэт,—маныт.

— Ну?

— Манэ вара... Тагыдыштыжы аныат кытэн моло каштын...

Нылымшы кэчы ирокэш анжэнэ гынь, батальон штабышкына автомобиль кыдал толы. Автомобильыштыжы—палэда вара ку шынца?—Окуньов ылэш! Ышкымжым когэш ужмыта кэсырнэн вэлэ шынзын. Вургэмжат, картузыжат, шарга кэмжат тама вэсывлэ, увла, шэргакан йышвлэ.

Ма цудэйаш вэлэ линнэ.

— Ма вара?—манына.

Картузыштышты - бэлогвардыцывлэн кокарды.

— Оратыш!—манына.

Пулшвлэштыжы погонвлэ йолгыжыт.

— Лач масакокуш!—манын икты вэсыланна попэнэ.

Автомобильыштат пиш йажо. Манман, гэхэны агыл, худа автомобильжыт укэ вак. Буржуйным конфискуйымы ик мотоциклетнэ да тамазар велосипеднэ вэлэ улы.

Автомобильыштыжы, шофэр гыц пасна, пүэргы дон цэвэр төка шынзат. Пүэргыжы тама палымылэ чучэш. Тырлай, кышты ужынам вэл? Ужашыжы ужынамок. Ти сөдой, важыкла пандашаным... Тура лэпкэан, лыпцакэрак нэрэным... Палэм ыленэжы вэт. Ашындырэн ам кэрт...

Тагу аныат сагаэм шалгышы цаклен колтыш.

— Ковригин йлэшыш!—манын кэлэсыш.

Чорт возьми! Турка фронтышты манман полкы вуйлалтышы полковныкнам эчэат ужаш вэрэшты. Ышкэ салтаквлэжы ваштарэш кырэдалаш шагалэш манын атат шаны...

Автомобиль гыц лактэвы, цилан батальон штабышкы пырэвы. Сэк анзылны—Ковригин, вара—төкэ, шофэр. Окуньов сэк пач гыц ашкэдэш, кок кидыштыжыт кок наган. Ижы цаклышна: тидэт плэнышкы нинывлам нэлын йлын... Ковригинжы вуйжым сакэнат, ик-

тѳн вѳкѳт бѳш анжал, талашѳн пырѳн кѳш. Тѳкѳжѳн балышкы чѳшѳ-шлѳк кѳсир платыжы кыптыргѳн шѳнзѳн, упшѳ шѳлѳнѳн шѳнзѳн, шлѳпѳжѳ тѳрѳнѳн кѳн колтѳн. Мѳ, вѳлкѳнѳѳт туран вѳлѳ анжалы, итѳрѳ йѳлжѳдон тѳопгѳ вѳлѳ таш-кал пѳрѳн кѳш..

Окунѳов Ондри, бѳшкѳмжѳм хѳ-вальаш ак йѳратат, полковнѳѳкым плѳнѳшкѳ нѳлмѳжѳ гишѳн бѳнѳ-жѳт шайышт.

— Шайыштыма, йѳ, — манатат, кидшѳм вѳлѳ шалалта.

— Тѳвѳш, кыдал толмынам уж-даш, ак ситѳ гѳцѳ?—манѳш.

Тамалан ѳнѳѳт, Ондри гань си-лан ѳдѳмвѳлѳ бѳшкѳмбѳштѳм хыва-льаш ак йѳратѳп. Нинѳм хывальаш тѳнѳлѳт гѳнѳѳт, шѳклѳнѳнок ѳрдѳ-шкѳ кѳн шылѳн шагѳлѳт. Ак шѳлѳп гѳнѳ, хѳвальѳн попышыжѳ-лан шайышташ ирѳкѳм бѳнѳштѳ пуѳп, шайаштым кѳцѳлѳ-шон аймыл-тѳлыт, вѳс шайашкы сѳрѳш цацат.

Окунѳоват тѳхѳнѳок ылѳш.

Тидѳн масакшы—пиш потыка. Окунѳовѳт лачокшымок, „троицѳн“ йѳмбѳлѳ агитациям бѳштѳш станицѳш-кѳ кѳѳш тѳрвѳнѳн ылѳн. Станицѳш-шкѳжѳ иктѳ 10 уштыш лиѳш. Иктѳ пѳл корнышкы шошаш годым, бѳ-логвардѳйѳцѳ мыктѳшкѳвлѳм цаклѳн колта. Тидѳ йѳлѳрѳк шѳдѳнѳи лош-кы пырѳн кѳѳ. Цилѳ вѳлвѳл ыр-гѳмжѳм кѳдаш шуа, лѳвѳл тыгыр-йѳлѳш дон кѳмжѳм вѳлѳ кода. Кар-тузыжымаг шуѳн колта вѳк. Вѳра, кѳнѳбѳлѳшѳт, мыктѳшкѳвлѳ докыла кыцѳлѳ кѳртмѳн кыргыжаш тѳнѳ-лѳш. Токушты кыргыж миѳ дѳ, шамдымла йѳшток шѳртнѳѳлт вѳзѳш. Ик мазарык шамдымла киѳ. Мык-тѳшкѳвлѳжѳ тидѳм анжаш тѳнѳ-лѳт. Бѳшмашкѳжѳ вѳдѳм опѳт. Шамдымла кишѳ Окунѳовшѳ вуйта шайлана: „Ну, бѳнѳ пушта!.. Ну, бѳнѳ лѳдѳ!... Проклѳтѳй бѳлѳшѳ-виквѳл! Ы-ѳх!“ маныс сѳсла дѳ сѳнзѳжѳм пачын колѳат, ик бѳло-гвардѳйѳцѳм ѳнѳжы гѳц чымаѳ кол-та: „Кѳлтѳмѳш бѳлѳшѳвиквѳл, ка-ранѳда гѳнѳ—каранѳда!“ манѳш.

Бѳлогвардѳйѳцѳвлѳжѳ!

— Мѳ бѳлѳшѳвиквѳлѳ ана ыл вѳт... манѳт.

Окунѳовшы тѳшѳкѳн шижѳн кол-

тым гань лин шѳнзѳш, вуйта шам-жы пырѳн кѳѳ. Сусун попаш тѳнѳ-лѳш. Бѳлѳшѳвиквѳлѳм матлѳн*) ыр-са. Камѳтѳлѳнѳмжѳ лачокымшылаок чучы, бѳлогвардѳйѳцѳвлѳм пиш бѳнѳндѳрѳш. Нинѳжѳ ышмаштым вѳлѳ кѳрѳн шѳндѳнѳт, шайыштмѳ-жым колыштыт. Окунѳов йѳжон чиктѳн мышта. Вѳдѳм йѳктѳ маша-нѳт, шайавлѳжѳм пѳлѳшѳшкѳ опѳт.

— Мѳнѳ, манѳш, кубански пѳтыѳ полкым кѳчѳлѳм... Ти полкын пѳр-вѳй батальѳныштыш второй ротын командир бѳлам вѳт...—манѳш дѳ кѳм-жѳ гѳц пумагам тѳкѳн лѳктѳшѳт, нинѳлѳн анжыкта—тѳвѳ!..—манѳш.

Бѳлѳлшѳбрѳк коѳо пандѳшан бѳ-логвардѳйѳцѳ, Окунѳовын пумагам лы-дын пѳтѳрѳшѳт, тѳнѳвлѳжѳ вѳлѳкѳ анжалы.

— Лачокшымок ротнѳй коман-дир ылѳш, манѳш дѳ Окунѳов вѳ-кѳлѳ сѳрнѳлѳѳт:

— Фѳмѳлѳѳт кыцѳ?—манѳш.

Окунѳовшы:

— Морозов Николай Пѳтрович, манѳш.

Документѳжѳм мѳнѳшѳк Окунѳовлан пуат. Бѳлогвардѳйѳцѳвлѳ тидѳ вѳкѳ пиш пурын анжат мам-шон пукшат, йѳктѳт моло, Цигѳнлѳнѳн мыштышы Окунѳов Ондрижѳ тамавлѳмѳт шайыштѳп казуѳа. Шайаланжѳ бѳнѳнѳдѳѳт ак ли. Бѳлѳшѳвиквѳлѳ докы плѳнѳшкѳ попѳзѳнѳм манѳш. Нѳнѳжѳ тидѳм кым кѳчѳ нѳимат вуйта пукшыдѳ-лыт. Луатшѳм салтакым дѳ ѳчѳ тидѳм бѳлѳшѳвиквѳлѳ йѳдѳм лѳѳш вуйта нѳнѳнѳт. Ала ѳрдѳшкѳ лѳкмѳ-кѳ, ти лѳшѳшлѳк ѳдѳмвлѳлѳн, тайы-шашлык мыгилѳ лаксаквѳлѳм капа-йаш вуйта шѳдѳнѳт. Тидѳжѳ, Мо-розов фѳмѳлѳшкѳ лѳмдѳлтшѳ Окунѳовшы, вуйта шѳлѳн.

— Тиокат лѳѳт ылы. —манын тидѳт шайыштѳш, —Мам бѳштѳмбѳлѳ? Кѳрѳк кѳнѳт колѳмы ак шо вѳт. То-нѳм вѳтѳлѳк пѳйѳн ылтѳ. — Манѳш дѳ бѳлогвардѳйѳцѳ пумы пѳроском пижѳктѳлѳшѳт, мѳнмѳн йѳйна паку-ла попѳ, чиктѳ: — тырлай, манѳм—манѳш, — пѳтайѳн анжышаш. Ка-пѳйѳн пиштѳмѳ лѳксаквѳлѳнѳ тѳрѳш

*) Худа шайѳдон.

манмәэдәм шагалтэвәт, Ышкэжы икта луцкы ашкыл өрдышкы кэвәт, ма докынала шагальэвэ, Ындэ командым вэлэ вычат. Тэвэ кыце кэртмын сыйгырал колтышым: «ошывлә толыт! ошывлә толыт!» маньым. Мәнмәм лүаш шагалшы луаткут большэвиквләгә өрдышкыла анжал шындэвэ. Маньэт, йаләм вэлэ қагакын кайын коды, токыналы мырыктышым... Паштэкәм пиш шу-кы лүэвэ, поктэвэ мола да пыцкэ-мышәт, шәдәнгы лоштэт нымат ак кай... Так шыльым вэт... маньы.

Ондринәм бэлогвардэйцывлән штабышкы нәнгэвэ. Ротный командир ылам манмы гишәнжы, тама, имныштэ вйкы кузыктән шындән ижы тидым нәнгэвэ. Мимы вэс кэчэшыжы штабыштэ тидылән цила офицер выргөмьм чиктән шындэвэ. Мәнмән Окуньовнам ынәтәт пәлы, косирайән шындән. Большэвиквлә шин шәләтымэ Кубанский 5-ый полкыжы тылышкы*) кәнәт, Окуньов (Морозов манмәт) тышкы кәаш Ышли, бэлогвардэйцывлә нәлын мимы полкәш кодаш йады.

— Большэвиквләм шин пйтәрэмэшкы, тылышкы амат кэ,—маньы.

Ондри мимы бэлогвардэйцывлән полкыжы кого станицашты Ыләлтә. Офицервләэт пиш мындырланат. Станицә халыкын волькыштым мола тытыштымэ кычән-кычән шышкылдәт. Кэчын манмы постол, әрәкәм йүт, балвләм Ыштәт, мырат, куштат, ыдырәмәшвләм зорайат. Лач сүәнок ыләш машанәт. Тидывлә лошток бэлогвардэйцывләэт большэвиквләләпалшышывләм кычән-кычән лүәт. Кынамжы гынь такәш гишәнок, «тэвэ тиды большэвиквләлән палша» манмәшәшөк лүәт.

Ошывлә докы толмы кымшы кэчэшыжы Морозовманмы Ондринә сургуч пәдәтән конвэрт пумага лаштыкым плучайа. Тыштәкән сирымыжы мәнмән ырвэзынәм пиш когон цүдәйыктыш. Кыцәт цүдәйы вара? Тэвэш лыдымада йә:

«Господину Морозову
Николаю Петровичу.

Я узнал, что Вы здесь. Ну, и судьба!.. Рад Вас увидеть. Было бы оч-

ень досадно не воспользоваться случаем для возобновления нашей незабываемой дружбы, прерванной войной. Кстати, сегодня устраивается бал, куда я Вас жду. То-то будет приятная встреча.

Ковригин.»

Мам вара Ыштымыла? Сирмәшым лыдат, Окуньовна пиш кужын шүләлтеш. Кәшәп-масакаат лин кәрдәш. Кәшәш агыл—пушә худам Ыштымыла, Ышкымым вэлэ кытыкәш кодмыла. Шыдәшкым пардон кок китдонжы конвэртым кычышат, кышкәт ташкән шунәжы Ылы да вкурат ты жәпынәт конвэрт гыц сары пумага лаштык ләктын вазәш. Балышкы ўжмы бильәт ылын...

Әх, балжы вэлә! Ик охолышты оркэстр тытыштымэ шакта, мадәш. Вэс лыкышты буфәт, палнырак—стөлвлә, пөкәнвлә. Вырсы форман косир эдәмвлә мынгәш-аньәш сарнылыштыт. Сагашты—төкәвлә. Нынышты гынь изиш вэлә цәрәч агыләпырак--платышты кытык, он-йолток. Утлаок тайви ылмыла чучыт. Пүэргывләжы—офицер, начальник йыхвлә ылыт. Салтаквләштым иктымәт ак пыртәп.

Окуньов цытырән-цытырәнөк Ковригин докы миш. Тама лиәш, ат пәлы вэт. Кәрәк йой, кәрәк пысы ли—Ышкәтәток Ылат вэт, пәләвэ гынь, ытләм мола ит ман.

Ковригин йыргәшкы изи стөл лошты шынәлтә, сагажы вйцкыж кыдәлән төкә ыләш. Когоныштынат кидыштышты пәроскы. Шывшыт-шывшытат, кужы йалан цәркә гыц әрәкәм подылыт, закускаштым пырылыт. Попат, ваштылыт, йалышты доно мола мадылдалыт.

Окуньов, Ковригиным цаклышат (турка фронтыштәт тидым ужын) токыжы ашкәт миш, кәсырнал шагальат, цәштым пуш.

—Его высокоблагородию господину полковнику!—манын колтыш.

Пәлыдымы Окуньов вйкәт Ковригин пиш анжән шындән, тусараш тама цацат, пәлән ак кәрт. Окуньов шәкләнәлы да шәкшым вйкы Ыш пәлдырты. Тидәт сынзәм пыть Ыштыдәок полковнык вйкәт анжа. Төкәжәт Ондри вйк анжа. «Ма гыньәт

*) Тыл-вырсы шайыл вәр йлән.

лижы» манын шаналталыат, Окуньов-сусун анжэн попалтэн колтыш.

—Честь имею представиться! Поручик Морозов!.. маньё да шала ёшт-тымёла кымалы.

Тынэ манмашёшжы сусу лин колтышы Ковригин вэржы гыцат кынёёл кэш вак. Төрөк Окуньовым элтэлэн шёндёш.

— Йаратым Николай ылынагыш! Шёмат палы... Ит йатлы вэлэ...—ман-нын колтыш. Кидшы гыц колталтэн колтышат, шайыкырак цакнэл, Оку-ньов мёчки анжаш тынгалы. Вуй-жы гыц тынгалыат, йал йактё анжал валыш. Вара, сёдй пандашыжым кормешталыат, вуйжым ёрзалы.

— Атыат ганьок кого, кужы лин шёнзёйнатыш, манэш.—Лицаётшы вэлэ тэвэ, атыатынат агыл, да авё-тынжат агылла чучэш.. Хё-хё... Тьотытын гынё вэлэ...—Маньё да ваш-тыл колтыш.

Тидын ваштылмыжым анжэн, Он-дрият ваштыл колтыш.

Тиды лимыкы, Ковригин төкё дон Ондёрим, когоньшты вёкат кидшыдон шалалтэн, знакомляйыш.

— Тиды—Сибирёкова Марья Ва-сильёвна, тидыжы—Морозов Нико-лай Петрович, йаратымэм атыажын йаратымэм эргыжы,—маньё.

Вады пиш сусун эрта. Качкыт, йут, мырат, кушат, ваштылыт, карт-ла мадыт, цёркавлё, йамдарвлё тыоньёргё вэлэ тавыкын-тавыкын шактэн колтат.

Лач кого сёанлёок чучэш.

Ковригин Ондёрин ёлымёшжым, аты аважы гишан, шыжаржы гишан моло йадэш.

Ондыри шёренжок „маньё, маньё“ вэлэ манэш. Йужнамжы полковни-кын йадмыжым вуйта ак кол, йуку-мат ак лык, вёс шайам тынгал колта.

— Ёндё тынёым иктё лу и уштё-лам...—манэш.

— Маньё, маньё... Пётрогёчы годым шоеш...

— Мондыделат?

—Кыцё вара мондэт!..—маньё да ныл шёдёран коньякым йоктарышат төкё вёкы анжалын:—ну, Марусёнка, тынё ма гыцнё пачэш кодат... Йуат гынё йу, ато, ам йараты...—манэш

Тидыжы:

— Эх, йаратышашлыкок ылат!

—маньё да цёркажым кычышат, шалт йун колтыш...

Ковригин йун колтышат, эчэ Он-дырилэн попа:

— Тыхэнь петрогёчым ёндё йёлэ-ок ана уж...—манэш.

— Ана ёлтё!..—Окуньовшы маньё да пакёлажы тамам попышаш ёшкё-ат ак палы.

— Вара, акат ёлэ?

Ондыри йукумат ак лык, вуйта ак кол.

— Миколёйм, Лёосуэт ёлэ? ты-нам ижы Окуньов попымыжым цак-лэн колтыш.

— Ёлэ,—манэш.

— Марылан нёлнэм ылыат, ёш кё вёт, кёлтымаш.

— Кёаат ылы вёкат, вырсы ап-тёртыш...

Ковригин тураракын вёкыжы ан-жал шёндёш.

— Маханё вырсы?—манэш.

Ондырилэн нымам манаш. Шёклё-нёнат колтыш. Ик самёнь шамакым кёлёсымашёшок Морозов агыл ёлмы-жым цаклэн колтэн кёрдыт. Ик вёр-таш жёп Окуньов йукумат ёш лык. Ёндё мам ёштёмёла?

— Вёрсы йактё вёт нёлнэм ылы...—Ковригинжы маньё да пушё да пу-шё Ондёри вёкы туран анжа.

Тынём иктёнё ваштыл колтыш. Ковригинлэн:

— Ха-ха-ха!.. Шутям вёлэ вёт ёштём... Ха-ха! Ат цаклы ма?—манэш.

Ковригинат йёралтэн колтыш.

— Маханё шуты! Акат мёланэм кётёмы гишан тиокат ёшкёмёмым пуштам ёлы...

— Мёнь тидём агыл, вёсым.. Тывэш мондёнат ма?—манын йадё да попышашлык агыл шайам кёлё-сымёжы гишан Ондёрина эчэат шёк-лэнэн колтыш. Лач йёралтэн колты-шат вёлэ вёкат, цёрё вазалмыжым Ковригин ёш цаклы. Йадат, тидын вёкы анжалыат, туран анжал шёндё манын, шёклёнэн колтыш.

Окуньовын йатмашёшжы ёндё мам вёл Ковригин кёлёсё? Йара эчэ ёш шёдэшкы. Йёралтэн колтыш.

— О, ижы цаклышым! Пышдон каштынам попёт?

— Маньё, маньё... Хо-хо-хо... пиш потыка вёт!..—нымам палёдёок Он-дыри попа.

— Потыкя вэлэ вара... Утэн кэмшкы ваштылаш ситя... Коктынат ньоцоо нөрэн шынзынна... Акатшы вьцкыж платьдон ылат, когон намысышкы пырыш... Циля выргэмжы монгыреш пижын шынзынат, царала вэлэ чучеш... Циля палдырна.. Ха-ха-ха.. Народ гынь пиш анжен шынден.. Кагыж вадынэт циля ала хала гулайат... Потыкаят... Акатшы тынам такешок мёнь выкэм шюдешкыш. Пышыжым мёнь йори агыл вэт, самынь, мадыла, сярал кымыкталтэн колтышым...

Ковригин тытыштымь ышмашкыжы царкавлам кымыкта. Ырэн. Токяат махым ак пу. Окуньоват подылалеш да когонжок ак йу. Цаклэн йуэш.

Ир вэкиляэт Ковригин попэнат ак кэрдт манмы постол йукшы лин шынзын. Токя донжы пиш кайышлана. Ондэри донат мам-шон попа. Колышт анжен шалгымыкыжы, полковныкат агыл машанэт, сола марат тиды гыц толканла чучеш...

Ковригин когон йукшы лин колтышат, Окуньов тэдэн автомобильжым сьгыралаы. Токя дон когоньштымат шындыш. Станьицам вашт лэктэвэ. Олыцавля мьчки кыдалмьшты годым Окуньов полковныкын револьвержым йывьрт лыктын налы. Тьдыжы, пелэ амалаат, ышат цаклы. Станьица лэкмькы, садвичы лошты шалгышы кого томацкы кэмбля ылы да корны важышкы шомыкы, шофэрлэн вэс корныдон кыдалаш шудыш.

— Ат колышт гынь, лүэм!—маньы-

да тупэшжы револьвер дулым агайтыш. Вэсы, ышкэ револьвержым, полковнык выкы вьктэн шындыш.

Полковныкшы тышакэн арлэн кэш да ньымам ышташ. Йук лыкташат акли.

— Тыншы гань шынзыда! Ик йукат ынжы ли! Ньэ то—лүэм!—Ондырина маньы.

Парольым моло палэнат, Окуньовым ныгыштакэнат царьдэлыт. Лач ик дозор вэлэ паштэкишты лүлаш тынгальы. Пикшля кыдалшы автомобильым кэрэк лүл...

Окуньовын шайаланжы ма ыньянышна да, икты гишан вэлэ тэвэ цудэйышна.

— Морозов фамельым выкэт налшыжы кыцэ вара лүдтэлат?—маньына.

Ондыри тышакэн йыра вэлэ.

— Малын вара лүдэш?—манэш. —Икэчырак, станци кывэр донь кырэдалмына годым, бумажныкым монам. Оксажы—тынэрок... Тыштакэн Морозов лымэш сирмашвля, документвля моло шукы ыльэвэ. Ниньвля вьлэцын Морозовын ылымашыжым палэнэм. Тыштакэныш сирмашвля лошток атышты Ковригин гишан сирэныт, тьдым вшылийш шудэныт... Морозовшым пьэныш тынам налынна да тьдын документвлядон тамамат эчэ ошывля донь ыштэн толаш лиэш ылы, маньын кэлэсэн пуш.

Ты вадешок ылымь станицышты гыц ошывлэм поктыл лыкна. Пүля эдэмь пьэнышкы налынна...

(Пакылажы вэс номырышты)

К О Н Т Ы Р.

КЫМ МАДЫШАН ПҮЙЭС

(«Трэщина» манмы рушла пүйэс гыц нэлмь)

МАДШЫВЛА:

1. Костын—25 тэйжэм пашазы шотэш колтымь, ВКП(б) йачэйкэн сәкрэтәр.
2. Дьэмин—25 тэйжэм пашазы шотэш колтымь, сәльпошкы паша видаш шагалтымы.
3. Кырлан Михалә, Сәльпо правльәнны вуйлалтышы (кулак гыц ләкшә).
4. Этук Иван—колхоз вуйлалтышы.
5. Сыйыр Хөдор—Сәльпоштыш шот видьшы.
6. Кузман Васльи—Сәльпо пёркашкы.
7. Стыопан—комсомол чльән.
8. Пылаги—солаштышы ыдыр.
9. Марфа
10. Праско

Нәзәр вәтывлә.

Мадмашыжы колхозышкы шуку пёрдыман солашты, киндым шуку үдыдыман районшты, кәнгыжым кәә.

I-шы мадмаш.

Мадмы вәр тәхәнны лишәшлык: Сәльпо лапкашкы пёрмы ама-са. Ама са вуйшты хангаеш сирымь: „Борэц“ манмы сәльпон лапка да конторжы“. Ама са вургымла монгырышты—төнгыл. Шалахай монгырышты—кого окньа. Окньа вашт кого олманга да польицәвлә кайыт. Олманга шайылны, окньа турә, Васльи шалга. Польицәвләштә ситцә маклакавлә кийт.

Васльи. (польицә гыц ситцә маклакам нәләш да Праско аңцыл-ныш слманга вьлән висәш шарә) Маньарым пьчмьлә?

Праско. Маньарым нәлмьлә, Марфа? Льосалан—запонашым, Ондрилән—тыгырашым да ышкыланәмәт нәлмьлә вәкәт?

Марфа. Шым-кәндәкш аршыным со нәләш кәләш. Пөрәмәным ыргыктынәт гынь, кәндәкш аршыны лач лизш.

Васльи. Вычаш ам йарсы. Маньарым пьчмьлә?

Праско (шанән шалга). Шым аршыным висән пьчкын пуок ыньә.

Васльи. (шөдөн). Аршындон ана вьжалы. (Праском өрдьшкы шькә). Вәсы. Тьләнәт ма, ситцә кәләш. Маньар мэтьр?

Праско. (сасла). Мьньбләнәм пәрви пьчкын пу, колат—укә?

(лапка воктән Стыопан әртә. Праско саслым коләш да лапкашкы пыра.)

Васльи, (Марфалан). Маньарым пьчмьлә?

Марфа. Ситцәжым аңчалаш ирыкым пуэмә?

Праско Мьләнәм пьч!

Васльи. Идә саслы, сәсләдә гынь, лапкажы гыцәт поктән льк-там.

Стыопан. Малан Прасколан ат пьч?

Васльи. Тынъ кышэц толънат? Рунэдъм пэрви ёштёлок!

Марфа. Ситцём анчыкты манам.

Праско. Нэээр эдэмлән гынь нымагань уважёнъят укэ. Нинь со тэхэньё ылёт.

Стьопан. Маньарём йадыт, пёчкын пу.

Марфа. Мьләнэм ситцёжым йажон анчалаш ирёкым пужы.

Васльи. (Стьопанлан.) Цёзы качшывлэ гыц паснаок йэлам ёштэн кэрдёна. Малан йалын пашашкы нэрэдъм кэрэт?

Стьопан. Пёч, манам!

Васльи. Лак тишэц!

Стьопан. Пёч!

Праско, Аршын гыц пасна вэс висам ам пелё гынь, нэлэшат ак ли ма?

Марфа. Маньарём шудат, пёчы.

Васльи. Аршындон ана вёжалы. Мэтёрдон висэна.

Праско. Лапкашкы пэрэн шагалынытат, ужат, кыцэ ёшкэ кайё-шыштым анчыктат! Тямдам, сытонавлэм, поктэн лёкташ кэлэш.

Васльи. Вот тынь кыцэлэ! Лудёкташ! (олмана гач тёргэштэн вазыш) Лапка гыц лак! (Праском амасашкы шёкэ).

Праско. (лапка анзылан шагалэш дэ саслаш тынгэлэш). Ма, ма эдем ана ёл ма?

Марфа. (лапка гыц кыргызж лэктэш мэгёра). Нэээр ёлына гынь шудын гыцат лиэш ма?

Васльи. Пораткам кёчаш мёнь тямдам тымдэм! (Лапка амасам чучэш)

Стьопан (лапка гыц). Тидём мёнь тёланэт йара ам кодё Ти гишан сэльсовётёштё ма попалтэна!

Васльи. (Мёнгешок олмана шайёкы шагалэш). Сэльсоветдон ит лудёктё. Тэхэньвлэм ма ужынна.

Праско. (Марфалан). Мам мэгёрэт? Мэгёраш агёл, жалвым нинь вёкы пуш кэлэш.

Марфа. Кёлән жалвайаш? Кёрлән Михалёжы цилэштыдон ротня лин ац.

Праско. Тынъё Дьэмин докы кэ. Тидё ровочый ёлэш. Нэээрвлэ вэрц пыт шагалэш.

Марфа. Тынъын Дьэминэт ёдёрвлэ паштэк вэлэ пыт кыргызталэш. Махань тидё нэээрвлэ вэрц шалгаш. Ёшкэжэт эчэ Кёрлән михалё докы ватёрёшкы пэрэн.

Праско. Тэнэ гынь, палыман. Костын докыжок правдам кёчёлэш кёаш вэрёлтэш.

Стьопан. Нинём нэлэм дэ казётёшкы сирэн пуэм. (Вургымла моныр гыц Кёрлән Михалё лэктэш. Вёртэш шагалалэш дэ лапкашкы пыра)

Васльи. Ма лёвёкына йам капайымётшым тётёок палэна.

Михалё. Тиштё ма ружгёмаш?

Марфа. (Праском шывшэш). Алок кэнэ. Ужат, главный толын (Кэат).

(Михалё олманам кынёртэ. Окня вашт: Михалё, Васльи дэ Стьопан кайёт).

Михалё. (Стьопанлан). Тынёок тиштё ат ружгё?! Мёнь тёланэт йажон анчыктэм! (Васльилан). Вот ма. Цилэ кодшы ситцём, кёлән маньар пайёвой оксам тёлымёлэ, тынёрашым вэлэ пуэт. Ку вёц танэ тулышальк гыньё—тёдылән вёц танашым пуэт. Кулән кымлы танэм тулымёлэ гыньё—кымлы танашым пуэт.

Васльи. Йара.

Стьопан. Махань тидё пораткэ? Ку тидём тэнэ ёштэш шудэн?

Михалё. Тёланэт махань йэла?

Стьопан. Кыцэ махань йэла? Батрак вьц тэґам тўла; сэльхоз налог тўлыдымь нэзер хрэсань—луатик тэґа дэ пэлым тўла; колхозныквлэ луг аґа гьц тўлат; индивидуальный налогым пушывлэ 70 тэґам тўлат. Тидь ма лиэш? Кулаклан шьмлу тэґаш ситцьым пуаш лиэш гьнь, колхозныклан лу тэґашьым вэлэ пумыла ма?

Михаля. (Стьопанлан). Пишок когон грамотым палаш тьґальнэйтш. (Стьопан лишкь ми дэ йьгьлтэ). Мьнь вькэм эчэ ик жалывым пуэт вэкат? Вуйта ма колхозым пьзьбьртэна мань цэнтьбьршкь сирэн колтымэдьм колынна. (Шьдэшкэн). Тьнь анцьлнэт мьнь отчотым ам пу. Рун нэр! Мьланэм тэґэ бьштэш шудьмь улы.

Стьопан. Мьнь тидьм тэґэ ам коды. Копэрацьжы кулаквлэ лан вэлэ ма? Йара, попалтэна. Эчэ иканак цэнтьбьршкь сирэн колтэм.

Михаля. (Васльилан). Ти рун нэрьм тишэц шьрэн лыкай!
Васльи. Эй, цьзэ качшы, лак тишэц!

Стьопан. (Лапка анцькы лактэш). Поктышы гьц паснаок мьнь лактын кэрдэм. Тьнь донэт, господьин прэдседатьбьл сэльпо, кьшты кэлэш, тьштэ попалтэна.

Михаля. (Окна ваш вуйжым льктэш дэ ваштылэш). Эх, сосун! Тьнь Михал Кирилыч дон итат тьґагьй.. Качмы вэрэмаш, Васльи, лапкам питьбьр. Эй, комса! Мьнь вькэм кынам эчэ ик жалывым колтэт?... (Ваштьлэш).

Стьопан. Тьрль доко, ваштьлмашэт тьлэнэт шэргэш шагалэш (Шалахай моньбьршкыла йьлэ кэн колта).

(Михаля окнам чүчэш. Васльи амасам питьбьра. Вургьмла моньбьр гьцьин Дьэмин чьнь толэш. Паштэксь Пылаги кьргьжэш).

Пылаги. Пэрви андак нэлэм маньыц, кьзьбьт мьньбьм бьнэтат колышт. Тэґвлэн сьнцьашкэт мьланэм намьс анчаш. „Вараш гань марь лыкэт: чонгэштэн толын, чьґалэлын дэ мьґэш чонгэштэ“,—маньм мьланэм попат.

Дьэмин. Чьды ли йьл попат.

Пылаги. Мьньбьм сватайымэтэм цилэ сола палэ.

Дьэмин. (Пылагы докы сэрнал шагалэш дэ шьдэшкэн). Мьнь? Мьнь сватайэнэм? Кынам?

Пылаги. Бьшкэ сьрэнэт. Амьж лоштэ катайымна годым сьрьшьцьбьш.

Дьэмин. (Ваштылэш) Лачокок тьнь тидьм тумайэнэт? Мьнь попьшьм...

Пылаги. (Мэґьра). Кыцэ вара бьндэ авам анцькы миэн шагалам? Мам манам? Авам тьньбьм марьлыкэмлэ токьна кандаш шудэн бьльбь.

Дьэмин. Бьдьр—бьдьр шанэнэм, Марьлыкэш ат чиктэ машаньшьм Анчэт гьнь, мьнь самынь линэмьш.

Пылаги. (Шьдэшкэн). Бьдьр гьнь алталашат лиэш ма?

Дьэмин. (Тьргьжын). Мьланэм кэаш кэлэш. Иргодым попалтэна.

Пылаги. Иргодым ар-марь лиэш, мьньбьм йуаш токына ми. Авам арньа мьч йамдыла.

Дьэмин. (Орьн). Ма-а? Малан йукумат лыктэлэт? Малан тишкэвэк анцьц ньмат кэлэсьдэлэт?

Пылаги. (Мадэдымьла). Вычдымьла бьштьнэм ылы. Тэґэ йажорак вэт. Тьнь вэт халаштышы ылат, палэт...

Дьэмин. (пигьды шамакдон). Иргодым миэн ам кэрдт. Срочньй пашавлээм шуку улы. (Кэнежь).

Пылаги. (Дьэмин вьлан кэчалтэш). Ам колты. Сагаэт кэям!

Дьэмин. Бьшэтшэ улы? Ма, мьнь паштэкэм пижат?

Пылаги. (Ородьш кэмь гань), А-а-а... Алталышць! Цилэ сола мьч страмайэт.

Дьэмин. (Цярэ) Мам саслэт? Иргодым вадэш ти вэршыкы тол, попалтэнэ. (Лапкашкы чын пйрэн кэа).

Пылагы. (Дьэмин паштэк лапка амаса анцйкы кйргйж мйа). Авам иргодым вычаш тйнгэлэш... Кэш. Авамлан мам кэлэсйшаш вэл? (Ордйшкы каранэш дэ мйнэшок толэш). Алталэт. Вычэн шоктэм. (Тйнгэлэш шйнцэш дэ савйц оголожым пырйштэш). Йыдвашт оролэм гйньят ам кэ.

Иван. (Сцэн шайылнй). Мйнь Дьэминлан цилэ шайышт пуэм (Шалахай вэт Этйук Иван дон Сакры Хөдөр пырат).

Иван. Дьэмин 25 тйжэм пашэй шотэш колтймы. Тйдй пыт колхоз вэрц шалгышашлык.

Хөдөр. (Иванлан корным әрә). Такэшок тйдйм әптйртэт.

Пылагы. Вот эчэ нинйм чорт кандэн!.. Лүдҕн колтышым вәк. (Вургймла монырйшкы кэа). (Иван Хөдөрйм шйкәл колта дэ лапка амаса докы мйа)

Хөдөр. (Иван паштэк кыргыж мйа). Тйнь гйцэт паснаок Дьэминнй лопот шуку. Малан вара такэшок тйдйн докы пырэт?

Иван. Тйланэт—такэш, мälәннә—кого пашә. (Сйгйрә). Дьэмин тән, тиштй ылат?

Дьэмин. (Окнйашкы вуйжым лыктэш). Кү мйньйм йадэш? А-а-а, тйньй. Тә гйцтә пасна иктәт укэ?

Хөдөр. (Ййрэн). Тйдй гульайаш кэш... Шälәм кэлэсаш шүдйш

Дьэмин. (Лапка гйц ләктэш). Тә солаштыда бйдйр дон попалташат ак йары, тйрок марылыкэш чиктәт. (Иванлан) Мам кэлэсйнэт. кэлэсок.

Иван Хутырыштйшвлә гйц пасна мәнман колхозыштйна шүдй хозайствй ылэш. Мälәннә, колхозлан йәл гйц пасна таварым пуаш мйнь Михәлә дон шуку гәнәк попәнәм. Канйж пашә вэрәмән кәжнй колхознйк цэротыштй шалгаш ак йәрсй вэт. Михәлә пәрви согласым пуэн йлы, спйскйм дэ оксам вэлә анцыц йады. Мә спйскйм шагалтәннә, оксамат анцыц пуәннә...

Хөдөр. (Лоәштәрә). Справкам пуаш кэлэш—оксам тә цилә тйрук путәлдә, изин-изин пуэн миәндә.

Иван. (Шйдәшкән). Тидй соикток. Кйнам оксана ылын, тйнам мә пуәннә. (Дьэминлан). Ти спйскйм тагыштакән кок тйлзй киктән кандыштыныт дэ, вара тидй (Хөдөр вйкы анчыкта) спйскйм сәльсовәтйштй дэ колхозышты йннәндәрәш кэлэш манэш.

Хөдөр. (Шйдйн). Вот махань, тйнь Иван, ылат. Пораткйжй тйхәнй вэт. Мә йшкә вуйна гйц нымат ана йәл вэт...

Дьэмин. Спйскйдәжй кйзйт кышты вара?

Иван. Сәльсовет дэ колхоз йннәндәрймй спйскйм кандышйм дэ Михәлә: „Ти спйскйм йндә пйлноочйвлә погынымашкы шйндәш кэлэш“—манэш.

Дьэмин. (Орйн). Ньәуштй, Хөдөр тйнь, тәхәнй волокитйм йштән кәрдәт?! Тйланэт намйс агыл вара?

Хөдөр. Укэ, тйланэт вэлә тәнгә кайэш...

Иван. (Дьэминлан). Копәрацы колхозлан пыт палшышашлык. Мә киндй цймырымаш пашайшкй скоры шагалйна, копәрацй гйцжй пйрцйк палшымашат укэ.

Хөдөр. (Йойын). Кәрәл изи справкам вэлә мйнь пуэм. Мәнман сәльпо правльәннй ти гишән йшкймжйн постановльәнйжйм лыктын.

Дьэмин. (Шйдйн). Постановльәннй дэ дон чортышкй кәдок!

Хөдөр. Тау... Вйчбйдәләм.

Дьэмин. (Хөдөр вйкы пыра) Колхозвләлән палшаш правителствйн постановльәннйм ада пәлй ма?

Хөдөр. (Лүдйн). Пәлйдәлнә агыл дә... э-э-э... дә.. тиштй мйнь-йн йәләэм агыл.

И в а н. Цилә киндй цымырымаш хәдйрйм колхозвләән дә нә-
зәр хресәнввләән копәрацы пушашлык манмы правителъствын рәшә-
нны улы.

Х ө д ө р. Тйрлай, тидй төрәш ак толйш.

И в а н. (Йукшым лүктә). Кулаквләән дә лишәнцөвләән пушй-
жй төрәш толәш гйцә? (Дьәминлән). Трактырланна кйрәсинйм кан-
дыдымыждон колхозланна копәрацы пиш кого уроным йштән. Шукәр-
дшән колхознйквләнә утыльсьрйом погәнйт да прәмиеш тәнә шо-
шйм трактырйм мәләннә колтәнйт. Мәнмән пйцкәмйш районышкына
трактыр толмй пиш кого айо йлы. Нинй, бюрократвлә, вәрц нйл
пай шәпйштй кым пайжй трактырна такәшок шалгән. Кйрәсинйм дә
шйрйшйм копәратырвлә жәпәш кандйдймьшты гишән тидй цилә
тәнә лин вәт. Киндй цымйрымаш пәшәштй трактй нам ходйшкй кол-
тән кәрдйнә вәл? Тидйм кйзйтәт әчә ана пәлй.

Х ө д ө р. Тидйжй мйскылымашыш! Иргодым ирок цәлйй бак
кйрәсин толшашлык, тйнь шамтә лүдмәшйм йштәт! (Аздарән) Ма,
Иәән, тйрвәдйм пырылыц?

Д ь э м и н. Мам тә какльанылйда? Ну, лач овыдавләок копәра
цыштынә шйнцәдә.

Х ө д ө р. Мйньйм тйнь тәнә йймдйләт?

Д ь э м и н. Укә, тйньйм агйл, циләдәм вактам. (Мйскйлымыла
кымаләшйт, лапкәшкй пырән кәә дә сәрнәл шагаләш). Здорова лидә.
(Иванлан) Йштән кәртмәм цилә йштәм.

И в а н. (Кидшйм пуа.) Ти пәшәм кйцә гйньәт дә шайык ит шу.
Колхозын нуждажым йшкәок пәләт, палшаш кәләш. Михәләвләлә дә
тйдйн тәнйштйвләлә пйзйртйләш ак кәл. (Шалахай монйрйшкы
кәә).

Д ь э м и н. (Ик йалжым төнәлйшкй пиштә, тавакым пижйктә
дә шйдйн попа). Копәрацы ыражышкй мйньйм цикән шйндәнйт дә
кулаквлә лошты шйнцй. Пәшәм йштәш тиштй пиш нәлй... Тонна,
халаштй, заводйштәт вәлә... Ма чортлан ти соләшкй толым?... (Шала-
хай монгыр гйц Костйин ольән ләктәш. Дьәмин докй миә дә кидшйм
пулыш вйкйжй пиштә).

К о с т ь и н. Мам шанән шалгәт?

Д ь э м и н. Пиш шйдй шоәш. Копәрацыштына цилә шолывлә дә ку-
лак игйвлә вәлә. Иктәт ак палшы. Ку вйкй тйкйләлтмйлә? Сәль-
советйшкй миәт, мыскылат вәлә вәк. „Халаштыш кымандыр, кы-
нәм кидйшкәт салам нәләт?“—маныт.

К о с т ь и н. (сууәмдән). Ит ойхыры, сәльсоветйштәт порәткәм
йштәнә. Тйштәт кулак игйвлә пүлә ылыт. Шамак толшы, Пылаги дон
когоньда лошты махань йәла вара?

Д ь э м и н. Ньимаганьят укә.

К о с т ь и н. Лачокок?

Д ь э м и н. Цуратат.

К о с т ь и н. Мйнь машанышым...

Д ь э м и н. Тйнь чудак ылат... Мйнь тйдйндон пижйкәләш тйнгә-
ләм гйнь, варажы кйцә айырләм?

К о с т ь и н. Сола мйчкы шуку тә гишәндә попәт доко. Сватайә-
нәт, манын, шаййштйт.

Д ь э м и н. Тидй соләштышы манәш-манәш вәлә вәт. Тйнь тидй-
вләм ит колышт.

К о с т ь и н. Йара йньә, тйньйләәт лижй.

Д ь э м и н. Мйнь гишәнәм ит лүд. Тәгәнй йәлашты мйнь курсым
ләктйн шоктәнәм.

К о с т ь и н. Тйрлай, мытыкәш ит код. (Ик маньар ак попәп). За-
водышкы сирмәшәдйм колтәнәт?

Дъэмин. Сирэм, тигытлашток пѣтэрэм. Мѣнь тама йасыланэм
вуй каршта.

Костьин. Ну? Эртѣ йок. Когонок аныт йасыланэт?

Дъэмин. Когонок агыл.

Костьин. Пашѣэш аптѣргѣнѣт моло?

Дъэмин. Тѣнгѣ вѣкѣт ..

Костьин. Коктымшы тѣлзѣй вѣлѣ ровотайѣт, йѣлѣ йагылѣнѣт,
пиш ѣжѣл.

Дъэмин. Йѣлѣ-йѣлѣ агыл гѣнѣѣт, сола гѣц хытѣ шѣл.

Костьин. Малан?

Дъэмин. Сѣлпоштѣй ровотайаш ак ли. Кулак мѣрызывлѣ лошты
йасѣй.

Костьин. Ышкѣмѣдѣм пинѣдѣн кычымашѣт укѣ. (Ик маньар
ак попѣл). Колхоз вуйлалтѣшы Иванлан мам ѣштѣш лиц?

Дъэмин. Иван ѣштѣш литѣмѣм йадѣш. Тидѣ колхозжым вѣлѣ
ужѣш, мол пашѣжѣм хытѣ цилѣ шуѣн колты, колхозым вѣлѣ анчы, ци-
лѣ тѣдѣлан пу.

Костьин. Иван лачокшым попа, тѣнгѣ и кѣлѣш.

Дъэмин. Манман вѣс пашѣ шуку улы. Луаткѣндѣкш цѣш сутка-
шты ровотайаш ак ли вѣт.

Костьин. (костанла). Ма, тѣнѣй тишкѣй кѣнѣш толынат гѣцѣ?
Мѣнь тѣлѣнѣг пурын кѣлѣсѣм: ровотайѣт гѣнь, прамой ровотайы, ѣл,
кѣзѣток, вѣрѣмѣм, шывштѣок, мѣнгѣш кыргыз. (Стьопан пыра дѣ ѳр-
дѣжѣш шагалѣш).

Костьин. (Стьопанѣм ужѣш дѣ). Тѣнь мѣнь докѣм толынат?

Стьопан. Тѣнь докѣт дѣ Дъэмин докат. (Нѣнѣн лишкѣй миѣ)
Тагачѣ ѣчѣ Васлѣи халыкым лапка гѣц поктыл лыктын. (Костьин Дъѣ-
мин вѣкѣй йатмѣла анчал шѣндѣ).

Дъэмин. Ындѣ ужат, копѣрациштѣй махань ѣдѣмвлѣ шалгат?

Костьин. Тиштѣй йѣла агѣл.

Дъэмин. Кышты ѣнѣ?

Костьин. (Шѣдѣн). Тѣнь нѣнѣм прамой ат кычы.

Дъэмин. Мѣнѣй?

Костьин. Тѣнѣй! Васлѣижѣм малан вара нѣчкѣктѣт?

Дъэмин. Тѣдѣй пѣлѣшѣй ровотнѣйк ылѣш вѣт.

Костьин. Халашты тишѣцѣн лу пачаш шукѣй пѣлѣшѣвлѣм 1-й
катѣгоридон чѣдѣй лыктын-лыктын колтат?

Дъэмин. Тидѣжѣм тѣнгѣдѣ..

Костьин. (Шамак лошкы пыра). Васлѣижѣмѣт, Михѣлѣжѣмѣт,
дѣ нѣнѣн вѣкѣй шалгѣшвлѣжѣмѣт. цилѣштѣм лѣктын колташ кѣлѣш.

Дъэмин. Варѣшѣштѣй кѣм шѣндѣт? Йаралжы укѣ ылѣт вѣт?

Стьопан. (Шѣдѣн). 25 тѣжѣм пашѣзѣй шотѣш толшывлѣ
Михѣлѣвлѣ доны качкаш, йуѣш тѣнгѣлѣт гѣнь, вѣсѣвлѣм лачок моаш
ак ли.

Дъэмин. Тѣнь мам тидѣндон кѣлѣсѣнѣт?

Стьопан. Ватѣрѣшкы пыртѣмѣжыдон Михѣлѣ Дъѣминѣм
ѣшкѣ кидѣшкѣжѣй нѣлѣн манын, сола мычкѣй попѣт.

Дъэмин. (Стьопанлан). Тѣнь Михѣлѣм ужын кѣртѣмѣтѣм пѣлѣм.
Тѣнь тидѣм такѣшок лѣвѣртѣт. Копѣрацы гишѣн кѣзѣтѣш сирѣмѣт
пурышкы ак шокты.

Костьин. (Дъѣминлан). Йых ло пѣлѣмѣшѣт йамы ма?

Дъэмин. Укѣ, йамтѣ, мѣнь сагаѣмок ылѣш.

Стьопан. Йамын! Тѣнь слѣпѣй линѣт, тѣнѣм тѣрлѣлтѣш кѣ-
лѣш. Сѣнцѣ анцылнѣток вѣрѣдѣтьѣльствы ѣштѣмѣмѣт ат уж.

Дъэмин. Ма?

Стьопан. Йажон анчал, вара ужат ма.

С а в ѣ ц в а л а.

II-шы мадыш

Вады. Лыдмй пёртанцыл. Пёртанцылнй йүкшй Васльи пылава-
тькадон шёнцй.

Васльи. (Мыра):

Ыльмашнй тэхеньй:
Йуш, мырым мыралташ.
Ыдырвләм шолыштыт гёнй,
Тырвем пырыл шйцшйш ма!
(Михйля пыра).

Михйля. Кү вара тёнйён ёдырэдём шолыштэш?

Васльи. Эх, Михйля, Михйля! Хресаь йангем вашт мёнй Пыла-
гим йараташ тёнгалённам ыльбй дй... Эх!.. Дьэмин тольат, ровочый кэм
кавалжйдон мёнйён ирэ йангем ташкал шёндыш. (Эчэ мыра):

„Ыльмашнй тэхеньй“ дй пакла.

Михйля. Тёнй тырвэдём ит пырёл. Логэржбй гёц нйл дй кэлэсь:
„Мёнйён йаратёмй ёдыр Пылагием ит тйкйл“, ман.

Васльи. (Тырук кёнйёл шагалэш). Мёнй тёдём!..

Михйля. Ш-ш-ш...

Васльи. Тырлэм.

(Стьопан, эртэн кэмйжбй годым, вёртэш шагалалэш дй пёртанцыкы
кыргыз куза. Михйля амасам тйкёлён шагалэш).

Михйля. Талашэт?

Стьопан. Каран! (Михйля ваштылэш). Клухой линят ма?

Михйля. (Мыскылэн). Икэчбй. лапкашты лүдыктёмэт годым,
мёнй донэм попалташ сёршйцёш. Ёндэ айда попалтэнй.

Стьопан. Попалтымаш гёц ам цакнй. Кёзёйтэш ам попы, ви-
дъэтёйл анцёлны попэнй.

Михйля. Видъэтёйлнйят мйнман лиэш. (Васльилэн). Тиштёй
шалгы, видъэтёйл лият.

Васльи. Видъэтёйл гёнй—видъэтёйл, мёланэм соикток.

Михйля. Ну, гражданин комсомол, тёнгал. Мй колыштына.

Стьопан. (Шёдын), Каран—лучы!

Михйля. Эчэ тёнй лүдыктэт?! Лүдыктёмэт гёц паснаок тэвэ
мёнй тёнйём... (Стьопаным кычынэжбй, тёдёжбй ёрдёш тыргештй.
Васльижбй тёдём шайыц кыча). Рун нэр, сосун. Жалёвым мёнй вёй-
кэм сирэт... Жалёвём сираш мёнй тёланэт анчыктэм... Вуйёдымат
конгыла лёвёланэт токэт намал кэт. Кёрлэн Михйля дон ит пиж. Ти-
дём тёнй ит мондй. (Стьопан Васльи кид гёц сёсёрнй дй лыдмй
пёртёшкбй кыргызжэш.

Стьопан. Йара, Михйля. Вэрэмй толэш, мёнй тёланэт күсёй-
жём анчыктэм. (Пёртёшкбй пыра). (Сцен шайёлны Костын дон Дьэ-
минён йуквлй шактат).

Дьэмин. Райкомышты мёнй гишанэм попэнйт ма?

Костын. Попэнйт.

Михйля. (Васльи шывшэш). Ёлок, йёлэрйк кэнй, толыт... Кёрй-
синём бакышкы оптэнят?

Васльи. Цилй ёштёмй... (Йёвыртырак). Вадэш вэсёлй лиэш...
(Йёлэрйк лйктён кэят. Изиш лимёкбй, Дьэмин дон Костын пырат).

Костын. Тёнйём колхозышкы колташ райком рэшэн. Копэ-
рацышты кёзёйт колхоз вуйалтышй Этёук Иван пашам ёштэш тён-
галэш.

Дьэмин. Планда худа агёл дй... тй рэшёнёдыдам поздан лык-
тында, мёнй тишэц кэйэм вэт.

Костын. (Шагал колта). Кышкы?

Дьэмин. Шукёрдшён мёнй тёнй донэт, Костын тйг, попынэм
ыльбй дй тишкэвэ йактэ вёчёшым.

Костын. Тёланэт ма вара ак ситёй? Тёрёк кэлэсь!

Дьэмин. (Шыдэшкэн). Мыйнь йажо-худа ужмэмжым тыйнь ат палы ма? Цила йарлалт шынцын, нымат палашат ак ли... Мыйньым сальпошты шалгаш тишкы колтэнэт ма?

Костын. Тэнэ, тэнэ... Сальпошты шалгымэдшым сола кого пашааш ат пишты ма? Ну, йара, ынэ, тыйньым сальпошкы пижыкташ ак кэл маньна. Комунист парты ЦК-ан рэшэньбжым палэт? 25 ты-жэм пашазы шотэш колтымь эдэмвлэм, кэлешок гынь, колхозышкы вэлэ агыл, мол пашашкят шагалташ лиэш, манын, ЦК рэшен. Тишты лачокшымок сальпо пашашкы шагалташ кэлэш, тидыжым бышкэат шынэт. Мыйньым тавэш, колхозыш агыл, парты пашашкы шагалтэнэт. Ик йукумат ам лыкыш. Жэпэш тэнэлэ кэлешат, парты рэшэ-ньым колыштам. Тыйнькы мам вара шанэт? Ылымашэтшы вэсы ма?

Дьэмин. Мыйнь бышкэ сөрбимэм ам вашталты.

Костын. Мыйнэм керал вэрэш шагалтэнэт. Шүдөмь пашам быштэн шоктыдэлэт гынь, кы виноват ылэш, вара?

Дьэмин. Тидыжы тынэ да...

Костын. (Шамок лошкы пыра), Махань эчэ „да“. Ти тылзы гач тыйнь мам быштэнэт?

Дьэмин. Мам быштэнэм, кэчы йыдэок сирбидэлэм.

Костын. Напрасны, напрасны... Ындэ тыйньым сола кого паша гыц шылымашэш парты йатла.

Дьэмин. Йатлымашыжы кыцэ лин кердэш? Мыйнь парты гыц ныймахань палшымашымат уштэлэм да эчэ...

Костын. (Шайа лошкы пыра). Да эчэ... Паша йасы гыц лүд-дынэтат, тишэц шылынэт вэт? Төрөк кэлэсы тыйнь: коперацы пашам керал сэмынь сарал колтэнэт? Укэ. Колхозныйквлалэн продуктым да мол таварвлэм шалаташ кэлэш маньн, пыт шалгэнэт? Укэ.

Дьэмин. Мыйнь кид валтыдэок пашам быштэнэм...

Костын. (Шайа лошкы пыра да шыдэшкэн). Бидырвлэм йара-тымаш йэлашты вэлэ тыйнь кид валтыдэок ровотайэнэт. Тышты гынь лачок сынэнэт.

Дьэмин. Тыйнэт, партыат мыйнын ылымашкэм пырэн ада кердт.

Костын. Тыйнэт тынэ попэт? Мыйнь брэм вэлэ.

Дьэмин. Орэт вэлэ гынь, мам тыйнь гишанэт кэлэсымыла? Тыйнь бышкэ танэт гыц каранат. Солашты тылзак-палак ылымна год-шен тыйнь парты буроократ линэт.

Костын. (Костаньн). Дьэмин!.. (Ик маньары ак попы). Эчэ иканык йадам: тыйнь лачок кээш сөрэт?

Дьэмин. Маньэ. Тиштэкэн ныйгыцэят ровотайаш ак ли. Сэлысо-вэтышты мыйньым мыскылат вэлэ вак. Стыопанат эчэ шыдэштэрэн вэлэ каштэш. Этык Иван быштэн кертымым йадэш, тыйнь...

Костын. (Шамак лошкы пыра). Тыйнь опортунист ылат. Ку-лаквлэ ваштарэш шагалаш лүдэт. Шывыльтыш, трус ылат.

Дьэмин. Эчэ ма ылам? Кышак йатлэт?

Костын. Мыйнь йатлымашэм цила завод тагачок палаш ты-налэш.

Дьэмин. (Мыскылен). Тыэльэграмлан оксам ат жалыйы?

Костын. (Раскыдын). Дьэмин, тыйнь тыдым ит монды: вырсы гыц шылышы тупышкыжы пулькам плучайа, йых ло кыредалмаш гыц колхоз паша гыц шылышы намыс ордэным пылучайа. Тыланэтат тиды лиэш.

Дьэмин. Кыцэ мыштэт, тынэ бышты. Мыйнь аптыргэнэм. (Лыд-мы портышкы пырэн кээ. Изиш лимыкы, шүлэштылэш вэлэ сцэнышкы Пылагы кыргыж пыра).

Пылагы. Костын тан, Костын тан... (Костын докы миэн ша-

галэш). Мам попынэм Ыльы вэл?.. Ашын дәрйшым... Коперацышты бак чүчбүлт кән.

К о с т ь и н. Махань бак? Толкыдон попэмә.

П ы л а г и. (Талашән). Тагачы коперацышкы кыра синим кандәнйт дә, бакыш оптәнйт, бакшы йога. Цилә кудвичы мыч кыра син вэлә.. Халык тйштй... пэл сола лиэш. Коперацы гыц иктәт укә. (Этрук Иван кыргыж пыра)

И в а н. Тәнгвлә, тиды ма вара? Колхоз трактыр кыра синтә шалга, нйны... Төрөк келәсәм, тиштй вредьитьельствы улы. Пәләт? Ку аныят, бакым чүчән колтән.

К о с т ь и н. (Иваным кидшы гыц роалта). Ыражшым тынь ужкынат?

И в а н. Уштәләм гынь, амат попы. (Ик маньары ак попәп. Пылаги Костын докы миә).

П ы л а г и. Костын тәнг, кыштй Дьэмин, ат пәлә?

К о с т ь и н. (Пылаги вйкы цүдәйән анча дә шыдйн). Дьэмин тиштй укә. Тыньбйн Дьэминәт кыштй ыләш, ам пәлә.

П ы л а г и. (Орын) Тынь сагаәт вәт лыдмы пөртйшкы кәш? Тышәц ләктә вәт?

К о с т ь и н. (Ййрән). Ләвәшйжы малан? Ләвәш вашт тйды ләктйн.

П ы л а г и. Укә сәй? Тәды мйныбым вычаш шүдйш.

К о с т ь и н. (Шыдйн). Мйнь йшкә тйдым ләвәшйшкы лултйшшым.

П ы л а г и. (Ордышкы кәә дә мәгыра). Авәмлән бндә мам келәсәм вәл?.. (Бйрүжгым йук. Шайылны йуквлә шактат). Кыра син... бакым чүчәнйт... пожар!.. Ку аныят спичкәм шуән... коперацы йыла... Палшыдок... Йөртәш!.. Йөртәш!.. (Лыдмы пөрт гыц Дьэмин дон Стюпан ләктйт).

С т ю п а н. Ма саслымаш?

Д ь э м и н. Ма лин?

Й у к в л а. Пожар!.. Сола йыла... Йыләнә!.. Йөртйдә!..

К о с т ь и н. Иван, ййләрәк коперацы докы кыргыж!

Д ь э м и н. Тыхалдай, мйныят тә сагада.

К о с т ь и н. (Дьэмин докы сәрнәл шагаләш). Тйланәт мә сагана кәәш корнәт укә. Йуквләм коләт? Ышкә сәмбйнь польитьбик видымәшәтдон тишкәвәк шоктәнәт. Вокзалыш кыргыжок, ато пойәздйшкы ат поспәййи лиәш.

(Дьэмин гыц пасна цилән кыргыжыт. Дьэмин пөрт анцйлыны шалга Пөрт оголәш Пылаги тйкәйләт шагалын.)

П ы л а г и. (Дьэмин докы ольән миә). Тынь кәйәт ма?

Д ь э м и н. (Мондымы статъан) Тйланәт вәлә тәнгә кәйәш...

П ы л а г и. Костын келәсбйшш...

Д ь э м и н. Ах, мондәнәм. Лачок, лачок. Халашкы оксалан кәйәм, вара тыньбым марлан нәләм... (Ваштйләш дә кыргыжәш).

Савыц вала

III-шы мадыш

Пожарйөртймйкы иргодым ирокәш. Партиячәйк бйрон кйдәжшы Шалахай монйрштй амаса. Кйдәжйштй: стөл, тәнгыл, иктә нйл-вйц пөкән шалга. Амаса сага, кыцә попазән тйнгә, сәльпо конторын кныгәвлә, папкйвлә, шотвлә, пумагавлә кйят. Кйдәж мычкы мйнгәш-аньәш Михәлә каштәш. Васльи кныгәвләм шәргйләш, корәшокшы гыц кыча дә тама ләктйн вацшы манбйн, бйрә.

М и х а л а. Хыг шәлбйн кә дә актйм мотәок ат кәрдт.

В а с л ь и. Михал Кирилыч! Мйнь ашәндәрймәштәм...

М и х а л а. (Шамак лошкы пйра). Тйрын шалгы, сроды! Тйнын
нймахань ашйндарбймашэтат бнчы ли.

В а с л ь и (Орын). Палыдым адырым мынь кыце вара кычалам!

М и х а л а. Мынь таланет келесышым...

В а с л ь и. (Ородыла) Мам кычалмыла?

М и х а л а. (Шыдын). Актым...

В а с л ь и. Махань актйм?

М и х а л а. Ороды, мынь ти пумагалан пэл тйжэмй тйленам.

В а с л ь и. Мынь нымат ам ынгылы, нымат ам ашйндары.

М и х а л а. Т-у-у... Кестэн! (Васлы докы миа да йывырт попа).

Ышышкет пишты: Бндэ кок тйлызй эртэн, Костын дон Дзэмин толмы
анцыц тышты райсойузын инструктор Веточкин ылын...

В а с л ь и. Хыты мам йшты, мынь тидым ам ашйндары.

М и х а л а. Ашйндарышайлык йлат! Ы-ы-ы... махань ороды. (Вас-
лым ордышкы нанэа). Инструктор Веточкин аппарат гыц кызыт игы-
райэн лыкмы ылыш. Кок тйлызй анцыц, Веточкин тишты ылымжы го-
дым, лапкашты цила таварлан учот лин манын, тйдылан актэш кидым
пиштыктэнам, кид пиштымашешыжы вец шуды танам пуэнам.

В а с л ь и. (Сусун). Э-э-э... Бндэ мынь палэм.

М и х а л а. Тырлы, колышт. Ти актйм кныгавляэш вазыш манын
Ходорлан пуэнам йлы. Тйды, ороды, тэнгэчы талашым пардон ти ак-
тым тамахань кныгашкы пиштэн, йшкэжы ак помыны. Актым хыты
ма да моаш келеш!

В а с л ь и. Кныгажы йылен кэтэ вал?

М и х а л а. (Тыргыжла, порт мйчкы каштэш). Пожар гыц цила
лыкмыкы актшым кнышкышкы пиштыш йшкыла. Кышкы пиштэн? Кыш-
кы? Эх, чортвля, нымамат таланда ыннанаш ак ли! Со йшкетланэм
велэ тумайымыла, йшкетын велэ йштымйла. Та гыцда нймахань пал-
шымашат укэ. Спичкажымат Ходор верэмашты шуэн кертэ. Эчэ изиш
лимйкят, манмам цаклат... ылы.

В а с л ь и. Йшкэжы эчэ кыце казуйыш вэт! „Мынь ти йэлашты
палэм“ манэш. „Тэхэнь йылатымашвлэм йштэнам вара?!“ манын казуя.
Алталышы, интэндат офицер! Мйланэм, Михал Кирилыч, ти йэлам пы-
ручайы маным вэт. Мынь кавальеры сэмбн кычылтам: роал колтэ-
нам, йылажы пйтыш.

М и х а л а. Кызыт, ти ороды Ходор, йылыш пйрэнэвлэ лошты
тамахань пыром кычалэш... Кестэн!

В а с л ь и. Пыром? Тиды йстол коргыштыжым кычалэш вэкат,
тйдым мынь кйрасин бак чучаш нйленам.

М и х а л а. Ам палы. Тидым мйланэм палашыжат нужда агыл.
Актйм кычал, цила кныгавляэм ик листы кодтэ шаргыл.

В а с л ь и. (Кныгам арышы гань ырза). Нымат укэ.

М и х а л а (Васлы докы миа). Кйрасин гишан, пак, пакушты
ыраж, спичка да акт гишан иктат бнчышты палэп, иктэн пйлышыш-
кат бнчы пыры. Колыц? Тидым тынь пыт палы.

В а с л ь и. Мынь-кыроп ганьы ылам. Иктйланат ик шамакымта
ам келесы, йукэмат ам лык.

М и х а л а. Тоты, иктйланат йукэдым ит лык. Тйнын ййлмэт
ир имны пач гыцат кужы. Актйм кычал!

(Ходор пйра. Упшы шаланэн шыцын, пйражатэок, йшкэжы сыц велэ).

Х о д о р. (Кыдэж йыр кыргышталэш), Пыро кышты? Мынын
пыроэм кышты? Пыро... Ти пыро тыотамлан аважы гыц кодын ылы.
Тйнамшен перэгалтын. Мйланэм пыро цашым канда ылы. Мынын
пыроэм кышты келесай, Михал Кирилыч! Мынын йстол коргыгыц кы
нйлы? (Сасла). А-а-а... ашйндарышым бндэ кы нйлы цаклышым (Вас-
лы докы кыргыж миа). Чорт игы, пйяница, шолы, тынь мынын пы-
роэм нйлынат! (Мышкындывлэм кормэштыл Васлы вйкы пйра), Тынь,

тѣнь нѣлѣнат! Малан мѣньѣн цѣшѣм шолыштынат?! (Васльѣм шиѣш. Хѣдѣр дон Васльѣ коктынат сѣдѣрѣштѣ пѣрдѣлѣт, кичкѣжѣт. Васльѣ Хѣдѣрѣм сѣнгѣ дѣ вѣлкѣжѣ кышкыж шѣнцѣш. Михѣлѣ нѣнѣм акат анжал, йукѣмат ак лык, кнѣйгѣвлѣштѣ шѣргѣлѣш, эктым кѣчѣлѣш Тигытлашты Костѣн дон Этьук Иван пѣрат).

К о с т ѣ и н. (Ѡрѣн). Тѣмдѣн ма вара тиштѣ кѣа?

М и х ѣ л ѣ. (Кидшѣ гѣц кнѣйгѣм шуѣн колта дѣ Костѣн докыла сѣрнѣл шагалѣш). Так вѣлѣ, йырунда... Хѣдѣр сѣпнѣн ылы дѣ Васльѣ шижѣктѣрѣ. (Васльѣ дон Хѣдѣр коктѣнат кѣнѣлѣлѣт, выргѣмѣштѣм пачкалтатат, ѣрдѣшкѣ каран шагалыт)

М и х ѣ л ѣ. Тидѣ пожар паштѣк тѣнгѣ линѣт. Нѣнѣ мѣнь гарѣѣ-мок шам гѣц кѣнѣт дѣ...

И в а н. (Шамакшѣм пѣтѣрѣ). Дѣ шиѣдѣлѣш тѣнгѣлѣнѣт? (Костѣн дон Иван ѣстѣл докы миѣт. Костѣн ѣстѣл лошкы шѣнцѣш, Иван—ѣстѣл тѣрѣш).

И в а н. (Ольѣн). Ку гѣц гѣнѣат вѣсѣ гѣцѣн, Дѣѣминжѣ гѣцѣн мѣнь тидѣм вычѣдѣлѣм.

К о с т ѣ и н. Тѣдѣндон шуку попашат укѣ. Ужат? (Тѣѣльѣграмѣм анчѣкта), Завотышты тѣнгѣлѣштѣ йѣжон ѣшкѣ сѣмѣнѣшты таум ѣштѣт.

И в а н. (Тѣѣльѣграмѣм нѣлѣш дѣ анцѣкы толын шагалын лыдѣш) „Бегство Демина всполошило весь завод тѣк Дезертиру обеспечен орден позора тѣк Готовим общественно-показательный суд тѣк Шлем привет настоящему 25-тысячнику тѣк Партячѣйка, комсомольская ячѣйка, завком, редколлегия“.

М и х ѣ л ѣ. Костѣн тѣн, тѣнѣн кѣдѣжѣшкѣ пѣрѣмнам ит шѣдѣшкѣ. Йктѣ кым-нѣл кѣчѣш вѣлѣ, вара вѣс вѣрѣ кѣнѣ. (Хѣдѣрлѣн). „Сѣльпон конторжѣ вѣрѣмѣш тишкѣ толѣн“ манѣн плакатѣм сирѣ. (Тѣнгѣл вѣлѣн Хѣдѣр плакатѣм сирѣц тѣнгѣлѣш. Васльѣ эѣ кнѣйгѣвлѣштѣ пыргѣдѣлѣш тѣнгѣлѣш).

К о с т ѣ и н. (Михѣлѣлѣн) Сѣльпо кантор пѣртанцѣл донѣ ик манѣар кнѣйгѣвлѣм Иван мон.

И в а н. Мѣнь ти кнѣйгѣвлѣм библиотѣѣкѣшкѣ нѣнгѣн кодѣшым. Тишкѣ намалмыда годѣм кѣдѣ-тидѣжѣ лѣктѣн вазыныт вѣкѣт?

М и х ѣ л ѣ. (Йѣн пыдыранѣн). Нѣнѣм тѣнь библиотѣѣкѣшкѣ нѣнгѣн кодѣнат?

И в а н. Манѣ. Айыртѣмѣн тѣштѣ нѣмат укѣ, мѣнь цилѣ анчѣшым. Кнѣйгѣ лоштѣ вѣлѣ ик акт кѣѣ ылы. (Кѣшѣнжѣ гѣц пумага вѣдѣлтѣшѣм лѣктѣш). Тѣвѣ.

Х ѣ д ѣ р. Акт... Актым монда? Мѣнь кѣчѣ мыч пыром кѣчѣлѣм. Иван тѣн, мѣньѣн пыроѣм мотѣлат вѣл? Пыроѣм йѣмѣн. Ти пыро тѣѣтамын ѣтѣжѣ гѣцок кодын, манман сѣмнѣлѣн цѣшѣм канда ылы. Эх, кышты вѣл мошаш?

И в а н. Мѣньѣн ѣшѣшкѣм тама пыра ылнѣжѣ. Э-э-э, махань пѣром ѣнѣат Стѣопан мон, кѣшкы тѣдѣм цѣкѣн—ам пѣлѣ.

Х ѣ д ѣ р. (Иван докѣла кыргѣжѣш). Ат алталы? Лачокѣм попѣт? Ой, шѣргѣкѣн Иван тѣн, нѣзуштѣ пыроѣм монда? (Михѣлѣ Иван докѣ миѣ дѣ Хѣдѣрѣм ѣрдѣшкѣ шѣкѣлѣш).

М и х ѣ л ѣ. Кѣ, плакатѣдѣм сирѣ. Тѣнѣн пыроѣт цилѣ шоды—мокшѣм пыролѣн лѣктѣн.

Х ѣ д ѣ р. Пыроѣм... Мѣньѣн пыроѣм моалт лѣктѣн. (Хѣдѣр ѣрдѣшкѣ кѣн шагалѣш дѣ изиш лимѣкѣ, тугѣ кыргыж лѣктѣш.

Плакат сирѣш Хѣдѣр вѣрѣш Васльѣ шѣнцѣш).

М и х ѣ л ѣ. (Сусун шѣлѣлтѣн). Мѣньѣн вуйѣмѣт сѣрнѣ вѣк: нѣйгы-цѣѣт актым мон ам кѣрдт. (Актым нѣлѣш кидшѣм вѣктѣ).

И в а н. (Актым Костѣнлѣн пуа). Ти актым, Костѣн тѣн, кѣзѣтѣш пѣрѣгѣл. (Михѣлѣлѣн) тѣлѣнѣт тѣхѣн кѣрѣл пумагам ынѣнѣш ак ли.

М и х а л а . (Өрбн). Малан ак ли? ти акт мбләнәм пиш кэлэш. Ти акт камисышкы кэшашлык...

К о с т ь и н . (Шайа лочкы пыра) Тиды лачок. Актшы лачокшы мат камисышкы ... Следственный камисышкы кэшашлык.

М и х а л а . (Өрбн). Кыцэ? Малан? Пожарэш маньар увиткәнә лин, ти акт цилә анчыкта. Тиды мәнмәм йәтлбмәш гыц лыкшашлык пумага ылэш.

К о с т ь и н . Следственный камисыләнәт ти акт пиш когон кэрәл ылэш.

М и х а л а . (Шайыкы цакна). Мбнь нымат ам пынымайы... Тиштты ма гынәт тынә агыл... Малан тиштты слъедственный камисыжы?

К о с т ь и н . (Стөл ло гыц ләктэш дә Михалә докы миә). Вот малан. Ти акт алталән бшттымб ылэш.

М и х а л а . (Бшкымжын кидышкыжы нлэш). Ма? Алталән бшттымб ылэш? Бшкә алталәдә! Корыдон кэшылә мә докына Веточкин инструктор пйрән блыы дә, мә тбдын анцылнб таварлан учотым бшттышнә. Тидым цилә сальпо служышвлә бнъәндәрән кэрдйт.

В а с л ь и . Лачок, лачок, мбнь тидым пиш йажон помбньәм.

М и х а л а . Тидым Веточкин бшкәят бнъәндәрән кэрдэш. Кид пиштэмжәт тбвэш улб.

К о с т ь и н . Тынә дә... Тиштәкән Михалә бшкә йойжым анчыктән кэрдтэ. Тиштәкән Михалә ородэш кодын. (Актым шяргә). Анжы тишкы! Ти актышты изи самынь улы.

М и х а л а . Нымат самынь укә. Алталәт.

К о с т ь и н . Алталәм гынә, ат бнъавы гынә, ти актын тынәлтбшбжым дә пйтартышбжым колышт. (Лыдэш). „Мы, нижеподписавшиеся Михаил Кириллович—предправления сельского о ва потребителей „ “, Федор Сахаров,—булхалтер о-ва, Василий Кузьмин—старший продавец главной лавки и Веточкин—инструктор райсоюза 20-го четвертого сего года произвели переучет товара главной лавки“. Колат, Михалә? двацатого сего года! Акт пйтэмкыжы, совсәм вэс кэчы анчыктымы. Анчал доко: тиштты вэс кэчы. Тиштты кудымшы тблзбн 18 кэчы анчыктымы. Тиды ма вара? Малан йукумат ат лык? Учотшым апбрәлышты бштәндә, кидшым актэш ийулышты пиштәндә. Тиды самынь агыл ма?

М и х а л а . Тиштты ма гынәт тынә агыл. Кадай, мбнь бшкә анчалам.

И в а н . Мам вара анчәт? Актнажы пожар гыц кым кэчы анцыц вэлә бшттымбш. Халак кыжы тбнь такэш каштәлат вэт. Актышкы кидым пиштэмкыжы годым тбнын Веточкинәт самынь кэчылн шындән.

М и х а л а . Тынә агыл, тиштты махань гынәт ошипка лин.

К о с т ь и н . Ошипка манат? Актыштыжы малан вара тбнын дон Веточкинин кид гыц пасна мол кид пиштэмжы укә? Тиды ошипка? Нъэушты кок тблзбштәт Хөдөр дон Васлыи кидыштым пиштән кэртәлбйт? (Васлыилән) Актшы мадон сирбмб ылы: черныладон, кырандашдон, аль машинкәэш пэцәтлбмб ылын?

(Васлыи кбнбл шагалэш дә ородыла сбнцәжым вэлә кәрбкәлә. Михалә шбдәшкән тбрвбвләжым пырыштэш. Костын Васлыи вбкы пыт анча. Ит маньар йукуат укә)

В а с л ь и . Ыы-ы...

И в а н . Ма—б-ы-ы? Тбнь төрок кэлэсб: актшым иктәганәк ужкнәт? Кынам гынәт лбдынат?

М и х а л а . Мбнь тәләнә кэлэсәм...

Х ө д ө р . (Амаса шайылны). Пурб, йажо Стёпанәм, проэм пуай ылнәжы.

(Хөдөр дон Стёпан пьрат. Стёпан кидәшбжы пьрсм кычән, Хөдөржы Стёпаным кидшбгыц шывшэш).

Хөдөр. Стыопанэм, пуай ылнэжы.
Стыопан. Ти пйро ышкыланэм пиш кэлэш. Тидым мйнь кы-
расин пак доран монам.

Васлий. Ма?

Михалй. Мам вара куктылат?

Иван. Тйнь гыцэт пасна, Михалй, цилан куктылыт.

Стыопан. (Раскыдын). Ти пйродон, кy аныат, кырасин пакым
чүчэн!

(Йукаат укэ. Михалй, Васлий лэ Хөдөр вуйыштым сакат.)

Стыопан. Та кок кого эксыйым ыштэндэ: колхоз трактырым
кырасиндэ кодэндэ, пожаржыдон ышкымдан растратым мyды-
нэдэ ылын. Ик йэлажым ыштенок шоктышта, вэсыжым— пэлэ вэлэ
кэрдйндэ. Пожаржыдон ышкымдам вэлэ вйлкы лыктында.

(Марфа дон Праско кыргыз пйрат. Кидыштышты йакшар савыцвлам
шалалтэн-шалалтэн колтат).

Марфа. Тянвлэ! Копэрацышты врэдытьэльсты ваштарэш кол-
хозныквля дьэмонстрацым ыштят.

Праско. Цилэ нэзэрвлэ, икпоратка хрэсаньвлэ—колхозныквля
сага пижынйт.

Марфа. Цилан ольцяшкы лэктэ.

Праско. Алдок ма сагана, тышты тамдам вычат.

Марфа. Цилан лэктэ!

Костын. (Михалй, Хөдөр дэ Васлий вйкы анчыкта). Ти кым
эдэм гыц пасна цилан ольцяшкы лэктят.

(Сцэн шайылны йуквлэ)

— Врэдытьэльвлэм важгэ пйтэрэнэ...

— Колхознам пиньдэмдэнэ...

— Цилан парты йыр погынэнэ...

— Киндй цымбырымаш пашам пыт кычэнэ.

— Пуда тишкы врэдытьэльвлэм..

— Ышкэ анывланам цилэ колхоз анывлэдон пижыктэнэ...

— Цилан колхозышкы!

Савыцвала.

ИНВ. № 32

Ответственный редактор—РЕДКОЛЛЕГИЯ

Члены редколлегии—Соснов П. Т. и Смиренский Е. Н.

1931 ия ВЭС ПЭЛ ИЭШЫЖЫ

„У СЭМЫМ“ СЫЛЫДА

польитыѣкѣ дон экономикѣм дѣ сѣнлѣ литѣратурѣм сирѣмѣ

Кырык мары ЖУРНАЛ

тѣлзѣ вуй гѣц лăктѣш

Рѣдкольѣгиштѣ ылшѣвлăжы: Соснов П. Т.,
Смирѣнский И. Н.

„У СЭМ“ Парты дон Совет властын политикѣм дѣ экономик пăшăм ынгылдара.

„У СЭМЭШ“ Сѣнлѣ сирѣмăш — шайыштмаш; лыдыш, кужын шайыштмаш (повѣсть), роман дѣ молат сирѣмѣ лит

„У СЭМЫШТЫ“ Кырык марын сѣнлѣн попымы шайажы: йамакшѣ, мырыжы, тыштыжы, тыштѣн попымыжы, шайа сѣрăлтѣшыжы дѣ молат вазалташ тѣнăлыт.

„У СЭМЭШНА“ Йѣлмѣ гишăн сирѣмăш: йѣлмѣ закон пăлымăш дѣ ынгылдарымаш сирăш тымдымаш дѣ молвлăят лит.

ЖУРНАЛЫШ СИРѣШЫВЛĂЖЫ:

Булат Шадт., Бѣлѣйѣв И. И., Веселов-Сталь П. Я. Игнатѣев Н. В., Озянкин Г. М., Иѣт-Першут., Ромашкин П. П., Смирѣнский Е. Н., Соснов П. Т. Сѣдов Н., Смирѣнов В. Е., Цветков Н. П., Черновский С. А., Ширѣев С. С., дѣ молат

Журналын ăкшѣ: Ик иѣш . . . 3 т. дѣ 50 к
Пэл „ . . . 1 „ „ 80 „
Кым тѣлзѣш 1 „ „ „ „

АДРЭСШЫ: { Гор. Козмодемьянск, улица Ленина, Горно-Марийско е
Издательство.

Журналым цилă поштѣ айыртѣмвлăштѣ дѣ сирѣмăш намалшѣвлă гѣц сѣлаш лиѣш.

Кырык мары ккыгавла:

- Шурыгын—Малын ыржа атылым сүмлөмбө . . . 15 к.
- Щэрба—Рокым извоскадон пышкыдэмдөмөш . 10 к.
- Васильев—Шу роколмам шөндөдө 20 к.
У бөмөш—кымшы иэш ком-
плөксөн паша кныга 1 т.50 к.
- Проф. Штэйнбэрг—Доходан садывичө 50 к
Мышкыран бөбрөмөшлөн мам
пөмбө 15 к.
- Ильмэньев С. И.—Шуку шурныш ванчымаш . . 14 к.
Пашанө чөнь бөштөшө (рөзөлю-
цивлө) 5 к,
- Киндөйөв К. Я.—Шурны лөктөшөм кыцө шукөм-
бөмлө 27 к.
- Молотов—Колхоз паша гишөн 15 к.
- Осипов И. И.—Агроминимум манмаш ма ылөш 25 к.
- Пушкин—Орда папа (руш йамак).
Мары комсомоллан Йугослав комсомолын
рапортшы.
- Киндөйөв К. Я.—Иквэрөш паша бөштөмө хөзан-
лыкышкы кыцө ванжымө . . . 45 к.
- Горский П..В. Шулды акөнсилөн пышкыдөмдөшвлө
- Шахновский Э.—Төрлөшөвлө дөн төрзө дө
көтөзөвлө лөштышы спорвлөм
кыцө төрлөмө .
- Баратов Б.—«Красная зорька» (колхоз)
- В. Сөльдйөкин—Краткий учебник гор. мар'языка
для русских.

Ти кныгавлөм Цик ала дөн Йөрнө кантөн көпөра-
тив лөпкөвлөштө пөлөш лиэш.

„У СЭМ“ журналын цилө коль-
цөвиквлө дөны, сирө-
мөш намалшөвлө дөн **СЫЛАШ ЛИЭШ**